

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

εκδδα

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΚΣΤ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ

**Οι αρχαιολογικοί χώροι σαν εργαλείο προστασίας
της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Αειφόρου Ανάπτυξης**

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Επιβλέπων:

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΝΙΚΟΛΕΝΤΖΟΣ

Σπουδάστρια:

ΣΟΦΙΑ ΚΑΤΣΕΛΗ

ΑΘΗΝΑ - 2020

ΤΙΤΛΟΣ

**« Οι αρχαιολογικοί χώροι σαν εργαλείο προστασίας
της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Αειφόρου Ανάπτυξης»**

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	6
Πίνακας συντμήσεων και συντομογραφιών	7
Περίληψη	8
Abstract	9
Εισαγωγή.....	10
Η Συνταγματική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και η αρχή της αειφορίας	13
Ιστορική αναδρομή	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	16
ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΣΤΟΝ ΝΕΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΝΟΜΟ.....	16
1.Ο ισχύων νόμος 3028/2002.....	16
2.Οι αρχαιολογικοί χώροι	17
3.Οριοθέτηση αρχαιολογικών χώρων	21
4.1 Χερσαίοι αρχαιολογικοί χώροι εκτός σχεδίου πόλεως ή εκτός ορίων νομίμως υφιστάμενων οικισμών	23
4.2 Χερσαίοι αρχαιολογικοί χώροι εντός σχεδίου πόλεως ή εντός ορίων νομίμως υφιστάμενων ενεργών και μη ενεργών οικισμών	24
4.3 Ενάλιοι Αρχαιολογικοί Χώροι	26
5. Η διοικητική διαδικασία οριοθέτησης αρχαιολογικών χώρων	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.....	29
ΠΟΛΙΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ.....	29
1.Πολίτης, Πολιτιστικό Περιβάλλον και Πολιτιστική Κληρονομιά κατά το Σύνταγμα	29
2.Πολίτης στο ν. 3028/2002	31
3.Η σχέση των πολιτών με τους αρχαιολογικούς χώρους.....	33
3.1Ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και ένταξη στη σύγχρονη ζωή.....	33
3.2 Η πρόσβαση και η παραχώρηση χρήσης.....	36
3.3 Πολίτης και συμμετοχή στην προστασία των αρχαιολογικών χώρων	37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.....	38
A. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	38
1.Αειφόρος διαχείριση και αειφόρος ανάπτυξη	38
2.Αειφορία και Ανάπτυξη στο Σύνταγμα.....	39
3.Σύνδεση φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος	41
4.Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων.....	42
B. Μελέτη Περίπτωσης.....	43
1.Αρχαιολογικοί χώροι και μεγάλες επενδύσεις: Η Περίπτωση του Ελληνικού	43
2. Η Αξιοποίηση του Ελληνικού.....	44
2.1. Οι ασφαλιστικές δικλίδες για τις αρχαιότητες.....	44
3. Η Επένδυση.....	45
3.1. Η εξειδίκευση των όρων περί αρχαιοτήτων	45
4. Η κήρυξη του αρχαιολογικού χώρου	46
4.1. Οι αντιδράσεις στην κήρυξη του αρχαιολογικού χώρου.....	46
5. Το Προεδρικό Διάταγμα για το Σχέδιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης και προσφυγές στο ΣΤΕ	48
6. Η ΚΥΑ, οι επίμαχες διατάξεις και οι αντιδράσεις	49
7. Η νέα ΚΥΑ και οι αντιδράσεις	51
7.1. Η προσφυγή στο ΣΤΕ.....	51
8. Συμπέρασμα Μελέτης Περίπτωσης	52
Συμπέρασμα	54
Σημειώσεις (ανά κεφάλαιο).....	58
Βιβλιογραφία.....	69

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης

Σοφία Κατσέλη

© 2018

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Δήλωση

« Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής».

Αθήνα, 16/09/2020

ΚΑΤΣΕΛΗ ΣΟΦΙΑ

Υπογραφή

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα της παρούσας εργασίας κ. **Κωνσταντίνο Νικολέντζο**, Προϊστάμενο του Τμήματος Συλλογών Προϊστορικών, Αιγυπτιακών, Κυπριακών και Ανατολικών Αρχαιοτήτων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, για την ουσιαστική συμβολή του στην υποστήριξη της τελικής εργασίας. Με την επιστημονική του κατάρτιση, την εμπειρία του και τις επισημάνσεις του διευκόλυνε σημαντικά το έργο της κατανόησης του υπό διαπραγμάτευση θέματος και συνέδραμε ιδιαίτερα στην ολοκλήρωση της ανά χείρας εργασίας.

Πίνακας συντμήσεων και συντομογραφιών

ΕΦΑ	Εφορεία Αρχαιοτήτων
ΕΠΥ	Ειδική Περιφερειακή Υπηρεσία
ΚΥ	Κεντρική Υπηρεσία
ΥΠΠΟΑ	Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
ΣΤΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣΟΑ	Σχέδιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης
ΜΠΕ	Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
ΥΑ	Υπουργική Απόφαση
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΠΝΠ	Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου
ΤΠΕ	Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνίας
ΣΕΑ	Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
ΤΑΠΑ	Ταμείο Αρχαιολογικών Χώρων και Απαλλοτριώσεων
ΣΜΠΕ	Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
ΤΑΠΕΔ	Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου

Περίληψη

Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο τους αρχαιολογικούς χώρους ως εργαλεία προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και της αειφόρου ανάπτυξης. Σκοπός της εργασίας είναι η περιγραφή και η ανάδειξη, μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, αυτού του διττού ρόλου των αρχαιολογικών χώρων, τόσο ως προς την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και της αειφόρου ανάπτυξης. Καθώς, οι αρχαιολογικοί χώροι και ο περιβάλλον χώρος τους συνυπάρχουν με το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, διαμορφώνουν σχέσεις αλληλεπίδρασης με τους πολίτες. Ως εκ τούτου, αναδεικνύεται η ανάγκη ένταξης των αρχαιολογικών χώρων στη σύγχρονη κοινωνική και οικονομική ζωή υπό την αρχή της αειφόρου διαχείρισης και ανάπτυξης. Επιπλέον, μέσω της μελέτης περίπτωσης, επιχειρείται η αποτύπωση των ζητημάτων που προκύπτουν στην πράξη κατά την προσπάθεια διατήρησης αυτής της ισορροπίας ανάμεσα στην προστασία των αρχαιολογικών χώρων και την ένταξη αυτής της προστασίας στις αναπτυξιακές πολιτικές. Αυτή καθίσταται σύνθετο εγχείρημα με δεδομένο ότι υπό την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης, πρέπει να τηρηθεί η ισορροπία ανάμεσα στο περιβάλλον (φυσικό, οικιστικό και πολιτιστικό), την κοινωνία και την οικονομία. Η εργασία προσδοκά να επαληθεύσει ότι, παρά τη δύσκολη ισορροπία, είναι εφικτό οι αρχαιολογικοί χώροι να λειτουργούν τόσο ως εργαλεία προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και ως εργαλεία αειφόρου ανάπτυξης.

Λέξεις- κλειδιά: πολιτιστική κληρονομιά, αρχαιολογικοί χώροι, αειφόρος ανάπτυξη, αειφόρος διαχείριση, πολιτιστικό περιβάλλον, αναπτυξιακές πολιτικές

Abstract

The present work focuses on archaeological sites as tools for the protection of cultural heritage and sustainable development. The purpose of this work is to describe and highlight, through the literature review, this dual role of archaeological sites, both in terms of protection of cultural heritage and sustainable development. As archaeological sites and their surroundings coexist with the natural and man-made environment, they form interactive relationships with citizens. Therefore, the need to integrate archaeological sites into modern social and economic life under the principle of sustainable management and development is highlighted. In addition, through the case study, an attempt is made to capture the issues that arise in practice in an effort to maintain this balance between the protection of archaeological sites and the integration of this protection into development policies. This becomes a complex task given that under the principle of sustainable development, a balance must be accomplished between the environment (natural, residential and cultural), society and the economy. The work hopes to verify that, despite the difficult balance, it is possible for archaeological sites to function both as tools for the protection of cultural heritage and as tools for sustainable development.

Keywords: cultural heritage, archaeological sites, sustainable development, sustainable management, cultural environment, development policies

Εισαγωγή

Σκοπός της εργασίας είναι η περιγραφή και η ανάδειξη του ρόλου των αρχαιολογικών χώρων στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και στην αειφόρο ανάπτυξη. Οι αρχαιολογικοί χώροι αποτελούν βασικό εργαλείο προστασίας των ακίνητων μνημείων συνεπώς και της πολιτιστικής κληρονομιάς¹. Ταυτόχρονα, βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση με το φυσικό και οικιστικό περιβάλλον, συνυπάρχουν με την καθημερινή δράση του ανθρώπου, κοινωνική και οικονομική, βρίσκονται εν τω μέσω αναπτυξιακών πολιτικών και επενδύσεων. Είναι στατικοί και ταυτόχρονα εν εξελίξει. Ο συνδυασμός της προστασίας, δηλαδή της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτόχρονα της ένταξης των στοιχείων της στην ανάπτυξη και άρα την εξέλιξη, υπό την αρχή της αειφορίας, αποτελεί συνάντηση και συμπόρευση που επιτυγχάνεται με συμβιβασμούς από τα ενδιαφερόμενα μέρη, με νομολογιακές σταθμίσεις, κανονιστικές οριοθετήσεις αλλά και με νέες ιδέες και καινοτόμες λύσεις. Το ενδιαφέρον, εν ολίγοις, επικεντρώνεται στη δυνατότητα υπέρβασης διλημμάτων ανάμεσα στην στασιμότητα και την εξέλιξη και διαζευκτικών προσεγγίσεων «αρχαία ή επενδύσεις» και τελικά στη δυνατότητα σύζευξης τους στη σύγχρονη κοινωνική και οικονομική ζωή. Χωρίς μάλιστα, να διακυβεύονται τα πολλαπλά οφέλη εξ αυτών τόσο για την παρούσα γενιά όσο και για τις μελλοντικές, όπως ορίζει η αρχή της αειφορίας.

Το θέμα προσεγγίστηκε μέσω βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Στην κατανόηση της νομικής προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, των αρχαιολογικών χώρων και των χωρικών τους οριοθετήσεων, της πρόνοιας ένταξής τους στην σύγχρονη κοινωνική ζωή και την αναπτυξιακή πολιτική χρησιμοποιήθηκαν τα κανονιστικά κείμενα της ελληνικής έννομης τάξης, η πλούσια νομολογία, τα διεθνή κείμενα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ταυτόχρονα, για την κατανόηση των παραπάνω πτυχών του θέματος και ειδικά της νομικής φύσης των δικαιωμάτων επί του πολιτιστικού περιβάλλοντος συνέδραμε η μελέτη επιστημονικών συγγραμμάτων και άρθρων νομικής φύσεως. Το ίδιο πλέγμα βιβλιογραφικών αναφορών συνέβαλε και στην περιγραφή της σχέσης των πολιτών με τους αρχαιολογικούς χώρους αλλά και άρθρα του Τύπου όπου γνώμες των ειδικών δια φωτίζουν τις πτυχές της διαχείρισης, της ανάδειξης και της

ένταξης τους στην κοινωνική ζωή και τη συμβολή τους στην οικονομία του πολιτισμού. Ανάλογου τύπου πηγές χρησιμοποιήθηκαν και στην αποσαφήνιση του όρου της αιεφόρου ανάπτυξης, της σύνδεσης του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος. Με σκοπό να αποτυπωθεί στην πράξη η συνθετότητα του διττού εγχειρήματος προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτόχρονης ένταξής της στην οικονομική ανάπτυξη υπό την αρχή της αιεφορίας, χρησιμοποιήθηκε η μελέτη περίπτωσης του επενδυτικού έργου στο Ελληνικό². Η ανάγκη της περιορισμένης έκτασης της εργασίας, οδήγησε στην αποτύπωση βασικών σημείων –σταθμών νομικής κατοχύρωσης της προστασίας των αρχαιολογικών χώρων με σκοπό την ένταξή τους στο σχέδιο και την υλοποίηση του επενδυτικού έργου. Για τον λόγο αυτό, χρησιμοποιήθηκαν τα αντίστοιχα κανονιστικά κείμενα της ελληνικής έννομης τάξης, οι προσφυγές επί αυτών στο ΣΤΕ και οι αποφάσεις του, δελτία Τύπου με τις ανακοινώσεις των ενδιαφερομένων μερών καθώς και αποσπάσματα άρθρων του Τύπου.

Των κεφαλαίων προηγείται μία πρώτη αναφορά, για τη συνταγματική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και της αρχής της αιεφορίας, που θα λειτουργήσει ως πλαίσιο μέχρι την ανάλυσή τους στο τρίτο κεφάλαιο. Επιπλέον, επιχειρείται και μία σύντομη αναδρομή νομοθετημάτων- σταθμών για την προστασία των αρχαιοτήτων.

Οι στόχοι της εργασίας αποτελούν και αντίστοιχα κεφάλαια με τα οποία επιχειρείται η κάλυψη και επίτευξή τους. Πρώτο στόχο της εργασίας αποτελεί η περιγραφή της νομικής προστασίας των αρχαιολογικών χώρων. Στο πρώτο κεφάλαιο, αναλύονται τα είδη των αρχαιολογικών χώρων, η κήρυξη και οριοθέτηση αυτών και του περιβάλλοντα χώρου τους από το Υπουργείο Πολιτισμού. Οι χωρικές ρυθμίσεις θα καταδείξουν τη σχέση αλληλεπίδρασης αρχαιολογικών χώρων και δραστηριοτήτων των πολιτών. Σχέση που, όπως θα περιγράψει το πρώτο κεφάλαιο, οδηγεί σε όρους και προϋποθέσεις δράσης του πολίτη, άρα και σε περιορισμούς των δικαιωμάτων του. Πλούσια η νομολογία, όπως θα αποδειχτεί, έχει πολλές φορές προχωρήσει σε κρίσεις και σταθμίσεις επί αυτών.

Δεύτερο στόχο αποτελεί η περιγραφή στο δεύτερο κεφάλαιο της σχέσης των πολιτών με τους αρχαιολογικούς χώρους. Επιχειρείται η κατανόηση της σχέσης μέσω της πρόσβασης των πολιτών σε αυτούς, της επικοινωνία με αυτούς, της ένταξη των αρχαιολογικών χώρων στην κοινωνική ζωή. Στην ουσία επιχειρείται η ανάδειξη της

αιεφόρου διαχείρισης των αρχαιολογικών χώρων ως μεταβλητή της οικονομίας του πολιτισμού³.

Τρίτο στόχο της εργασίας αποτελεί η διερεύνηση, μέσω του τρίτου κεφαλαίου, του τρόπου με τον οποίο η προστασία των αρχαιολογικών χώρων εντάσσεται, υπό την αρχή της αιεφόρου ανάπτυξης, στα σχέδια των αναπτυξιακών πολιτικών. Το περιβάλλον φυσικό, οικιστικό και πολιτιστικό είναι ο χώρος ανάπτυξης της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Συνεπώς, στο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί η αποτύπωση του εγχειρήματος να επιτευχθεί η ισορροπία ανάμεσα σε αυτές τις μεταβλητές μέσω της μελέτης περίπτωσης που αφορά την επένδυση στο Ελληνικό. Οι αρχαιολογικοί χώροι που βρίσκονται στην περιοχή του επενδυτικού έργου αποτελούν παράδειγμα αυτής της σύνθετης συνύπαρξης και των ζητημάτων που προκύπτουν εξ αυτής, τα οποία θα αναλυθούν σε αυτό το κεφάλαιο.

Η κάλυψη των στόχων της εργασίας μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και της μελέτης περίπτωσης θα οδηγήσουν στην εξαγωγή συμπερασμάτων και θα συνεπικουρήσουν στην επαλήθευση ή όχι της υπόθεσης εργασίας :ότι είναι εφικτή η επίτευξη του διττού ρόλου των αρχαιολογικών χώρων τόσο ως εργαλεία προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και ως εργαλεία αιεφόρου ανάπτυξης.

Ταυτόχρονα, οι προβληματισμοί που θα ανακύψουν κατά την μελέτη και πραγμάτευση του υλικού της εργασίας, θα γίνουν αντικείμενο κριτικής θεώρησης και ως εκ τούτου, θα προταθούν λύσεις για την επίτευξη της ισορροπίας ανάμεσα στην προστασία των αρχαιολογικών χώρων και την ένταξή τους στις αναπτυξιακές πολιτικές.

Η Συνταγματική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και η αρχή της αειφορίας

Σημαντικός σταθμός για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς πριν την ψήφιση του ν.3028/2002, είναι η καθιέρωση της συνταγματικής προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος⁴, διάταξη⁵ από την οποία «προκύπτουν έννομες συνέπειες» (Σιούτη, 2011, σελ. 15-16). Με την αναθεώρηση του Σ. το 2001 το δικαίωμα στο πολιτιστικό περιβάλλον είναι δικαίωμα του καθενός με αποτέλεσμα να προκύπτει η αξίωση ικανοποίησης έννομου συμφέροντος, όπως θα αναλυθεί παρακάτω⁶. Στην παρ. 1 του άρθρου καθιερώνεται ο όρος αρχή της αειφορίας⁷ που, σύμφωνα με τη Σιούτη (στο ίδιο, σελ 245-246), στο πολιτιστικό περιβάλλον, εμφανίζεται ως «ανάπτυξη που δεν υποβαθμίζει και δεν εξαντλεί τα πολιτιστικά αγαθά» αλλά τα διαφυλάσσει για τις μελλοντικές γενιές. Ορίζει κατά την Τροβά (2003, σελ. 111) «τις μεταβολές, τις παρεμβάσεις και την έκταση αυτών που είναι επιτρεπτές στο παρόν προς χάριν του μέλλοντος». Κατά τον Γκέρτσο (1998, σελ 29) «ο ρόλος του ρυθμιστή» αυτών, για τα μνημεία (παρ. 6 του άρ.), ανατίθεται στη Διοίκηση. Αυτή, σύμφωνα με τη νομολογία δύναται να επιβάλει γενικούς περιορισμούς ή ιδιαίτερα μέτρα, κατόπιν αιτιολογημένης κρίσης, με σκοπό την αποτροπή βλάβης, αλλοίωσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος χώρου των μνημείων. Λόγω των περιορισμών αυτών, η αρχή της αειφορίας για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών τίθεται υπό συνεχή διαπραγμάτευση και ερμηνεία από τον δικαστή, όταν συναντάται με το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και την ανάγκη αναπτυξιακών δράσεων, όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

Ιστορική αναδρομή

Ο πρώτος αρχαιολογικός νόμος του 1834 (Νόμος της 10/22 Μαΐου 1834), «Περί των επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών, περί ανακαλύψεως και διατηρήσεως των αρχαιοτήτων και της χρήσεως αυτών», αποτελεί την πρώτη νομοθετική ρύθμιση για την προστασία των αρχαιοτήτων. Συγκεκριμένα, στο τρίτο κεφάλαιο του τμήματος Γ' με τίτλο «Περί δικαιώματος διαθέσεως των αντικειμένων τούτων, και περί χρήσεως αυτών», στο άρθρο 85 ο νόμος ορίζει χαρακτηριστικά σχετικά με τη χρήση των αρχαιοτήτων ότι: « Απαγορεύεται εις τοιούτους ιδιώτας, άνευ αδείας : α. Να φθείρουν ή να παραβλάπτουν ευρισκόμενα ή ανακαλυπτόμενα εις το μέλλον επί ιδιοκτητήτων αυτών γαιών αρχαία μνημεία, λείψανα παλαιών οδών, λουτρών, τάφων κτλ.· β. Να κατασκευάζουν εις περιφέρειαν ενός τετάρτου μυριομέτρου Ελληνικών λειψάνων

ασβεστοκαμίνους, δια να μη δίδεται αφορμή και περιστάσις εις βλάβην και φθοράν των αρχαιοτήτων· γ. Να λαμβάνουν πλησίον των αρχαίων οικοδομημάτων μέτρα δυνάμενα να επιφέρουν κατάπτωσιν αυτών· Επίσης ορίζεται η απαγόρευση της χρήσης για οικονομικούς σκοπούς ώστε να μην δημιουργηθεί άμεση φθορά ή βλάβη· Επιπλέον πρόνοια υπήρξε και για ποινές σε περίπτωση καταστροφής ή βλάβης των μνημείων (άρθρ. 84) και γι' αυτό οι ανασκαφές ή οι αναστηλώσεις κλπ. θα πραγματοποιούνταν με την επίβλεψη του Κράτους (άρθρ. 78-109).

Με επικεφαλής τον Π. Καββαδία, 65 χρόνια μετά, το 1899 συντάσσεται ο Ν.ΒΧΜς' «Περί αρχαιοτήτων καθόλου» σηματοδοτώντας ένα αυστηρότερο πλαίσιο για την προστασία των αρχαιοτήτων καθώς απαγορεύεται κάθε χρήση τους (ακόμα και μη οικονομική) χωρίς την προηγούμενη άδεια από το Υπουργείο Παιδείας στην οποία υπαγόταν τότε η Αρχαιολογική Υπηρεσία. Και στον νόμο του 1899 (άρθρο 7) επαναλαμβάνονται διατάξεις σχετικά με τον περιορισμό χρήσης του χώρου που τα περιβάλλει ώστε να αποτραπεί η καταστροφή των μνημείων. Ορίζεται, μάλιστα μια ακτίνα 300 μέτρων γύρω από τον μνημείο όπου δεν επιτρέπεται η λατόμευση και η κατασκευή ασβεστοκαμίνου (παρ. 1). Σημαντική είναι και η απαγόρευση επιχειρήσεως έργου «πλησίον αρχαιοτήτων», η οποία θα μπορούσε να προκαλέσει βλάβη σε αυτά (παρ. 2) εμμέσως ή αμέσως. Η τελευταία αυτή αναφορά «εμμέσως» εισάγει την ανάγκη ενισχυμένης προστασίας του μνημείου που όπως θα σημειωθεί και παρακάτω εξειδικεύεται στον ν. 3028/2002 υπό την οπτική, αισθητική αλλά και υλική βλάβη λόγω περιβαλλοντικής επιβάρυνσης. Ταυτόχρονα, απαγορεύεται οποιαδήποτε πράξη πάνω σε ακίνητα μνημεία ακόμα και αν δεν προκαλεί «ζημία» (παρ 3). «Απαγορεύεται η καταστροφή, βλάβη και πάσα μεταβολή καθ' οιονδήποτε τρόπον ερειπίων, λειψάνων μνημείων και οιωνδήποτε άλλων ακινήτων και κινητών αρχαίων.

Στο άρθρο 50 του κωδικοποιημένου νόμου (Κ.Ν.) 5351/1932 «Περί Αρχαιοτήτων», ορίζεται ότι: «Απαγορεύεται άνευ αδείας του Υπουργείου της Παιδείας 1) η λατομία και σκαφή προς πορισμόν υλικού οικοδομών και αρχαίων ερειπίων πόλεων, συνοικισμών νεκροπόλεων και εις απόστασιν 500 μέτρων παντός ορατού αρχαίου μνημείου, ως και η κατασκευή ασβεστοκαμίνου εις περιφέρειαν 500 μέτρων από των αρχαίων, 2) η πλησίον αρχαίου επιχείρησις έργου δυναμένου να βλάβει αυτά αμέσως ή εμμέσως, 3) οιαδήποτε εργασία επί κτιρίων και λειψάνων ή ερειπίων αρχαίων, και αν έτι δεν επιφέρει ζημίαν τινά.» Πρόνοια υπάρχει και για τις ανάλογες ποινές σε περίπτωση παράβασης των παραπάνω διατάξεων. Στο άρθρο 52 τίθενται οι όροι και οι

προϋποθέσεις επισκευής «αρχαίων, βυζαντινών, μεσαιωνικών, ιστορικών μνημείων και οικοδομημάτων παλαιότερων του 1830» ανήκοντα σε ιδιώτες για κάλυψη των δαπανών από αυτούς⁸. Σημαντικός είναι ο ρόλος του Αρχαιολογικού Συμβουλίου⁹ που γνωμοδοτεί επί αυτών.

Στην Εισηγητική Έκθεση του ισχύοντος σήμερα ν .3028/2002 (Γενικό Μέρος, Β.4) υπογραμμίζεται ότι η ισχύουσα μέχρι τότε νομοθεσία ήταν «πεπαλαιωμένη» ενώ η πρόοδος της τεχνολογίας και η ανάπτυξη της επιστημονικής έρευνας έχουν διαμορφώσει νέες αντιλήψεις και έχουν ανοίξει νέες δυνατότητες. Συμπληρώνει δε, ότι ανεδείχθησαν νέες κοινωνικές ανάγκες με αποτέλεσμα η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς να έχει αποκτήσει σύνθετο περιεχόμενο και νέες κοινωνικές και οικονομικές σημασίες. Σύμφωνα με τον Παπαπετρόπουλο (2006 σελ.3) «το νομοθετικό σύστημα προστασίας ως τότε χαρακτηριζόταν από παραλείψεις και ασάφειες». Έλειπαν δηλαδή διατάξεις που θα απέδιδαν κοινωνική διάσταση στην έννοια της προστασίας (ό.π, Δ,III), θα εμπλούτιζαν την έννοια αυτής (ό.π, Δ,IV), θα ανεδείκνυαν τη σημασία των χωρικών ενοτήτων (ό.π Δ,VIII) και θα διευκόλυναν την επικοινωνία του πολίτη με τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς (ό.π Δ,IX). «Κατηγορήθηκε για τον έντονο αρχαιοκεντρισμό του και έδωσε προτεραιότητα στο θέμα της υλικής προστασίας των αρχαιοτήτων, παραγκωνίζοντας την κοινωνική της διάσταση»(Καζανάς, 2010, σελ.2-3). Τα παραπάνω χαρακτηριστικά δημιουργούσαν κλίμα ασάφειας και επέτρεπαν πολλαπλές ερμηνείες αναφορικά με την ποινική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς «ενώ άφηνε περιθώριο για τη διενέργεια παράνομων αγοραπωλησιών, ανασκαφών και προσβολών επί της ιδιοκτησίας των αρχαίων».(Ζιώγα -Σακκά, 1985, σελ. 46).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΣΤΟΝ ΝΕΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΝΟΜΟ

1.Ο ισχύων νόμος 3028/2002

Ο ισχύων σήμερα ν. 3028/2002 με τίτλο «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτισμικής Κληρονομιάς», αντιμετωπίζει το ζήτημα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς με σαφές, συμπαγές και αναλυτικό τρόπο και υπό ένα ευρύτερο πρίσμα εντάσσοντας αρχές, στόχους και ορισμούς που αντανακλούν τα διεθνή ρεύματα και τις προαναφερθείσες συμβάσεις, το επιστημονικό, ιδεολογικό αλλά ταυτόχρονα και το κοινωνικά πολιτιστικό νομικό σκεπτικό και πνεύμα.. Κατά τον Καζανά (ό.π., σελ.7) «παρουσιάζει το σημαντικό πλεονέκτημα ότι “γεννήθηκε” υπό το κράτος της ειδικής διάταξης για την προστασία του περιβάλλοντος (φυσικού, πολιτιστικού, οικιστικού) του άρθρου 24 του Συντάγματος 1975/1986/2001/2008 και υπό την επιρροή της πλούσιας και ρηξικέλευθης διοικητικής νομολογίας που στηρίχθηκε στη διάταξη αυτή». Ορίζει ως πολιτιστικά αγαθά, όλες τις μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου. Ο Νόμος, ειδικότερα για τα μνημεία, αναφέρει πως αποτελούν τις υλικές μαρτυρίες της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου και διαχωρίζονται με βάση την χρονολόγησή τους (αρχαία και νεώτερα) και την ιδιότητα τους (κινητά και ακίνητα). Ο Καζανάς (στο ίδιο, σελ 44) σημειώνει ότι « ν. 3028/2002, πέρα από την προστασία που παρέχει στα μνημεία ως μεμονωμένες υλικές μαρτυρίες, αφορά σε ορισμένες περιπτώσεις και τα μνημεία τα οποία αποτελούν μέρη ευρύτερου συνόλου και περιέχει ειδικές διατάξεις για τα σύνολα αυτά». Μάλιστα, όπως υπογραμμίζει , «ο νομοθέτης αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην έννοια του χώρου και αυτή αποτυπώνεται κατεξοχήν στη ρύθμιση των προστατευόμενων ευρύτερων χωρικών συνόλων, των αρχαιολογικών χώρων και των ιστορικών τόπων».

2.Οι αρχαιολογικοί χώροι

Στο άρθρο 2 παρ. γ του Νόμου ορίζεται ότι : «ως οι αρχαιολογικοί χώροι νοούνται εκτάσεις στην ξηρά ή στη θάλασσα ή στις λίμνες, οι οποίες περιέχουν ή στις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχονται από τους αρχαιοτάτους χρόνους ως και το 1830 μνημειακά, οικιστικά ή ταφικά σύνολα. Οι αρχαιολογικοί χώροι περιλαμβάνουν και το απαραίτητο ελεύθερο περιβάλλον που επιτρέπει στα σωζόμενα μνημεία να συντίθεται σε ιστορική, αισθητική και λειτουργική ενότητα». Στο άρθρο 3 παρ. 1 η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς συνίσταται: «α) στον εντοπισμό, την έρευνα, την καταγραφή, την τεκμηρίωση και τη μελέτη των στοιχείων αυτής, β) στη διατήρηση και στην αποτροπή της καταστροφής, της αλλοίωσης, και γενικά κάθε άμεσης ή έμμεσης βλάβης, γ) στην αποτροπή της παράνομης ανασκαφής, της κλοπής και της παράνομης εξαγωγής, δ) στη συντήρηση και στην κατά περίπτωση αναγκαία αποκατάστασή της, ε) στην διευκόλυνση της πρόσβασης και της επικοινωνίας του κοινού με αυτήν, στ) στην ανάδειξη και την ένταξη της στη σύγχρονη κοινωνική ζωή και ζ) στην παιδεία, την αισθητική αγωγή και την ευαισθητοποίηση των πολιτών για την πολιτιστική κληρονομιά». Στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι : «η προστασία των μνημείων, αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών τόπων περιλαμβάνεται στους στόχους οποιουδήποτε επιπέδου χωροταξικού, αναπτυξιακού, περιβαλλοντικού και πολεοδομικού σχεδιασμού ή σχεδίων ισοδύναμου αποτελέσματος ή υποκατάστατων τους». Σημαντική και διαφοροποιημένη λοιπόν σε σχέση με προηγούμενες νομοθετικές ρυθμίσεις αποτελεί η προσθήκη των διατάξεων για τους αρχαιολογικούς χώρους . «Μέχρι τον ν.3028/2002 οι αρχαιολογικοί χώροι ορίζονταν από την νομολογία και την αρχαιολογική πρακτική» (ό.π., σελ 75). Επίσης, μέχρι τον ν. 3028/2002 ο καθορισμός ζωνών προστασίας γύρω από ένα μνημείο (κυρίως για βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς ναΐσκους), γίνονταν κατά περίπτωση (ad hoc) και ,όπως αναφέρει ο Παπαπετρόπουλος, «με το μάτι» (στο ίδιο, σελ.75). Απαραίτητο, μάλιστα βήμα για την ενσωμάτωση της αειφόρου ανάπτυξης, της ένταξης των αρχαιολογικών χώρων στη σύγχρονη ζωή και της παράλληλης προστασίας τους και ανάδειξής τους αποτελεί η διάταξη της παρ. 2 του ίδιου άρθρου. Είναι αρκετά ενδιαφέρον και σύμφωνο με τις νέες θεωρήσεις¹ σχετικά με τη διαφύλαξη, ανάδειξη και συνέχεια της πολιτιστικής κληρονομιάς, ότι στο ίδιο άρθρο, μέρος της προστασίας αποτελεί η διευκόλυνση της πρόσβασης και της επικοινωνίας του κοινού με αυτή, η ανάδειξή και η ένταξή στην κοινωνική ζωή αλλά και η ευαισθητοποίηση των πολιτών σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στο άρθρο 10 , τίθενται αυστηροί και περιοριστικοί κανόνες αναφορικά με τις επιτρεπόμενες επεμβάσεις και χρήσεις στα μνημεία και στο χώρο που τα περιβάλλει . Στα μνημεία αυτά συμπεριλαμβάνονται και οι αρχαιολογικοί χώροι σύμφωνα με το άρθρ. 12 παρ. 4 του Νόμου, οπότε οι διατάξεις των παραγράφων 1 έως 6 του άρθρ. 10 Ν., εφαρμόζονται αναλόγως και για τους αρχαιολογικούς χώρους. Ορίζεται λοιπόν, ότι σε χώρους όπου υπάρχουν ακίνητα μνημεία απαγορεύεται οποιαδήποτε ενέργεια που είναι δυνατό να επιφέρει άμεση ή έμμεση καταστροφή η αλλοίωση του μνημείου, ρύπανση ή αλλοίωση της μορφής του. Σημαντική και διαφοροποιημένη από τα προαναφερθέντα νομοθετήματα είναι η εισαγωγή της διάταξης που φορά την άμεση ή έμμεση βλάβη. Επισημαίνεται, ακόμη, ότι η έννοια της μη αλλοίωσης της μορφής μνημείου «περιλαμβάνει και τις ενέργειες που ωραιοποιούν το μνημείο» (στο ίδιο, σελ. 68).

Οι παράγραφοι 2 έως 6 του ίδιου άρθρου αφορούν τις ενέργειες πλησίον μνημείων. Συνεπώς, στην παράγραφο 2 απαγορεύεται η εκμετάλλευση του περιβάλλοντα χώρου ή οι εργασίες σε αυτόν δηλαδή «η εκμετάλλευση λατομείου, ο πορισμός οικοδομικών υλικών, η διενέργεια μεταλλευτικών ερευνών και η εκμετάλλευση μεταλλείων, καθώς και ο καθορισμός λατομικών περιοχών» χωρίς την έγκριση του Υπουργού Πολιτισμού και κατόπιν γνώμης του Συμβουλίου² εντός προθεσμίας. Για τις βλαπτικές αυτές ενέργειες που απαγορεύονται για τα ακίνητα μνημεία αποφαιίνεται η Υπηρεσία μετά από αξιολογική εκτίμηση (την αίτηση αδείας συνοδεύουν σχεδιαγράμματα όπως ορίζει η μεταλλευτική και λατομική νομοθεσία), καθόσον δεν υφίσταται αυτόματη εφαρμογή της απαγόρευσης. Χαρακτηριστική σε αυτό το σημείο είναι η απόφαση 275/2016 του ΣτΕ³.

Στην παρ.3 ορίζονται οι εγκαταστάσεις, λειτουργίες, έργα ή εργασίες που επιτρέπονται μόνο μετά από έγκριση του Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού, η οποία εκδίδεται ύστερα από γνώμη του Συμβουλίου : « η εγκατάσταση ή η λειτουργία βιομηχανικής, βιοτεχνικής ή εμπορικής επιχείρησης, η τοποθέτηση τηλεπικοινωνιακών εγκαταστάσεων η επιχείρηση οποιουδήποτε τεχνικού ή άλλου έργου ή εργασίας καθώς και η οικοδομική δραστηριότητα πλησίον αρχαίου πλησίον αρχαίου. Η διάταξη περί άμεσης ή έμμεσης βλάβης επανέρχεται στις δύο προηγούμενες παραγράφους σε συσχετισμό με την απόσταση από τον αρχαιολογικό χώρο. Ωστόσο, ο νομοθέτης δεν ορίζει συγκεκριμένη απόσταση για να αποσαφηνίσει και να εξειδικεύσει κατά περίπτωση την έννοια του «πλησίον» (σε αντιπαραβολή με τα 500 μ. του προηγθέντος αρχαιολογικού νόμου). «Η απόσταση εξαρτάται από τον χαρακτήρα των εργασιών, τη

μορφολογία του εδάφους και την οπτική επαφή» (στο *ίδιο*, σελ 67). Η οπτική επαφή εμπερικλείει και την συνθήκη της αισθητικής, έτσι όπως υπογραμμίστηκε στο άρθρο 2 παρ. γ, συμπορευόμενη με την έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος και ειδικότερα του αρχαιολογικού τοπίου⁴.

Όπως προκύπτει από τα προαναφερθέντα, για την έγκριση εκτέλεσης έργου επί ή πλησίον αρχαιολογικού χώρου απαιτείται η αξιολόγηση των χαρακτηριστικών αυτού και η εκτίμηση των άμεσων και έμμεσων συνεπειών του στα ακίνητα μνημεία. Κατά τη νομολογία (1580/2007, 3224/2006, 3454/2004 ΣτΕ) «η αιτιολογία της χορηγουμένης εγκρίσεως για να είναι πλήρης όταν ελέγχεται πρέπει να περιέχει: 1) περιγραφή των προστατευτέων μνημείων, 2) περιγραφή του προς εκτέλεση έργου καθώς και 3) τεκμηριωμένη εκτίμηση των επιπτώσεων του έργου επί των μνημείων». Είναι αξιοσημείωτο πως για κάθε χωροθέτηση έργου είναι απαραίτητη η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων.⁵

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στην παράγραφο 6 καθώς ορίζεται ότι : «σε περιπτώσεις που απαιτείται έγκριση αυτή προηγείται των άλλων αρχών που αφορούν την επιχείρηση ή την εκτέλεση του έργου ή της εργασίας και τα στοιχεία της αναγράφονται με ποινή ακυρότητας στις άδειες αυτές.». Σε περίπτωση μεγάλων έργων και δη δημόσιων έργων έχουν παρουσιαστεί στην πράξη ζητήματα προτεραιότητας της έγκρισης από το Υπουργείο Πολιτισμού. Όπως σημειώνει και ο Παπαπετρόπουλος (στο *ίδιο*, 70) η Υπηρεσία είχε βρεθεί στο παρελθόν «προ τετελεσμένων γεγονότων» καθώς καλείτο να χορηγήσει έγκριση μεγάλων έργων αφού είχαν ήδη πραγματοποιηθεί μελέτες αυτών, αναθέσεις, άδειες άλλων αρχών αλλά και δαπάνες προπαρασκευαστικών εργασιών. Το ζήτημα απασχόλησε και τη νομολογία. Στην υπ' αριθ. 300/2018 ΣτΕ, το δικαστήριο έκρινε ότι για κάθε υλική πράξη είτε εντός αρχαιολογικού χώρου, είτε επί είτε πλησίον αρχαίων πρέπει να προηγείται η έγκριση εκτέλεσης έργου από τον Υπουργό Πολιτισμού και όχι να έπεται καθώς σκοπός της ρύθμισης είναι η αποτροπή της βλάβης με την εκ των προτέρων εκτίμηση των συνεπειών του έργου.

Το ζήτημα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και ειδικότερα των αρχαιολογικών χώρων, αποτελεί ζήτημα της υλικής τους υπόστασης και συντήρησης με σκοπό να μείνουν ακέραια και αναλλοίωτα στον χρόνο. Εντούτοις, από τις διατάξεις του νόμου προκύπτει ότι η ένταξη των μνημείων στο χώρο και η συστηματική ρύθμιση

των χωρικών συνόλων αποτελούν ουσιώδεις επιλογές του, καθώς «η προστασία και η ανάδειξη των πολιτιστικών αγαθών συντελείται και σε χωρικό επίπεδο» (Καζανάς, 2010 σελ 61). Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως η σύνδεση με τον χώρο δηλαδή με το άμεσο περιβάλλον τους είναι σύμφωνη τόσο με την Σύμβαση της Γρανάδας του 1985⁶ (ν.2039/1992), αλλά και τη Σύμβαση της Βαλέτας του 1992⁷ (ν. 3378/2005). Έτσι, για να προστατευθούν και να αναδειχθούν οι αρχαιολογικοί χώροι οριοθετούνται ευρύτερα χωρικά σύνολα γύρω από τα ακίνητα μνημεία, ενώ υφίσταται και η δυνατότητα καθορισμού ζωνών προστασίας τους.

Είναι εμφανής η πρόθεση του νομοθέτη να κατηγοριοποιήσει τα είδη των αρχαιολογικών χώρων και να εξειδικεύσει τους όρους και τις διαδικασίες χωροθέτησης αυτών. Σύμφωνα με την Εισηγητική έκθεση του νόμου (Γενικό μέρος, ΔVIII,2) «αποτελεί βασική καινοτομία η γενίκευση και συστηματοποίηση της οριοθέτησης των προστατευόμενων χωρικών συνόλων. Με τον τρόπο αυτόν ικανοποιούνται η αξίωση βεβαιότητας των πολιτών αλλά και οι απαιτήσεις μιας σύγχρονης πολιτείας που θεωρεί την προστασία των χωρικών συνόλων στιγμή του ευρύτερου χωροταξικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού».

Ειδικώς, τα άρθρα 12-17 αποτελούν το Τμήμα Χωρικών Διατάξεων με τα οποία γίνεται προσπάθεια να συστηματοποιηθούν και να ενοποιηθούν διάσπαρτες διατάξεις, χωροταξικές και πολεοδομικές νομοθετικού και κανονιστικού χαρακτήρα. Συγκεκριμένα: οριοθέτηση των αρχαιολογικών χώρων (άρθρο 12), αρχαιολογικοί χώροι εκτός οικισμών και ζώνες προστασίας τους (άρθρο 13), αρχαιολογικοί χώροι εντός οικισμών ή εντός σχεδίου πόλεως (άρθρο 14), ενάλιοι αρχαιολογικοί χώροι (άρθρο 15), και ζώνες προστασίας γύρω από αυτούς (άρθρο 17). Σκοπός σύμφωνα με το Υπουργείο Πολιτισμού και με την Κωδικοποίηση των βασικών επιλογών του σχεδίου νόμου (Σεπτέμβριος 2001) είναι «μέσα σε τακτό χρόνο να γίνει η οριστική οριοθέτηση των αρχαιολογικών χώρων σε όλη την Επικράτεια για να υπάρξει ο οριστικός -πλην νέων ανακαλύψεων - αρχαιολογικός χάρτης της χώρας⁸» (Πάντος, 2002-2003 , σελ 20).

3.Οριοθέτηση αρχαιολογικών χώρων

Με την παρ. 1 του άρθ. 12 ν.3028/2002 ορίζεται ότι οι αρχαιολογικοί χώροι κηρύσσονται και οριοθετούνται ή αναοριοθετούνται με βάση τα δεδομένα αρχαιολογικής έρευνας πεδίου και απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία εκδίδεται ύστερα από γνώμη του αρμοδίου Συμβουλίου, συνοδεύεται από τοπογραφικό διάγραμμα και δημοσιεύεται μαζί με αυτό στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Η διάταξη είναι σημαντική σύμφωνα με τον Παπαπετρόπουλο (ό.π., σελ.75) καθώς «περιορίζει τις κηρύξεις αρχαιολογικών χώρων εκεί όπου η αρχαιολογική έρευνα το επιτάσσει»⁹. Ως αποτέλεσμα, χαρακτηρίζονταν «αρχαιολογικοί χώροι, μεγάλες εκτάσεις και πολλές φορές χωρίς ακριβή όρια». Στα προηγούμενα νομοθετήματα η πάγια πρακτική ήταν η κήρυξη να γίνεται χωρίς διαπιστωμένα επιστημονικά κριτήρια. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το ζήτημα της αναοριοθέτησης των αρχαιολογικών χώρων εντός τριετίας (άρθ.73 παρ. 13) καθώς έτσι δίνεται η δυνατότητα να διορθωθούν σφάλματα σε προηγούμενες κηρύξεις¹⁰.

Σύμφωνα με την υπ' αριθ. 590/2016 ΣτΕ στους αρχαιολογικούς χώρους μπορούν να περιλαμβάνονται και ακίνητα στα οποία δεν έχουν ανευρεθεί αρχαιότητες, κρίνεται όμως ότι πρέπει να ενταχθούν στον αρχαιολογικό χώρο για την προστασία ή την ανάδειξή του, λόγω της άμεσης γειτνίασης ή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους ή της ιδιαίτερης σχέσης τους με τον χώρο όπου ανευρέθηκαν οι αρχαιότητες. Ταυτόχρονα, με την και την υπ' αριθ. 366/2016 ΣτΕ η κήρυξη ενός χώρου ως αρχαιολογικού πραγματοποιείται βάσει αντικειμενικών κριτηρίων και για τον λόγο αυτό δεν απαιτείται προηγούμενη κλήση των τυχόν θιγόμενων ιδιοκτητών, καθώς η Διοίκηση έχει την ευχέρεια και όχι την υποχρέωση να καλεί τους ενδιαφερόμενους να παραστούν κατά τις συνεδριάσεις των οικείων Συμβουλίων, όταν εξετάζονται τέτοιου είδους ζητήματα. Η πράξη, με την οποία ένας χώρος κηρύσσεται ως αρχαιολογικός, δε θίγει το ιδιοκτησιακό καθεστώς ούτε συνεπάγεται απόλυτη απαγόρευση εκμετάλλευσης του χώρου(ΣτΕ 590/2016). Εκ του νόμου απαιτείται η γνωστοποίηση στους ιδιοκτήτες, και σε κάθε ενδιαφερόμενο, ότι ο χώρος παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον και η εκτέλεση οποιουδήποτε έργου σ' αυτόν υπόκειται στον έλεγχο του Υπουργείου Πολιτισμού (σχετική άδεια), το οποίο μπορεί να επιβάλει περιορισμούς προκειμένου

να ικανοποιηθεί ο κατά το Σύνταγμα και το νόμο σκοπός της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς (3041/2011 ΣτΕ).

Εάν εντός των περιοχών που πρόκειται να καλύψουν υπό εκπόνηση ΓΠΣ ή ΣΧΟΟΑΠ ή άλλα σχέδια χωρικών ρυθμίσεων, δεν έχουν οριοθετηθεί αρχαιολογικοί χώροι, αυτοί οριοθετούνται προσωρινά, βάσει σχεδιαγράμματος κλίμακας τουλάχιστον 1:2.000, που καταρτίζεται από την Υπηρεσία, με βάση επαρκή επιστημονικά στοιχεία και ιδίως ευρήματα που πιθανολογούν την ύπαρξη μνημείων, και το οποίο εγκρίνεται από τον Υπουργό Πολιτισμού με απόφασή του, που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Η σχετική πράξη με το σχεδιάγραμμα περιέρχεται στην οικεία αρχή μέσα σε 6 μήνες από την περιέλευση στην Υπηρεσία του σχετικού ερωτήματος και ισχύει μέχρις ότου εκδοθεί η απόφαση της παρ. 1 του άρθ. 1288 (άρθ. 12 παρ. 3 Ν) .

Για την εφαρμογή των άρθρων 13,14, και 17 είναι αναγκαίος ο καθορισμός ορίων νομίμως υφιστάμενων οικισμών. Εάν αυτά δεν υφίστανται γίνεται προσωρινή οριοθέτηση με ΚΥΑ των Υπουργών Πολιτισμού και Περιβάλλοντος. Η σύμπραξη με άλλα καθ' ύλην αρμόδια Υπουργεία διευρύνεται στην παρ.4 του ίδιου άρθρου καθώς σε περίπτωση που εντός του χώρου που πρόκειται να προκηρυχθεί πραγματοποιούνται δραστηριότητες που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα άλλου Υπουργείου, ζητείται η γνώμη του οικείου Υπουργού εντός διμήνου.

Ως εκ τούτου, συνάγεται πως η κήρυξη αρχαιολογικού χώρου αποτελεί διαδικασία σύνθετη. Σύμφωνα με την ερμηνεία του νόμου από τον Παπαπετρόπουλο (στο ίδιο, σελ 76) το πολύπλοκο του χαρακτηρισμού με την ανάμειξη και άλλων Υπουργείων ενέχει «τον κίνδυνο δημιουργίας τυπικών ακυροτήτων» λόγω ενδεχόμενης παραβίασης της ακριβούς διαδικασίας. Καθώς αυτή η διαδικασία αφορά όχι μόνο την προστασία και την ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων αλλά και τον περιβάλλοντα χώρο τους, με ό,τι αυτό εμπεριέχει (κατοικίες, ιδιόκτητη γη, επιχειρήσεις και δραστηριότητες). Αφορά δηλαδή, την κοινωνία και ειδικότερα τον πολίτη καθόσον εκ της κηρύξεως ενδεχομένως να τίθενται υπό αναίρεση θεμελιώδη δικαιώματά του όπως προκύπτει και από τη νομολογία με την ΣτΕ 2034/2015 ¹¹ ή να τον θέτουν εκ της κηρύξεως σε γραφειοκρατικές και ενδεχομένως δικαστικές διαδικασίες (ενδεχόμενο απαλλοτριώσεως και αποζημίωσης). Επιπλέον, όπως μας αφορά για την παρούσα εργασία εκ της κηρύξεως προκύπτει ζήτημα στάθμισης ανάμεσα στην προστασία των αρχαιολογικών χώρων και τα αναπτυξιακά έργα.

4.1 Χερσαίοι αρχαιολογικοί χώροι εκτός σχεδίου πόλεως ή εκτός ορίων νομίμως υφιστάμενων οικισμών

Στην παρ. 1 του άρθ. 13 καθορίζονται οι επιτρεπόμενες δραστηριότητες στους χερσαίους αρχαιολογικούς χώρους, οι οποίοι βρίσκονται εκτός σχεδίου πόλεως ή εκτός ορίων νομίμως υφισταμένων οικισμών : «Στους χερσαίους αρχαιολογικούς χώρους που βρίσκονται εκτός σχεδίου πόλεως ή εκτός ορίων νομίμως υφισταμένων οικισμών, η άσκηση γεωργίας, κτηνοτροφίας, θήρας ή άλλων συναφών δραστηριοτήτων, καθώς και η οικοδομική δραστηριότητα είναι δυνατή μετά από άδεια, που χορηγείται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού ύστερα από γνώμη του Συμβουλίου. Οι όροι άσκησης γεωργίας, κτηνοτροφίας, θήρας ή άλλων συναφών δραστηριοτήτων μπορεί να τίθενται και κανονιστικά με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού.» Ιδιαίτερα σημαντική η διάταξη, καθώς δεν απαγορεύει την όποια δραστηριότητα εντός αρχαιολογικών χώρων. Αντίθετα επιτρέπει την καλλιέργεια, τη θήρα, την οικοδομική δραστηριότητα, κατόπιν ΥΑ, ύστερα από γνώμη του Συμβουλίου.

Με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία εκδίδεται ύστερα από γνώμη του αρμοδίου Συμβουλίου και η οποία διατυπώνεται ύστερα από πραγματοποίηση αυτοψίας, από κλιμάκιο μελών του ή από επιτροπή που συγκροτείται από μέλη του και ειδικούς επιστήμονες, συνοδεύεται από σχετικό διάγραμμα και δημοσιεύεται μαζί με αυτό στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, είναι δυνατόν να καθορίζεται περιοχή στην οποία απαγορεύεται παντελώς η δόμηση (Ζώνη Προστασίας Α'). Καθώς η ζώνη Α περιορίζει δικαιώματα του διοικουμένου, υπάρχει η δυνατότητα απαλλοτρίωσης ακινήτου, εφόσον περιορίζεται ή στερείται η κατά προορισμό χρήση. Ακίνητα, στα οποία υπάρχουν ορατά αρχαία και εντάσσονται σε Ζώνη Προστασίας Α /, απαλλοτριώνονται εάν εμπίπτουν στην παρ. 3 του άρθρου 19. Στην περιοχή αυτή μπορεί να επιτρέπεται με ειδικά αιτιολογημένη απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, ύστερα από γνώμη του αρμοδίου Συμβουλίου, μόνο η κατασκευή κτισμάτων ή προσθηκών σε υπάρχοντα κτίρια που είναι αναγκαία για την ανάδειξη των μνημείων ή χώρων καθώς και για την εξυπηρέτηση της χρήσης τους. Η θεσμοθέτηση ζώνης απολύτου προστασίας (ζώνη Α) απαγορεύει την ανέγερση οποιουδήποτε άλλου κτίσματος όχι μόνο στους ιδιώτες αλλά και στο Δημόσιο. Επιτρέπεται μόνο η κατασκευή κτισμάτων ή προσθηκών σε υφιστάμενα κτήρια, που είναι αναγκαία για την ανάδειξη των μνημείων ή χώρων, καθώς και για την εξυπηρέτησή της χρήσης τους υπό την προϋπόθεση της αναγκαιότητας και του αναγκαίου μέτρου. Ο Παπαπετρόπουλος

(στο ίδιο, σελ.79) μάλιστα θεωρεί απαράδεκτη την ανέγερση ογκωδέστατων μουσείων (Μουσείο Δελφών).

Επίσης, με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία εκδίδεται ύστερα από γνώμη του οικείου Συμβουλίου και η οποία διατυπώνεται ύστερα από την πραγματοποίηση αυτοψίας, συνοδεύεται από σχετικό διάγραμμα και δημοσιεύεται μαζί με αυτό στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, είναι δυνατόν να καθορίζεται περιοχή σε μέρος ή στο σύνολο της οποίας θα ισχύουν ειδικές ρυθμίσεις ως προς τους όρους δόμησης ή τις χρήσεις γης ή τις επιτρεπόμενες δραστηριότητες ή και όλους τους πιο πάνω περιορισμούς (Ζώνη Προστασίας Β').

Η 3η παρ. του άρθ. 13 προβλέπει ότι τα όρια των ζωνών προστασίας μπορεί να ανακαθορίζονται με την ίδια διαδικασία με βάση τα δεδομένα της αρχαιολογικής έρευνας και τις συνθήκες προστασίας των αρχαιολογικών χώρων ή μνημείων. Όπως υποστηρίχθηκε στην ενημερωτική συνάντηση με θέμα τον νέο Νόμο στις 9 Ιουλίου του 2002 είναι σημαντική η αναφορά στο διοικητικό στάδιο της αυτοψίας (ΚΑΣ ή κλιμάκιο του ή ειδική επιστημονική επιτροπή που συγκροτεί το ΚΑΣ)¹² ως απαραίτητη προϋπόθεση της αιτιολογημένης κήρυξης της ζώνης προστασίας καθώς τόσο ο πολίτης (λόγω των περιορισμών που προκύπτουν) όσο και το ΤΑΠΑ¹³ (σε περίπτωση απαλλοτρίωσης) δύνανται να επωμιστούν οικονομικό βάρος. Ταυτόχρονα, δε η μη επιστημονικά αιτιολογημένη κήρυξη εκθέτει το ΥΠΠΟΑ στην κριτική της κοινής γνώμης. (Πάντος, *ό.π.*, σελ 49-50).

4.2 Χερσαίοι αρχαιολογικοί χώροι εντός σχεδίου πόλεως ή εντός ορίων νομίμως υφιστάμενων ενεργών και μη ενεργών οικισμών

Στους αρχαιολογικούς χώρους εντός σχεδίου πόλεως, ή εντός των ορίων νομίμως υφισταμένων ενεργών οικισμών είναι δυνατόν να καθορίζονται ζώνες προστασίας σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθ. 13 του Νόμου. Σε μη ενεργούς οικισμούς ή σε τμήματά τους που βρίσκονται εντός σχεδίου πόλεως, απαγορεύεται η ανέγερση νέων κτιρίων και επιτρέπεται η αποκατάσταση ερειπωμένων κτισμάτων, καθώς και η κατεδάφιση εκείνων που έχουν χαρακτηρισθεί ετοιμόρροπα. Οι μη ενεργοί οικισμοί σύμφωνα με την ερμηνεία του Παπαπετρόπουλου (*ό.π.*, σελ 83) ως νεκροί οικισμοί διατηρούν τη μορφή που είχαν και επιβάλλεται η αποκατάσταση των ερειπωμένων κτισμάτων με σκοπό τη διατήρηση της αυθεντικότητας του (Μιστράς, Ανάβατος Χίου).

Εν αντιθέσει προς τους μη ενεργούς οικισμούς, ο ενεργός οικισμός που αποτελεί αρχαιολογικό χώρο, όπως το Ρέθυμνο και το Ναύπλιο, πρέπει να συνεχίσει να ζει, χωρίς να αποβάλει τον χαρακτήρα του, για αυτό και επιτρέπονται επεμβάσεις που δεν αλλοιώνουν το χαρακτήρα και τον πολεοδομικό ιστό και δεν διαταράσσουν τη σχέση μεταξύ των κτιρίων και των υπαίθριων χώρων (άρθ. 14 παρ. 2 εδ. α) . Χαρακτηριστική είναι η 1159/2015 απόφαση του ΣτΕ¹⁴. Ειδικότερα, κατά τις διατάξεις της παρ. 2 του άρθ. 14, επιτρέπεται μετά από άδεια που χορηγείται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία εκδίδεται μετά από γνώμη των οικείου γνωμοδοτικού οργάνου: α) η ανέγερση νέων κτισμάτων, εφόσον συνάδουν από πλευράς όγκου, δομικών υλικών και λειτουργίας με το χαρακτήρα του οικισμού, β) η αποκατάσταση ερειπωμένων κτισμάτων, εφόσον τεκμηριώνεται η αρχική τους μορφή και δεν εμπίπτουν σε κοινόχρηστο χώρο του οικισμού ή του εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου 101 , γ) η κατεδάφιση υφιστάμενων κτισμάτων, εφόσον δεν αλλοιώνεται ο χαρακτήρας του συνόλου ή χαρακτηρισθούν ετοιμόρροπα κατά τις διατάξεις του άρθρου 41, ή επικινδύνως ετοιμόρροπα κατά τις διατάξεις του άρθρου 7 του Π.Δ. 13/22.4.1929102 , δ) η εκτέλεση οποιουδήποτε έργου στα υφιστάμενα κτίσματα, στους ιδιωτικούς ακάλυπτους χώρους και τους κοινόχρηστους χώρους, λαμβανομένου πάντα υπόψη του χαρακτήρα του οικισμού ως αρχαιολογικού χώρου, η άδεια δεν απαιτείται σε περίπτωση τεχνικού ή άλλου έργου ή οικοδομικών εργασιών στο εσωτερικό υφισταμένου κτιρίου, οι οποίες δεν επιφέρουν τροποποιήσεις των όψεων αυτού και δεν περιλαμβάνουν εκσκαφές, καθώς και σε περίπτωση εργασιών στους ιδιωτικούς ακάλυπτους χώρους, οι οποίες δεν περιλαμβάνουν εκσκαφές , ε) η χρήση κτίσματος ή και των ελεύθερων χώρων του, εάν εναρμονίζεται με το χαρακτήρα και τη δομή τους.

Κατά την 4η παρ. του άρθ. 14, η απαιτούμενη άδεια εκδίδεται πριν από όλες τις άλλες άδειες άλλων αρχών που αφορούν στην εκτέλεση του έργου, και σε κάθε περίπτωση μέσα σε 60 ημέρες από την υποβολή της σχετικής αίτησης, τα δε στοιχεία της αναγράφονται με ποινή ακυρότητας σε αυτές. Περαιτέρω, στην παρ. 5 του ως άνω άρθ. προβλέπεται ότι στους παραπάνω αρχαιολογικούς χώρους απαγορεύονται δραστηριότητες, καθώς και χρήσεις των κτισμάτων, των ελεύθερων χώρων τους και των κοινόχρηστων χώρων, οι οποίες δεν εναρμονίζονται με το χαρακτήρα και τη δομή των επί μέρους κτισμάτων ή χώρων ή του συνόλου. Για τον καθορισμό -δε- της χρήσης κτίσματος ή ελεύθερου χώρου αυτού ή κοινόχρηστου χώρου χορηγείται άδεια με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία εκδίδεται ύστερα από γνώμη του

αρμοδίου Συμβουλίου. Τέλος, επισημαίνεται ότι μέσα στους αρχαιολογικούς χώρους που είναι ενεργοί οικισμοί καθορίζονται, με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται ύστερα από πρόταση των Υπουργών Πολιτισμού και Περιβάλλοντος και Ενέργειας και του τυχόν άλλου κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού, ειδικές ρυθμίσεις όσον αφορά στους περιορισμούς της ιδιοκτησίας, τις χρήσεις γης ή κτιρίων, τους όρους δόμησης ή τις επιτρεπόμενες δραστηριότητες.

4.3 Ενάλιοι Αρχαιολογικοί Χώροι

Στο άρθρο 1 του ΚΝ 5351 του 1932 «Περί Αρχαιοτήτων», υπήρχε ήδη η πρόβλεψη για τις ενάλιες αρχαιοτήτες: «Πάντα τα εν Ελλάδι και οιοσδήποτε Εθνικούς κτήμασιν, εν ποταμοίς, λίμναις και εν τω πυθμένι της θαλάσσης, ... ευρισκόμενα αρχαία, κινητά τε και ακίνητα, είναι ιδιοκτησία του Κράτους».

Ωστόσο, για πρώτη φορά με τον νέο Αρχαιολογικό Νόμο υπάρχουν ρητές διατάξεις που καλύπτουν όλο το φάσμα των ενάλιων αρχαιοτήτων αναφορικά με την προστασία και τη διαχείρισή τους. Η ιδιαιτερότητα των ενάλιων αρχαιοτήτων οφείλεται στη φύση τους αλλά και στην ανάγκη να καλυφθεί ένα νομικό κενό καθώς ο Κ.Ν. 5351/32 δεν παρείχε νομοθετική εξουσιοδότηση στον Υπουργό Πολιτισμού για την έκδοση αποφάσεων κανονιστικού περιεχομένου, που να ρυθμίζουν τα περί καταδύσεων ψυχαγωγίας κ.λπ. για λόγους προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μέχρι τότε το κενό αυτό κάλυπτε η νομολογία. (Δελλαπόρτα, 2005). «Το γεγονός ότι το αρχαιολογικό και γενικότερα το πολιτιστικό απόθεμα που κείται στο βυθό των θαλασσών «ελαττώνεται δραματικά ανάγκασε την Ελληνική Πολιτεία να θεσπίσει νομοθετικές ρυθμίσεις για την ενίσχυση της προστασίας της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς» (Παπαθανασόπουλος, 1983, σελ16).

Στην παρ. 1 του άρθ. ορίζεται ότι στους ενάλιους αρχαιολογικούς χώρους απαγορεύεται κατ' αρχήν η αλιεία, η αγκυροβολία και η υποβρύχια δραστηριότητα με αναπνευστικές συσκευές. Με άδεια, όμως, του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία εκδίδεται ύστερα από γνώμη του αρμοδίου Συμβουλίου, μπορεί να επιτρέπονται υπό όρους οι ως άνω δραστηριότητες¹⁵. Επιπροσθέτως, γύρω από ενάλια μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους είναι δυνατόν να ορίζεται Ζώνη Προστασίας, όπου δεν επιτρέπονται οι παραπάνω δραστηριότητες χωρίς προηγούμενη άδεια, που χορηγείται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, ύστερα από γνώμη του αρμοδίου Συμβουλίου . Τέλος, απαγορεύεται και η εκτέλεση κάθε μορφής λιμενικού έργου χωρίς προηγούμενη

άδεια, που χορηγείται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, ύστερα από γνώμη του αρμόδιου Συμβουλίου. Η άδεια αυτή προηγείται από όλες τις άδειες που αφορούν στην εκτέλεση του έργου και τα στοιχεία της αναγράφονται με ποινή ακυρότητας στις υπόλοιπες άδειες που απαιτούνται. Ως λιμενικό έργο θα πρέπει να εκληφθεί με την ευρεία έννοια κάθε έργο εντός του παράκτιου θαλασσίου χώρου. Δεν αφορά λοιπόν μόνο την κατασκευή προβλήτας, την εκβάθυνση του θαλασσίου πυθμένα του λιμένος κλπ, αλλά τις λεγόμενες «μαρίνες», που εκτός από την αισθητική και φυσική ρύπανση, ενδέχεται να καταστρέψουν τυχόν ευρισκόμενες στον χώρο αυτό αρχαιότητες (Παπαπετρόπουλος, 2006 σελ 86).

Είναι σημαντική και η μέριμνα του Νόμου για τους ιστορικούς τόπους (άρθρο 16) ως σύνθετα έργα του ανθρώπου και τη φύσης με διαδικασία κήρυξης όμοια με αυτή των αρχαιολογικών χώρων. Ο Παπαπετρόπουλος (στο ίδιο) αναφέρει το παράδειγμα των Θερμοπυλών (εκτός οικισμού), του Άστρους (ενεργός οικισμός) και του Κόλπου του Ναβαρίνου (ενάλιος).

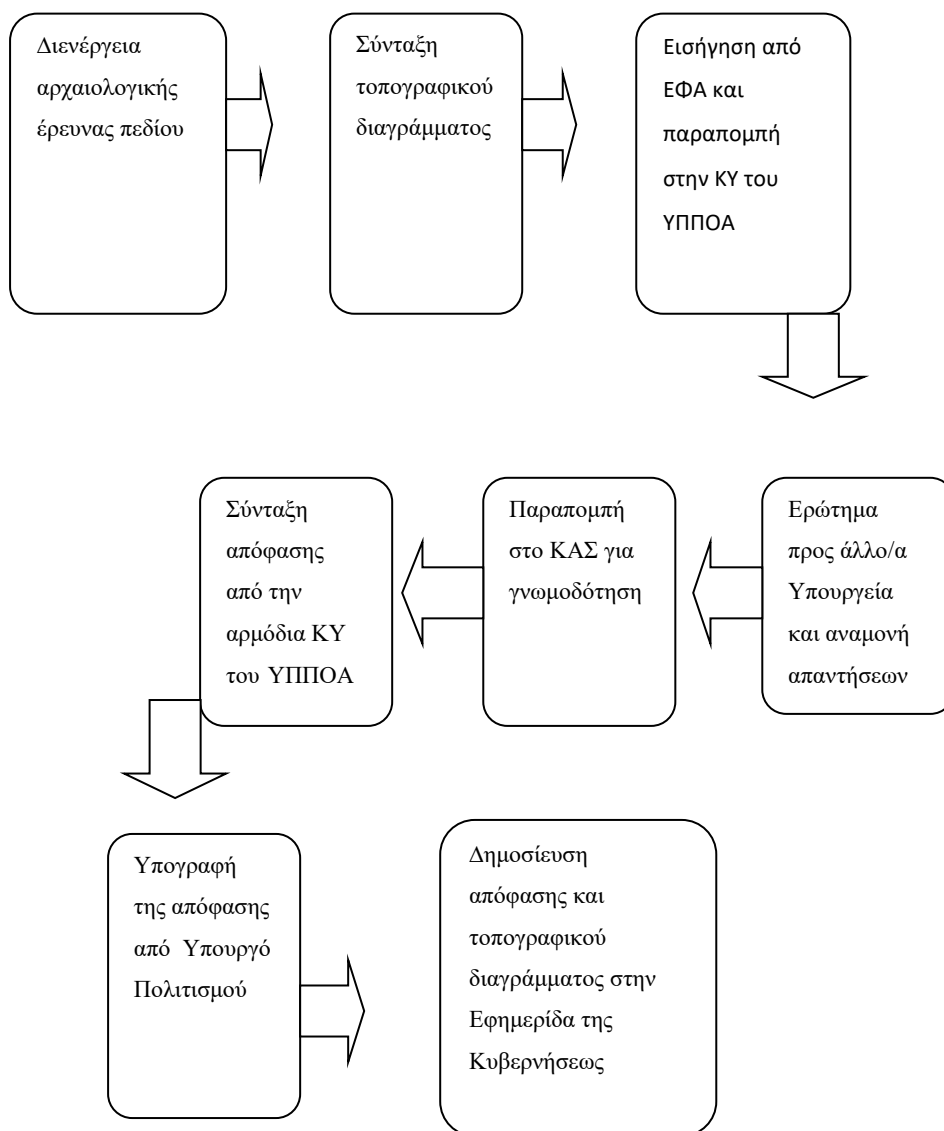
5. Η διοικητική διαδικασία οριοθέτησης αρχαιολογικών χώρων

1. Διενέργεια αρχαιολογικής έρευνας πεδίου
2. Σύνταξη τοπογραφικού διαγράμματος με τα όρια του υπό οριοθέτηση αρχαιολογικού χώρου
3. Παραπομπή του θέματος με εισήγηση από την αρμόδια ΕΦΑ ή ΕΠΥ του ΥΠΠΟ στην αρμόδια ΚΥ του ΥΠΠΟ.
4. Ερώτημα της ΚΥ του ΥΠΠΟ προς άλλο/α Υπουργεία, προκειμένου ο/οι αρμόδιος /οι καθ' ύλην Υπουργός/οί να διατυπώσουν την γνώμη του/ς για υφιστάμενες δραστηριότητες της αρμοδιότητάς του/ς μέσα στον υπό οριοθέτηση αρχαιολογικό χώρο, «προκειμένου να καθορισθούν οι δυνατότητες και οι προϋποθέσεις συνέχισης της λειτουργίας τους στο πλαίσιο του άρθρου 10»
5. Αναμονή των απαντήσεων ή παρέλευσης άπρακτης της δίμηνης προθεσμίας.
6. Παραπομπή του θέματος στο ΚΑΣ
7. Γνωμοδότηση του ΚΑΣ
8. Σύνταξη απόφασης από την αρμόδια ΚΥ του ΥΠΠΟ

9.Υπογραφή της απόφασης κήρυξης και οριοθέτησης ή αναοριοθέτησης του αρχαιολογικού χώρου από τον Υπουργό Πολιτισμού

10.Δημοσίευση της απόφασης και του τοπογραφικού διαγράμματος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (Πάντος, 2005, σελ.18)

➤ Διαγραμματικά:

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΠΟΛΙΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

1. Πολίτης, Πολιτιστικό Περιβάλλον και Πολιτιστική Κληρονομιά κατά το Σύνταγμα

Πριν αναλυθεί η σχέση του πολίτη¹ με τους αρχαιολογικούς χώρους είναι απαραίτητη η αποσαφήνιση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών του έναντι του πολιτιστικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Καθόσον αυτό το περίγραμμα θα αποσαφηνίσει και θα συμβάλει στην ολοκληρωμένη αντίληψη της σχέσης του με τα μνημεία και ειδικότερα με τους αρχαιολογικούς χώρους, στους οποίους εστιάζει η παρούσα εργασία.

Σύμφωνα με το άρθρο 24 παρ1 και 6 του Σ. είναι υποχρέωση του Κράτους να προστατεύει το πολιτιστικό περιβάλλον και να λαμβάνει προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα για τη διαφύλαξη του. Η θετική ενέργεια από το Κράτος κατοχυρώνει έτσι ένα κοινωνικό δικαίωμα επί του πολιτιστικού περιβάλλοντος (Σιούτη, 1985). Θέσπιση δηλαδή, νομοθετικών και διοικητικών ρυθμίσεων, μέσω των οποίων που θα εξασφαλίζει τη διαχρονική του προστασία (Δαρζέντας, 1995).

Αξιοσημείωτο είναι ότι με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001 καθιερώνεται και ως ατομικό δικαίωμα καθώς ρητά αναγορεύεται πλέον σε δικαίωμα του καθενός την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Υπό αυτή την έννοια δύναται να στραφεί «τόσο κατά του Κράτους όσο και έναντι τρίτων» (Χριστοφιλόπουλου Δ, 2005, σελ. 14). Ως ατομικό δικαίωμα, έχει αρνητικό χαρακτήρα καθώς «το Κράτος πρέπει να απέχει από κάθε μέτρο και ενέργεια που προσβάλλει, περιορίζει ή αλλοιώνει το πολιτιστικό περιβάλλον» (Μάνεσης, 1986, σελ. 629.) Μάλιστα, στο ίδιο πλαίσιο της ατομικής θεώρησης του δικαιώματος η νομολογία του ΣτΕ κατοχυρώνει το πολεοδομικό κερτημένο, το οποίο αποτελεί εξειδίκευση και προέκταση της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος καθώς συναντώνται στη συνθήκη της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των πολιτών (ΣτΕ, 10/88, 150/90, 2801/91).

Ταυτόχρονα, λοιπόν καθώς το πολιτιστικό περιβάλλον αφορά ζωτικό ζήτημα της ποιότητας της ζωής τους δηλαδή τις συνθήκες διαβίωσης, το δικαίωμα ανάγεται σε πολιτικό (Σκουλάς Γ.-Σκουλά Δ., 2011). Αποκτά δηλαδή ένα δημοκρατικό

περιεχόμενο. Αυτή η θεώρηση οδηγεί στην έννοια της δημοκρατικής συμμετοχής που είτε συγκεκριμενοποιείται με «το δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη των αποφάσεων, συμβουλευτικά ή αποφασιστικά» (Σιούτη, 1993 σελ 23) είτε «ως δικαίωμα στην πληροφόρηση και τη γνώση» (Σιούτη, 1985, σελ. 46). Το δικαίωμα αυτό στην πληροφόρηση και τη γνώση συγκεκριμενοποιείται ως προς τα δικαιώματα του διοικουμένου στις αρχές της διαφάνειας, της ασφάλειας του δικαίου αλλά και της διασφάλισης του δικαιώματος πρόσβασης σε δημόσια έγγραφα, της προηγούμενης ακρόασης, γνωστοποίησης και σαφούς περιγραφής διοικητικών διαδικασιών.

Λόγω αυτής της αδυναμίας να ενταχθεί σε μία μόνο κατηγορία η θεωρία το τοποθετεί στα δικαιώματα τρίτης γενιάς (Κουτούπα-Ρεγκάκου, 2007²). Αυτά είναι κατά τον Μάνεση (ό.π.,) παραπληρωματικά δικαιώματα μεταξύ τους, εκφράζουν μια ενότητα καθώς ολοκληρώνουν τη στόχευση στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και του πολιτιστικού περιβάλλοντος γίνεται προς χάριν και των μελλοντικών γενεών με αποτέλεσμα να θεωρείται και ως δικαίωμα αλληλεγγύης κοινωνικής ή διακρατικής και πανανθρώπινης, χαρακτηριστική συνθήκη των δικαιωμάτων τρίτης γενιάς (Σιούτη, ό.π) . Η «πανανθρώπινη διάσταση» αυτού (Τροβά, 1992, σελ. 113) καθιστά ως υποκείμενο του δικαιώματος «κάθε φυσικό πρόσωπο Έλληνα πολίτη και αλλοδαπό» (Τάχος, 1998, σελ 77).

Η σύνθετη έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος και των δικαιωμάτων επί αυτού εντείνεται όταν αυτό εντάσσεται αναπόδραστα στην κοινωνική και οικονομική ζωή και έρχεται να συμβαδίσει ή να συμβιβαστεί με την οικονομική ανάπτυξη. Τότε, σύμφωνα με την συνταγματική επιταγή, απαιτείται κρατική επέμβαση στην κερδοσκοπική δραστηριότητα των ιδιωτών (*στο ίδιο*, σελ 45). Ταυτόχρονα, σημειώνει ότι το πολιτιστικό αγαθό ως έννομο συλλογικό αγαθό πρέπει να φυλάσσεται από κάθε ζημία ή βλάβη, από κάθε βλαπτική ενέργεια που προσβάλλει τα δικαιώματα και τα συμφέροντα ανθρώπινων ομάδων. Συνεπώς, «κάθε Έλληνας ή αλλοδαπός νομιμοποιείται να προστατεύσει δικαστικά το αγαθό αυτό» (Σιούτη, 1993, σελ 76), καθώς κατά τον Τάχο(ό.π.), έχει έννομο συμφέρον στην απόλαυση αυτού και στην ποιότητα ζωής που εξασφαλίζει στην παρούσα και στις μελλοντικές γενιές .

Το δικαίωμα συνεχούς προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ταυτόχρονα και διαρκής υποχρέωση όχι μόνο του

Κράτους αλλά και του φορέα των δικαιωμάτων. Οι φορείς των ατομικών δικαιωμάτων είναι ταυτόχρονα και φορείς καθηκόντων και υποχρεώσεων. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί «ο φορέας του δικαιώματος να υποχρεωθεί σε θετικές ενέργειες» (Δαρζέντας, 1995 σελ. 407) ή να υποστεί περιορισμούς της ατομικής του οικονομικής ελευθερίας ή ιδιοκτησίας (άρ.17 Σ). Ο περιορισμός αυτός ωστόσο του δικαιώματος στην ιδιοκτησία που στηρίζεται στην αρχή του γενικού συμφέροντος (άρ. 17 παρ. 1) και της δημόσιας ωφέλειας (αρ. 17 παρ.2) εξισορροπείται με την πρόβλεψη της υποχρέωσης για αποζημίωση του θιγόμενου ιδιοκτήτη (αρ.24 Σ παρ.6 και άρ. 17 παρ. 2 του Σ.), όταν σύμφωνα με τη νομολογία (ενδεικτικά ΣτΕ 2513/2009, ,925/2011) ο περιορισμός συνεπάγεται ουσιώδη δέσμευση της περιουσίας του.

Στο δίκαιο του πολιτιστικής κληρονομιάς απαιτούνται κατά τον Καζανά (ό.π.,) αξιολογήσεις, σταθμίσεις συμφερόντων και αγαθών και πρακτικές εναρμόνισης των συγκρουόμενων συνταγματικών δικαιωμάτων υπό την αρχή της αναλογικότητας, εξεύρεσης δηλαδή «του αναγκαίου μέτρου». (Ακριβοπούλου, Χ., και Ανθόπουλος, Χ. 2015, σελ.6).

2.Πολίτης στο ν. 3028/2002

Η σχέση του πολίτη με την πολιτιστική κληρονομιά και συγκεκριμένα με τα ακίνητα μνημεία μέρος των οποίων είναι οι αρχαιολογικοί χώροι διαγράφεται στον Νέο Αρχαιολογικό Νόμο. Στην Εισηγητική έκθεση του ν. 3028/2002 και συγκεκριμένα στις θεμελιώδεις αρχές του σχεδίου νόμου υπογραμμίζεται η συμπληρωματικότητα των καθηκόντων της Πολιτείας (διασφαλίζοντας το κοινωνικό δικαίωμα) και των πολιτών (Μέρος Δ, V,I). Το Κράτος έχει τον πρωτεύοντα ρόλο αλλά ταυτόχρονα αναγνωρίζεται των ΟΤΑ, Ν.Π.Δ.Δ., Ν.Π.Ι.Δ. του ευρύτερου δημόσιου τομέα και ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών (Μέρος Δ, V,II) υπογραμμίζοντας την έννοια της εγγύτητας και της συμμετοχής (πολιτικό δικαίωμα) αντίστοιχα.

Ταυτόχρονα δε, περιγράφεται και το πλέγμα των δικαιωμάτων τους ως διοικούμενους (ατομικό δικαίωμα). Σύμφωνα με τον Καζανά (ό.π., σελ. 52) ο ν. 3028/2002 «ικανοποιεί τόσο την ανάγκη του πολίτη να γνωρίζει το είδος και το εύρος των παρεμβάσεων της διοίκησης», με σκοπό την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, όσο και τη δυνατότητα περιορισμού της διακριτικής ευχέρειας της διοίκησης καθώς καταγράφονται οι προϋποθέσεις των περιοριστικών ενεργειών της. Όπως, υπογραμμίζει , προβλέπονται και συναφείς διαδικαστικές εγγυήσεις (γνωστοποίηση,

ακρόαση των θιγομένων, προθεσμίες διοικητικής δράσης, κ.λπ.) υπέρ του πολίτη-διοικουμένου. Θεωρεί, ότι η ασφάλεια δικαίου που πραγματώνεται με τις παραπάνω διαδικασίες και ο σεβασμός των συνταγματικά δικαιωμάτων των ιδιωτών, μετατρέπει τους ιδιώτες «σε ενεργούς συμ-προστάτες» της πολιτιστικής κληρονομιάς ,σε πρόθυμους «συν-διαμορφωτές» της και όχι απλά σε φορείς υποχρεώσεων και αποδέκτες απαγορεύσεων (στο ίδιο, σελ 53).

Από τις περιοριστικές παρεμβάσεις της Διοίκησης που προαναφέρθηκαν και μας αφορούν στην παρούσα εργασία, όπως η κήρυξη, οριοθέτηση, αναοριοθέτηση των αρχαιολογικών χώρων και ο καθορισμός ζωνών προστασίας ή και των αρχαιολογικών ερευνών και ανασκαφών επί αυτών και επί των χώρων που τους περιβάλλει απορρέουν περιορισμοί των δικαιωμάτων τους και επιφόρτιση με συγκεκριμένες υποχρεώσεις. Ο περιορισμός των δικαιωμάτων αφορά τις οικονομικές ελευθερίες σχετικά με την απαγόρευση αλλά και την υπό όρους άσκηση των οικονομικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και επενδύσεων , όπως και των χρήσεων (όπως θα παρατεθεί στη συνέχεια) και επεμβάσεων ή η υπό όρους άσκηση αυτών (10, 13§2 εδ. α΄, 14 §§ 1 εδ. β΄, 2 εδ. α΄). Οι υποχρεώσεις των πολιτών τους οδηγούν ως ιδιώτες και σε θετικές ενέργειες (άρθρα 11 §§ 1-2 άρθρα 8§1). Από την άλλη το κόστος για τον περιορισμό των δικαιωμάτων αντισταθμίζεται υπό προϋποθέσεις και κατά περίπτωση με αποζημίωση, απαλλοτρίωση ή απευθείας εξαγορά(άρ. 18 και 19).

Αποτυπώνεται, ως εκ τούτου και όπως διάσπαρτα αναφέρθηκε στο μέρος της εργασίας που αφορά τη διευθέτηση και διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων του ν.3028/2002, η προσπάθεια απομείωσης των κοινωνικών βαρών από τη δράση της Διοίκησης αλλά και η προσπάθεια να αντισταθμιστούν περιορισμοί των ατομικών δικαιωμάτων των διοικουμένων.

Αναλύθηκε τι πρέπει να κάνει ή να μην κάνει η πολιτεία και ο πολίτης με σκοπό τη διατήρηση και στην αποτροπή της καταστροφής, της αλλοίωσης και γενικά κάθε άμεσης ή έμμεσης βλάβης της πολιτιστικής κληρονομιάς και των αρχαιολογικών χώρων. Διαμορφώθηκε θα λέγαμε ένα πλέγμα γύρω από τη Διοίκηση, τους διοικουμένους και τους αρχαιολογικούς χώρους.

3.Η σχέση των πολιτών με τους αρχαιολογικούς χώρους

Είναι όμως ιδιαίτερα σημαντική για την κατανόηση του θέματος της παρούσας εργασίας να ιδωθεί η τριπλή αυτή σχέση Κράτους, Αρχαιολογικών Χώρων και Πολιτών, ως σχέση συνάντησης πέρα από το πλέγμα που τους περιβάλλει. Με άλλα λόγια είναι σημαντική η αποτύπωση της δυνατότητας να υπάρξει μια διαλεκτική σχέση αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους πολίτες και τους αρχαιολογικούς χώρους, όπως αυτοί γίνονται χώροι διαχείρισης από τους θεσμικούς διαχειριστές της, σχέση που μεταβάλλεται προϊόντος του χρόνου καθώς μεταβάλλονται και οι εξωτερικές της συνθήκες. Ειδικά όταν ζητήματα προστασίας, ανάδειξης και διαχείρισης συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με οικονομικές παραμέτρους.

Συγκεκριμένα και με οδηγό τον ν. 3028/2002 θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε αυτό που το άρθρο 3 παρ 1 ορίζει ως ανάδειξη και ένταξη των αρχαιολογικών χώρων στην κοινωνική ζωή(στ), τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε αυτούς και την επικοινωνία με αυτούς(ε) και της προσέγγισής τους μέσω της παιδείας, της αισθητικής αγωγής και της ευαισθητοποίησης των πολιτών(ζ) καθώς αναγνωρίζεται η συμβολή τους στη βελτίωση και στον εμπλουτισμό της ζωής των πολιτών όσο και στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής τους (Εισηγητική Έκθεση ν. 3028/2002, Δ,ΙΙΙ,2)

3.1 Ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και ένταξη στη σύγχρονη ζωή

Οι αρχαιολογικοί χώροι ως μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς συμβάλλουν στην δημιουργία ταυτότητας και στο αίσθημα της ιστορικής συνέχειας, συλλογικής μνήμης αποτελούν χώρους κοινωνικής συνάντησης και επικοινωνίας, ψυχαγωγίας, χώρους παιδείας και γνώσης. Μπορούν, κατά την Ξεπαπαδάκου (2012), να αποτελέσουν τόπους ανάπαυλας και επαφής με την φύση ειδικά όταν συνδέονται οργανικά και αναπόσπαστα με τον περιβάλλοντα φυσικό χώρο/ τοπίο,. Οι αρχαιολογικοί χώροι «δεν είναι στατικά και μουσειακά στοιχεία του παρελθόντος» κατά την Τρατσέλα (2012, σελ 6) αλλά συμμετέχουν δυναμικά στη σύγχρονη κοινωνική ζωή εξυπηρετώντας κοινωνικές ανάγκες και απαιτήσεις. Συνεπώς, είναι σημαντική όπως αναφέρει, η βιωσιμότητά μέσω της ανάδειξής τους σε ζωντανούς και ελκυστικούς χώρους. Συμπληρώνει δε, «ότι η διεθνής εμπειρία έχει δείξει ότι οι αρχαιολογικοί χώροι αξιοποιούνται καλύτερα και επιβιώνουν όταν συνδυάζονται με τη λειτουργία μουσειακών εγκαταστάσεων, εκθεσιακών χώρων, χώρων διδασκαλίας και εργαστηρίων» (στο ίδιο, σελ 7). Καινοτόμες προτάσεις και σχεδιαστικές λύσεις συμβάλλουν στην αξιοποίηση των

αρχαιολογικών χώρων και στην προσέλκυση επισκεπτών με αποτέλεσμα το «ξαναζωντάνεμά» τους αλλά και τη συμβολή τους στην οικονομία του πολιτισμού².

Υπό αυτήν την οπτική, η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων με σύγχρονες σχεδιαστικές μορφές σε ταυτόχρονη επικοινωνία με τον περιβάλλοντα χώρο τους και το τοπίο με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό της Αθήνας και του Μεγάλου Περιπάτου (Κοζυράκη, 2006), «συνέβαλαν στην ανάδειξη του δημόσιου χαρακτήρα τους, προωθήθηκε η οικειοποίησή και η βίωσή τους» (Μάργαρη 2018, σελ 42-43) . Επιπλέον, η νέα τάση της ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων υπό τη μορφή αρχαιολογικών πάρκων συνδέει σε οργανικό όλον το φυσικό, οικολογικό, αρχαιολογικό περιβάλλον με χαρακτηριστικό παράδειγμα το οικολογικό- αρχαιολογικό πάρκο Γιούχτα (Κοζυράκη, 2006). Ταυτόχρονα, ως Μουσεία Ανοιχτού Χώρου, μπορούν να λειτουργήσουν ως ημι-υπαίθριοι χώροι και έτσι «καλυμμένοι μερικώς βρίσκονται σε άμεση επαφή με τον περίγυρό τους σε ένα διαρκές παιχνίδι εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος» (Σαλή- Παπασαλή, 2006, σελ 4). Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα, αναφέρει αυτό του Ακρωτηρίου της Θήρας το οποίο βρίσκεται σε μια ανοιχτή εν εξελίξει αρχαιολογική ανασκαφή αποσπώντας το ενδιαφέρον του κοινού, ως χώρος ειδικού ενδιαφέροντος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ανάδειξης των ενάλιων αρχαιολογικών χώρων αποτελεί το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου Βορείων Σποράδων και το Υποβρύχιο /Υποθαλάσσιο Μουσείο Αλοννήσου³, που συνδέει την ιδιαιτερότητά του με τη βίωση της ψυχαγωγικής και μοναδικής εμπειρίας στο πλαίσιο του πολιτιστικού και εναλλακτικού τουρισμού.

Στη νέα αυτή τάση σύνδεσης των αρχαιολογικών χώρων με τους πολίτες και της ένταξής τους στην κοινωνική ζωή συνέβαλαν και οι νέες επιστημονικές θεωρήσεις, τα διεθνή κανονιστικά κείμενα και οι νέες τάσεις στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Επί παραδείγματι, όπως αναφέρει, ο Σπύρου, σε άρθρο του στην Καθημερινή (25.07.2010), με τίτλο «Ανάγνωση και ερμηνεία του Παρελθόντος», η μετα- διαδικαστική αρχαιολογία *«υπερβαίνοντας τον υλιστικό χαρακτήρα της παραδοσιακής αρχαιολογίας έστρεψε το ενδιαφέρον της στα ίδια τα υποκείμενα που δημιουργούν, χρησιμοποιούν και δίνουν νόημα στα στοιχεία του υλικού πολιτισμού»*, δηλαδή τον άνθρωπο.

Οι προαναφερθείσες διεθνείς συμβάσεις της Βαλέτας (άρθρο 5) και της Γρανάδας (άρ. 15 και 17) αλλά και το Προοίμιο της σύμβασης της Φλωρεντίας του 2000 (ν.3827/2010), υπήρξαν ανθρωποκεντρικές, πολιτο-κεντρικές και κοινωνικο-κεντρικές. Το αξιοκεντρικό μοντέλο διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και το μοντέλο της ζώσας πολιτιστικής κληρονομιάς εστιάζουν στη συνεχή παρουσία και συμμετοχή των κοινωνιών (Πούλιος και συν.,2015) και στην καθημερινή βίωση και χρήση της κληρονομιάς (Πούλιος, 2012) συμβάλλοντας στην μοναδικότητα και στην αυθεντικότητά τους. Ως εκ τούτου, πραγματώνεται η έννοια της αειφορίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και των αρχαιολογικών χώρων αφού αυτός που την ενεργοποιεί είναι ο άνθρωπος ως κοινωνός και συμμετέχων και τους εντάσσει λειτουργικά στο πλαίσιο της κοινωνικής του ζωής καθιστώντας εφικτή τη διατήρηση και τη μεταβίβασή τους στις επόμενες γενιές (άρ. 3 παρ. 1, ν. 3038/2002).

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς «δεν είναι αυτοσκοπός» αλλά «έχει έναν κοινωνικό- λειτουργικό προορισμό», όπως σημειώνει ο Καζανάς (ό.π., σελ. 102). Γι' αυτό, προς επίτευξη της αειφορίας, απαιτείται η ολοκληρωμένη διαχείριση (integrated conservation), σύμφωνα με το άρ. 10 της Σύμβασης της Γρανάδας⁴ με τη συμπερίληψη της προστασίας τους σε κάθε χωροταξικό, αναπτυξιακό, περιβαλλοντικό, πολεοδομικό σχεδιασμό (άρ. 3 παρ. 2, ν.3028/2002). Δεν είναι τυχαίο λοιπόν, που η σχεδίαση, η ανάδειξη, η προστασία, η διαχείριση και η αξιοποίηση των αρχαιολογικών χώρων αποτελεί αντικείμενο συνεργασίας και άλλων επιστημονικών κλάδων πέραν της αρχαιολογίας όπως την αρχιτεκτονική, την περιβαλλοντολογία, τη γεωγραφία, την ανθρωπολογία, την κοινωνιολογία.

Ωστόσο η Κιουσοπούλου (2011) θεωρεί ότι η συμπερίληψη των αρχαιολογικών χώρων στους παραπάνω σχεδιασμούς δεν έχει γίνει στην πράξη με επιτυχή τρόπο, ειδικά όταν εμπλέκονται οι περιφερειακές ζώνες των αρχαιολογικών χώρων καθώς τότε θα πρέπει να σταθμίζονται και άλλοι παράγοντες που προσδιορίζουν την ταυτότητα της ευρύτερης περιοχής (και όχι μόνο η αρχαιολογική έρευνα πεδίου), όπως είναι η πολεοδομική συγκρότησή της ή η γειτνίαση του αρχαιολογικού χώρου με στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος που χρήζουν και αυτά ειδικής προστασίας.

Παρατηρεί δε ότι «η προβλεπόμενη διοικητική διαδικασία, ιδιαίτερα δε η σύνθεση και οι αρμοδιότητες των προβλεπόμενων συλλογικών οργάνων, παραμένουν στενά προσηλωμένες στην εσωστρεφή λειτουργία του Υπουργείου Πολιτισμού και, πάντως,

δεν προβλέπεται να ασκούνται σε συνεργασία ή, έστω, συντονισμένα με άλλα όργανα της πολιτείας, αρμόδια για το χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό ή για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος» (στο ίδιο, σελ. 18).

3.2 Η πρόσβαση και η παραχώρηση χρήσης

Στο άρθρο 46 παρ. 1 ορίζονται οι όροι και οι προϋποθέσεις επίσκεψης του κοινού στους αρχαιολογικούς χώρους, ιστορικούς τόπους και μνημεία (α) αλλά και οι πολιτιστικές και άλλες εκδηλώσεις που μπορούν να πραγματοποιηθούν σε αυτούς υπό τον όρο της συμβατότητας αυτών με τον χαρακτήρα του χώρου (β) με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία εκδίδεται μετά από γνώμη του Συμβουλίου. Υπουργικές Αποφάσεις⁵ εξειδικεύουν τους όρους πρόσβασης και επίσκεψης του κοινού με την καταβολή αντιτίμου, όπως και τα τέλη υπέρ του ΤΑΠΑ από την παραχώρηση χρήσης μνημείων για πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Η ένταξή τους στην κοινωνική ζωή γίνεται μέσω της επίσκεψης του κοινού για εκπαιδευτικούς, ψυχαγωγικούς σκοπούς και μέσω της χρήσης τους για πολιτιστικούς σκοπούς υπό όρους και προϋποθέσεις καθώς η υλική διατήρηση των αρχαιολογικών χώρων γίνεται με αποφυγή της φθοράς και της βλάβης και την αειφορία τους, το πέρασμά τους στις επόμενες γενιές.

Ωστόσο, η προστασία των μνημείων προς χάριν των μελλοντικών γενεών δεν μπορεί να αποβαίνει σε βάρος των σύγχρονων αναγκών (Βουδούρη, 2004). Σύμφωνα με τον Holtorf, (2008, σελ. 130-131) η αρχαιολογική κληρονομιά «είναι μη ανανεώσιμος πόρος» και είναι κρίσιμη η προστασία τους αλλά η βίωση θα πρέπει να γίνεται και από τις παρούσες γενιές με πιο δραστήριο τρόπο. Η συμβολή του πολιτισμού στην οικονομία και στην αναζωογόνηση των πόλεων ανέδειξε τους αρχαιολογικούς χώρους σε σύμβολα της εικόνας μιας πόλης και η αξιοποίησή τους στο πλαίσιο του τουρισμού τους ανέδειξε σε εργαλεία οικονομικής ανάπτυξης. Ωστόσο έχει επισημανθεί ο κίνδυνος από την «εμπορευματοποίηση με σκοπό την αύξηση των εσόδων και την υπέρμετρη τουριστική χρήση» (Ashworth G και Howard P., 1999, σελ. 57-58).

Ως εκ τούτου, είναι ζωηρή η δημόσια συζήτηση σχετικά με τη χρήση των αρχαιολογικών χώρων και κατά πόσο αυτή είναι ωφέλιμη για την προβολή της Χώρας και την αύξηση των εσόδων εξ αυτής. Στο άρθρο «Αρχαία μνημεία, χρήση και κατάχρηση» της Συκκά (Η Καθημερινή, 07.05.2018), ο Πάνος Βαλαβάνης, καθηγητής

Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών υποστηρίζει ότι :*«Η διάκριση μεταξύ χρήσης και κατάχρησης είναι ζήτημα προθέσεως και ορίων..... Τα μνημεία, αν και από πέτρα, είναι εξαιρετικά ευαίσθητα. Και η κάθε κατάχρηση μπορεί να τα απαξιώσει και να τους στερήσει την αδιόρατη αύρα που εμπεριέχουν. Αν οι σύγχρονες εμπορικές χρήσεις πολλαπλασιαστούν, δεν είναι δύσκολο να χαθεί η ακτινοβολία τους»*. Στο ίδιο άρθρο η Ελένη Μπάνου, προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ακρόπολης αναφέρει ότι *«όλοι θέλουμε να βοηθήσουμε τη χώρα, να συμβάλουμε στην ανάπτυξη, αλλά με πρόγραμμα και πολιτική»*.

Ζητούμενο, συνεπώς αποτελεί η εξεύρεση μιας ισορροπίας ανάμεσα στο όφελος της παρούσας και της μελλοντικής κάθε φορά γενιάς, της προστασίας από τη μία και της χρήσης από την άλλη (Vacharopoulou 2006).

3.3 Πολίτης και συμμετοχή στην προστασία των αρχαιολογικών χώρων

Από τα όσα αναλύθηκαν είναι εμφανές πως η Πολιτεία και συγκεκριμένα το ΥΠΠΟΑ, οι Υπηρεσίες του και τα όργανά του και δη το ΚΑΣ, έχουν τον πρωτεύοντα ρόλο στην προστασία, διαχείριση και ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων. Παρόλο που στην Εισηγητική Έκθεση του Νόμου (Τμήμα Ι, κεφάλαιο Δ., υποκεφάλαιο V., παρ. 4 και 5) *«ενθαρρύνεται η ενεργητική συμμετοχή των πολιτών»*, σύμφωνα με τη Voudouri (2010,σελ. 547-568) *«ο κεντρικός έλεγχος είναι ισχυρός»* με αποτέλεσμα οι πολίτες να μη συμμετέχουν ενεργητικά στη λήψη αποφάσεων και *«να αποδυναμώνεται στην εφαρμογή της η αρχή της αειφορίας»*. (στο ίδιο, σελ. 33, 40). Τον ρόλο του αποφασίζοντος κατέχουν οι ειδικοί, οι αρχαιολόγοι, τους οποίους ο Χαμηλάκης (2012, σελ. 63-65) ονομάζει «μύστες» ενώ ο Βαλαβάνης (ό. π) θεωρεί ότι οι αρχαιολόγοι *«γνωρίζουν καλά την ουσία των μνημείων και έχουν ορκιστεί εκ του επαγγέλματος να προφυλάσσουν την υλική και άυλη αξία τους»*. Η Κιουσοπούλου (ό.π., σελ 20) υπογραμμίζει ότι σχετικά με την ένταξη των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων στη σύγχρονη ζωή *«μονόδρομο αποτελεί η υιοθέτηση ενός εξωστρεφούς και ορθολογικού προτύπου σχεδιασμού και προγραμματισμού που θα ευνοεί την αξιοπιστία και θα διευκολύνει τον κοινωνικό έλεγχο»* ενώ συνεχίζει σημειώνοντας ότι *«η διατήρηση των διοικητικών, αλλά και των ιδεολογικών στεγανών, οδηγεί τους πολίτες είτε στην πλήρη αποστασιοποίηση από το παρελθόν και την αδιαφορία είτε στην απόλυτη εξιδανίκευση και σε λατρευτικού τύπου προσεγγίσεις των καταλοίπων τους»*.

Από όσα αναφέρθησαν, συνάγεται, ότι η έννοια της συμμετοχής δεν αφορά τη δημοκρατική συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων. Αφορά την έννοια της αξίωσης πληροφόρησης και την επιταγή της διαφάνειας αλλά και τη συμμετοχή μέσω της εκπαιδευτικής, γνωστικής, παιδευτικής και ψυχαγωγικής διαδικασίας ως μια εμπειρική βιωματική διαδικασία επικοινωνίας καθώς η βίωση, δηλαδή η ένταξη και η χρήση τους στην καθημερινή ζωή γίνεται υπό όρους και προϋποθέσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Α. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1. Αειφόρος διαχείριση και αειφόρος ανάπτυξη

Ο Πέτρος Θέμελης καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας και διευθυντής του Προγράμματος Αρχαίας Μεσσήνης σε άρθρο του στο Βήμα (13.09.2014), με τίτλο, «Χρήση και προστασία αρχαιολογικών χώρων» του, σημειώνει ότι : *«Τα μνημεία όλων των εποχών και οι αρχαιολογικοί χώροι προστατεύονται αποτελεσματικότερα όταν αποτελούν μέρος της ζωής των πολιτών, όταν αναδεικνύονται σε πόλους έλξης και παράγοντες οικονομικής ανάπτυξης, όταν δεν παραμένουν κενά κελύφη περιχαρακωμένα αφήνοντας έξω τους πολίτες, αλλά ενταγμένα στη σύγχρονη ζωή εξακολουθούν να λειτουργούν και να γεμίζουν από πολύχρωμα πλήθη».*

Αυτή η νέα θεώρηση της αειφόρου διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς και συγκεκριμένα των αρχαιολογικών χώρων συναντά την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης, ευρισκόμενο όπως προαναφέρθηκε σε σύμπνοια με την πρόνοια του νομοθέτη. Εκεί δηλαδή, όπου τίθεται το ζήτημα διατήρησης και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά ταυτόχρονα και το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης με όλα τα άμεσα και έμμεσα οφέλη που προκύπτουν για την κοινωνία τώρα και αύριο.

Σύμφωνα με τους Μάργαρη και συν (2017, σελ 182-188) «το παγκόσμιο ενδιαφέρον για την αειφόρο διαχείριση της φυσικής και της πολιτιστικής/ πολιτισμικής κληρονομιάς αναδύθηκε ως απάντηση στο πρόβλημα της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής κρίσης που απασχόλησε σοβαρά τη διεθνή κοινότητα τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αι.». Η Παγκόσμια Επιτροπή για την Οικονομική Ανάπτυξη των

Ηνωμένων Εθνών, γνωστή και ως Επιτροπή Brundtland, ορίζει στην Έκθεσή της πως η αειφορία θα πρέπει να είναι η βάση και ο κανόνας όλων των αναπτυξιακών δράσεων για να επιτευχθεί βιώσιμη ανάπτυξη, ώστε «να ικανοποιεί τις ανάγκες των σύγχρονων γενεών, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα των επόμενων να ικανοποιήσουν τις δικές τους» (1987,σελ. 16). Αλλά και η Agenda 21 της Συνόδου των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (1992,σελ 5), υπογραμμίζει την ανάγκη συμπερίληψης της αρχής της αειφορίας στις δημόσιες πολιτικές, καθιστώντας την έτσι σκοπό της ανάπτυξης.

Ο πολιτισμός, «ως κοινωνικό δημιούργημα» αναφέρει η Μάργαρη (ό.π) διασυνδέεται με την αειφορία και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Εξασφαλίζει τη διαχρονία της ανθρώπινης πολιτιστικής δημιουργίας αλλά και των φυσικών και πολιτιστικών τοπίων.

Ταυτόχρονα, τα φυσικά, οικιστικά και πολιτιστικά τοπία διαπλέκονται στον ανοιχτό δημόσιο χώρο και καθίστανται στο σύνολό τους πολυπλοκότερα για τη διατήρηση, διαχείριση και την ανάδειξή τους, όταν έργα οικονομικής ανάπτυξης, όπως οι μεγάλες επενδύσεις έρχονται να χωροθετηθούν εκεί για να αποδώσουν προσδοκώμενα πολλαπλά οφέλη στην κοινωνία. Η έννοια της βιώσιμης διαχρονίας όλων αυτών των στοιχείων καθίσταται σύνθετη.

2.Αειφορία και Ανάπτυξη στο Σύνταγμα

Στο Σύνταγμα είναι εμφανής και σαφής η διττή πρόνοια του νομοθέτη τόσο για την εξασφάλιση της αειφορίας όσο και της ανάπτυξης. Στο άρ. 24 παρ.1 του Σ, η αρχή της αειφορίας αποτελεί καταστατικό όρο για το περιβάλλον, φυσικό και πολιτιστικό καθώς ορίζεται ότι : « η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας».

Βασική καταστατική αρχή αποτελεί και η οικονομική ανάπτυξη όπως ορίζει το άρ. 106 παρ 1. όπου ορίζεται ότι : «Για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του γενικού συμφέροντος το Κράτος προγραμματίζει και συντονίζει την οικονομική δραστηριότητα στη Χώρα, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει την οικονομική ανάπτυξη όλων των τομέων της εθνικής οικονομίας. Λαμβάνει τα επιβαλλόμενα μέτρα για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου, από την ατμόσφαιρα και τα

υπόγεια ή υποθαλάσσια κοιτάσματα, για την προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης και την προαγωγή ιδίως της οικονομίας των ορεινών, νησιωτικών και παραμεθόριων περιοχών».

Για την στάθμιση αυτών των καταστατικών αρχών που ρυθμίζουν βασικές συνιστώσες και πτυχές της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής ζωής καλείται να πάρει θέση ο νομοθέτης και ο δικαστής.

Ο ν. 3028/2002 καλείται να ρυθμίσει τις αντιθέσεις που προκύπτουν από την συνύπαρξη των δύο αρχών τόσο συνταγματικά όσο και πραγματιστικά όταν συναντώνται στην καθημερινή σύγχρονη ζωή. Αναφορικά με αυτήν την αντίθεση, στο συνέδριο με θέμα «Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο», που διοργανώθηκε από το Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου τον Ιούνιο 2003 ο Ε. Βενιζέλος υπογραμμίζει ότι *«... οι μεγάλες αντιθέσεις αφορούν πρώτον, την ανάγκη προστασίας των μνημείων και άρα αυτού που ορίζεται λίγο ταυτολογικά πολιτιστική κληρονομιά από τη μια μεριά και από την άλλη μεριά την ανάγκη προστασίας της ιδιοκτησίας, δηλαδή ενός βασικού για το κράτος δικαίου, και γι' αυτό που λέγεται φιλελεύθερη δημοκρατία αγαθού και επίσης ενός άλλου κατά τη γνώμη μου πολύ σημαντικού στόχου με τον οποίο είμαστε καθημερινά αντιμέτωποι, που είναι αυτό που λέγεται μοντέλο ανάπτυξης, αναπτυξιακός σχεδιασμός, κατασκευή υποδομών, δηλαδή αυτό που συνθηματικά μπορούμε να ονομάσουμε ανάγκη προώθησης των μεγάλων έργων και μάλιστα σε μία περίοδο που είναι γεμάτη από προκλήσεις και από ευκαιρίες...»* (Πάντος, ό.π., σελ 54).

Η νομολογία από νωρίς και σε πολλές περιπτώσεις έχει καταλήξει στην αυξημένη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος: *«...Δια των διατάξεων τούτων του Συντάγματος καθιερούται ειδικώς, το πρώτον, ηυξημένη κρατική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και των μνημείων και στοιχείων αυτού, δια της καθιερώσεως υποχρεώσεως του Κράτους όπως λαμβάνη ειδικά νομοθετικά μέτρα εξασφαλίζοντα την διηνεκή προστασίαν αυτών, προς διατήρησιν της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς...»* .(ΣτΕ 1239/1982).

Η κατ' εξαίρεση όμως παρέμβαση στο πολιτιστικό περιβάλλον είναι εφικτή υπό την αρχή του δημοσίου συμφέροντος. Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος συνιστά κεντρική και θεμελιώδη αρχή για την οργάνωση και λειτουργία της δημόσιας διοίκησης. «Αναγνωρίζεται συνταγματικά, είτε ως δημόσιο συμφέρον (άρθρο 24 §1 Σ) είτε ως δημόσια ωφέλεια (άρθρο 17 §2 Σ) είτε σε ειδικότερες πτυχές του, όπως η

προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της εθνικής οικονομίας (άρθρο 106 §2 Σ) και ως εθνικό συμφέρον (άρθρο 4 §3 Σ και 28 §2)». (Ακριβοπούλου, Χ. και Ανθόπουλος, Χ., 2015 σελ.5).

«Σε εξαιρετικές, όμως, περιπτώσεις κατά τις οποίες επιβάλλεται η επίτευξη της ασφαλούς λειτουργίας ενός έργου ή η κατασκευή μεγάλων τεχνικών έργων, τα οποία είναι απαραίτητα για την εθνική άμυνα της Χώρας ή έχουν μείζονα σημασία για την εθνική οικονομία και ικανοποιούν ζωτικές ανάγκες του κοινωνικού συνόλου, είναι δυνατό να επιτρέπονται τέτοιες επεμβάσεις στο μέτρο που καθίστανται απολύτως αναγκαίες για τους παραπάνω σκοπούς, ύστερα από στάθμιση της αξίας του μνημείου ως στοιχείου της πολιτιστικής κληρονομιάς, της σοβαρότητας του επιδιωκόμενου σκοπού και της αναγκαιότητας να εκτελεστεί το έργο, εφόσον διαπιστωθεί, με βάση εμπειριστατωμένη έρευνα, ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση, με την οποία θα ήταν δυνατό να αποτραπεί η βλάβη του μνημείου» (Σ.τ.Ε. 3851/2006. πρβλ. και ΣτΕ Ολομ. 2300/1997 και 3478/2000).

3.Σύνδεση φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος

«Φυσικό (ά.24§1 και 117 §§ 3 και 4 Σ) και ανθρωπογενές, δηλαδή πολιτιστικό (24 §§ 1 εδ. α' και β' και 6 Σ.) και οικιστικό (24 §§ 2-5 Σ) περιβάλλον αποτελούν τις τρεις ειδικότερες όψεις του συνταγματικώς προστατευόμενου εννόμου αγαθού περιβάλλον» (Κουτούπα-Ρεγκάκου, 2007, σελ. 3-4 και 11-12).

Σε επίπεδο κοινής νομοθεσίας, το άρθρο 2 αριθ. 1 του ν. 1650/1986 ορίζει ως περιβάλλον «το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες». (Καζανάς 2010, σελ 149 σημ, 27).

Το φυσικό περιβάλλον όπως αναφέρει ο Καζανάς (στο ίδιο, σελ 159) «είναι ο χώρος όπου δημιουργούνται τα πολιτιστικά αγαθά και ο χώρος εναπόθεσής τους». «Το φυσικό περιβάλλον δέχεται τις επιδράσεις του πολιτισμού και όλων των ανθρωπογενών δημιουργημάτων, και εφόσον σέβονται τα φυσικά στοιχεία του, δημιουργούν ένα ενιαίο και αρμονικό σύνολο». (Παναγοπούλου-Μπέκα, 1992 σελ. 139).

«Η προστασία, δηλαδή, του πολιτιστικού περιβάλλοντος ταυτίζεται με την προστασία των μνημείων και των λοιπών στοιχείων (ιδίως των αρχαιολογικών χώρων, των

ιστορικών τόπων, των διατηρητέων κτηρίων, των παραδοσιακών οικισμών, όπως προκύπτει από μία επισκόπηση της σχετικής νομολογίας και θεωρίας) που προέρχονται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και συνθέτουν την ιστορική, καλλιτεχνική, τεχνολογική και την εν γένει πολιτιστική κληρονομιά της χώρας και συμβάλλουν στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης». (Καζανάς, ό.π., σελ 155 σημ. 300).¹

Συμπληρώνει, ότι η σύνδεση και η αλληλεξάρτηση του φυσικού περιβάλλοντος και των στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς αντικατοπτρίζεται και στον ν. 3028/2002 ο οποίος έχει ως αντικείμενο προστασίας τα πολιτιστικά αγαθά. Αυτό, όπως υπογραμμίζει, είναι φανερό στις χωρικές ρυθμίσεις του νόμου, όπου «ρυθμίζεται η σχέση του χώρου (φυσικού τοπίου με τα στοιχεία του) και της πολιτιστικής μαρτυρίας. Πρόκειται ουσιαστικά για το άμεσο περιβάλλον ακίνητου μνημείου, τους αρχαιολογικούς χώρους και ιδίως το ελεύθερο περιβάλλον τους, τους ιστορικούς τόπους και ιδίως εκείνους που συνιστούν σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης, τις ζώνες προστασίας αρχαιολογικών χώρων, ιστορικών τόπων, ακίνητων μνημείων και μουσείων.» (στο ίδιο, σελ.160 αλλά και συναφώς Σιούτη, 2003 σελ. 184- 186, 189-195).

Το άρθρο 3§2 του ν. 3028/2002, εξάλλου και όπως προαναφέρθηκε, ορίζει ότι η προστασία των μνημείων, των αρχαιολογικών χώρων και των ιστορικών τόπων περιλαμβάνεται στους στόχους οποιουδήποτε επιπέδου χωροταξικού, αναπτυξιακού, περιβαλλοντικού και πολεοδομικού σχεδιασμού ή σχεδίων ισοδύναμου αποτελέσματος ή υποκατάστατων τους. Συνδέεται έτσι, σύμφωνα με τη Σιούτη (στο ίδιο, σελ 189) η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς με την προστασία του φυσικού αλλά και του οικιστικού περιβάλλοντος. Μια κατά τον Καρακώστα (2006²) σύνδεση αναγκαία, «στο πλαίσιο ενός συνολικού σχεδιασμού με στόχο την «αρμονική ενότητα, “ευαρμοστία”, φυσικών και πολιτιστικών στοιχείων στο χώρο» (Παναγόπουλου-Μπέκα, 1992, σελ. 139). Μία σύνδεση σύνθετη και πολύπλοκη για να επιτευχθεί, όπως θα δούμε στη συνέχεια, στην περίπτωση των μεγάλων επενδύσεων.

4.Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητός ο κομβικός ρόλος του Υπουργείου Πολιτισμού κατά την κατασκευή μεγάλων έργων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Διότι φυσικό περιβάλλον και ανθρωπογενές, δηλαδή οικιστικό και πολιτιστικό συνυπάρχουν και

αλληλεπιδρούν εξελικτικά και αποτελούν τον χώρο τοποθέτησης μνημείων και υλοποίησης των μεγάλων έργων και επενδύσεων.

Γι' αυτό σύμφωνα με τον νόμο 4014/2011 άρθρο 1, παρ 1 για τα έργα και τις δραστηριότητες του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, των οποίων η κατασκευή ή λειτουργία δύναται να έχει επιπτώσεις στο περιβάλλον απαιτείται η διεξαγωγή Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) προκειμένου να επιβάλλονται ειδικοί όροι και περιορισμοί για την προστασία του περιβάλλοντος σχετικά με το συγκεκριμένο έργο ή δραστηριότητα.

Μάλιστα στο άρθρο 2 παρ 4 ορίζει ότι : «Για κάθε νέο έργο ή δραστηριότητα απαιτείται γνώμη του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού σχετικά με το εάν η περιοχή όπου χωροθετείται το έργο ή η δραστηριότητα είναι αρχαιολογικού ενδιαφέροντος.»

«Για το σκοπό αυτόν αποστέλλεται αντίγραφο του φακέλου της ΜΠΕ στην αρμόδια αρχαιολογική υπηρεσία σε ηλεκτρονική μορφή εντός των προβλεπόμενων προθεσμιών.

Σύμφωνη γνώμη απαιτείται εφόσον το έργο ή η δραστηριότητα χωροθετείται εν όλω ή εν μέρει εντός κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου, Ζωνών Προστασίας Α' και Β' ή πλησίον αρχαίου κατά την έννοια των άρθρων 12, 13 και 10 παράγραφος 3, αντίστοιχα, του ν. 3028/2002 (Α'152)».

B. Μελέτη Περίπτωσης

1. Αρχαιολογικοί χώροι και μεγάλες επενδύσεις: Η Περίπτωση του Ελληνικού

Πολλές φορές στον δημόσιο διάλογο έχει αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης και αντιπαραθέσεων η απουσία ή η καθυστέρηση μεγάλων επενδύσεων εξαιτίας του περίπλοκου τρόπου με τον οποίο δρα η Διοίκηση και της συναρμοδιότητας έγκρισης στον συγκεκριμένο τομέα. Στην Ελλάδα, που αποτελεί έναν χώρο όπου οι αρχαιότητες συνεχώς ανακαλύπτονται από τις αρχαιολογικές έρευνες, έχει γίνει λόγος για τη συμβολή του Υπουργείου Πολιτισμού στην καθυστέρηση των Μεγάλων Επενδύσεων² (ή και Μεγάλων Έργων), ειδικά λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω διατάξεις του 4014/2011 περί γνώμης και σύμφωνης γνώμης του ΥΠΠΟΑ. Είτε λόγω παρουσίας κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων που χρήζουν προστασίας είτε λόγω ανακάλυψης

νέων αρχαιοτήτων που έρχονται στο φως, η αναμονή ή η παύση κάθε εργασίας και έργου είναι απαραίτητη για να αποφανθεί το ΚΑΣ, ή η αρχαιολογική έρευνα και να συνταχθούν οι ΜΠΕ . Ως εκ τούτου, όπως θα δούμε και παρακάτω στην Μελέτη Περίπτωσης για την μεγάλη επένδυση στο Ελληνικό, το Υπουργείο Πολιτισμού, η αρχαιολογική κοινότητα και το ΚΑΣ έχουν δεχθεί επικρίσεις για τον ρόλο και τη στάση τους στο ζήτημα αυτό.

2. Η Αξιοποίηση του Ελληνικού

Στον ν. 4062/2012 ,έτσι όπως τροποποιήθηκε με τον 4623/2019, ορίζεται ότι η αξιοποίηση του πρώην Αεροδρομίου Ελληνικού συνιστά σκοπό εντόνου δημοσίου συμφέροντος, καθώς θα συμβάλει στους εθνικούς δημοσιονομικούς και αναπτυξιακούς στόχους για την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας, θα προσελκύσει επενδύσεις υψηλής προστιθέμενης αξίας, θα δημιουργήσει θέσεις εργασίας και θα αναδείξει την Αθήνα σε τουριστικό πόλο.

2.1. Οι ασφαλιστικές δικλείδες για τις αρχαιότητες

Στο άρθρο 3, όπου αναφέρονται οι διαδικασίες για την εφαρμογή του Σχεδίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης³ και συγκεκριμένα στην παρ. 3ββ ορίζονται οι «Ζώνες ανάπτυξης» και με ΥΑ εγκρίνονται : «Οι τυχόν απαιτούμενοι ειδικότεροι όροι και μέτρα για την προστασία και ανάδειξη των μνημείων, των αρχαιολογικών χώρων και λοιπών πολιτιστικών στοιχείων και συνόλων που ενδέχεται να υπάρχουν στις ζώνες ανάπτυξης ή σε τμήματα αυτών, ύστερα από υποβολή των κατά περίπτωση απαιτούμενων μελετών και γνώμη των αρμόδιων υπηρεσιών και οργάνων του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού. Στις περιπτώσεις αυτές, στην έκδοση των πιο πάνω αποφάσεων συμπράττει και ο Υπουργός Πολιτισμού και Τουρισμού».

Έγκριση απαιτείται και «κατά την έννοια των άρθρων 10 παράγραφοι 3 και 4, 12, 13 και 15 του Ν. 3028/2002 , για έργα και δραστηριότητες που εκτελούνται πλησίον μνημείων ή εντός αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών τόπων, καθώς και για κάθε επέμβαση ή αλλαγή χρήσης σε ακίνητα μνημεία ή στο περιβάλλον τους»(παρ.3δββ).

3. Η Επένδυση

Το Διοικητικό Συμβούλιο του ΤΑΙΠΕΔ τον Μάρτιο του 2014, ανακήρυξε ομόφωνα την εταιρία Lamda Development ως προτιμητέο Επενδυτή για την απόκτηση του 100% των μετοχών της Ελληνικό ΑΕ και αναλάβει τη μεγάλη επένδυση του Ελληνικού⁴. Η εταιρεία σε ενημερωτικό δελτίο Τύπο (31.03.2014) ανακοίνωσε: «Στόχος είναι να δημιουργηθεί, στη βάση ενός ολοκληρωμένου και συνεκτικού σχεδίου, μια πρωτοποριακή μητροπολιτική ανάπτυξη, η οποία θα συνδυάζει την ομορφιά και τα μοναδικά χαρακτηριστικά της περιοχής, με εμβληματικά κτήρια, πρωτοποριακές υποδομές και ποικίλες υπηρεσίες υψηλού επιπέδου, που θα βελτιώσουν την καθημερινότητα εκατομμυρίων κατοίκων της Αττικής».

3.1. Η εξειδίκευση των όρων περί αρχαιοτήτων

Με τον ν.4422/2016 κυρώθηκε η Σύμβαση Αγοραπωλησίας Μετοχών για την απόκτηση του 100% του μετοχικού κεφαλαίου της εταιρείας ΕΛΛΗΝΙΚΟ Α.Ε. και η από 19.7.2016 Τροποποιητική Σύμβαση αυτής. Στις υποχρεώσεις του Αγοραστή μετά τη μεταβίβαση (9.6 παρ) ορίζεται ότι «σε περίπτωση εύρεσης Αρχαιοτήτων στο Ακίνητο κατά την υλοποίηση του Σχεδίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης ο Αγοραστής οφείλει να διασφαλίσει ότι η Εταιρεία:

α) θα ενημερώσει πάραυτα τον Πωλητή και το Γραφείο Ελληνικού, β) θα λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία του ευρήματος και θα αναστείλει τις εργασίες εάν οι αρχαιολογικές αρχές κρίνουν ότι η διεξαγωγή τους ενδέχεται να θέσει σε κίνδυνο το εύρημα ή να παρεμποδίσει τη διαδικασία εκσκαφή του και γ) θα λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα ούτως ώστε να διατηρήσει το εύρημα στην ίδια τοποθεσία και κατάσταση».

Η αρμόδια αρχαιολογική υπηρεσία οφείλει εντός 60 ημερών να υποδείξει μεθόδους συνέχισης των εργασιών και να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για να διασφαλίσει την προστασία του ευρήματος. Η παρέλευση της Προθεσμίας θα αποτελεί Γεγονός Καθυστέρησης του Δημοσίου. Τότε θα πρέπει να δοθεί στον Αγοραστή παράταση προθεσμίας για τη σύνταξη του ΣΟΑ χρονικά ίσης με τον χρόνο καθυστέρησης.

Προαπαιτούμενο για τους όρους του Σχεδίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (ΣΟΑ)⁵ και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ)⁶ ήταν η κήρυξη του αρχαιολογικού χώρου, αλλά και η γνωμοδότηση του ΚΑΣ⁷ αναφορικά με τα ύψη των

έξι ουρανοξυστών του επενδυτικού σχεδίου και της αρχιτεκτονικής μελέτης που προβλέπουν την «κατασκευή έξι εμβληματικών κτιρίων-τοποσήμων» με πολύ μεγάλη ύψη.

4. Η κήρυξη του αρχαιολογικού χώρου

Έτσι, σύμφωνα με την ΥΑ (ΦΕΚ 256/ΑΑΠ/2017, 02-11-2017) πραγματοποιήθηκε η κήρυξη⁸ του αρχαιολογικού χώρου: «Κηρύσσουμε και οριοθετούμε ως αρχαιολογικό χώρο περιοχή που εκτείνεται στους Δήμους Αλίμου και Ελληνικού-Αργυρούπολης, Περιφερειακής Ενότητας Νότιου Τομέα Αθηνών, Περιφέρειας Αττικής, για λόγους προστασίας και ανάδειξης των εγκείμενων αρχαιοτήτων, που χρονολογούνται από τους προϊστορικούς έως τους μεταβυζαντινούς χρόνους. Η ανωτέρω έκταση περιλαμβάνει ικανό αριθμό αρχαίων μνημείων (οικιστικά και ταφικά κατάλοιπα, ιερά, τμήματα αρχαίων οδών, εργαστηριακές εγκαταστάσεις, θέατρα κ.ά.) εντός των γεωγραφικών ορίων των αρχαίων αττικών δήμων του Αλιμούντος και του Ευώνυμου. Η ένταξη των μνημείων στην οριοθέτηση, βάσει έρευνας πεδίου, επιτρέπει την προστασία και ανάδειξή τους σε ιστορική, αισθητική και λειτουργική ενότητα». Ομόφωνη ως προς την κήρυξη και οριοθέτηση και την κατά πλειοψηφία ως προς τα όρια του αρχαιολογικού χώρου ήταν η γνωμοδότηση του ΚΑΣ, (υπ' αριθμόν 36/03-10-2017 συνεδρία) .

4.1. Οι αντιδράσεις στην κήρυξη του αρχαιολογικού χώρου

Της κηρύξεως ακολούθησαν πλήθος αντιδράσεων καθώς αυτή θεωρήθηκε σύμφωνα με δημοσιεύματα του Τύπου εμπόδιο στην επένδυση ενώ άλλα υποβάθμιζαν τις υφιστάμενες αρχαιότητες⁹. Προς τούτο το Υπουργείο Πολιτισμού, στις 06.08.2016, σε ενημερωτικό δελτίο Τύπου ανακοίνωσε τα εξής: «Η πρόταση κήρυξης – οριοθέτησης αρχαιολογικού χώρου αφορά σε μία ευρύτερη περιοχή στους Δήμους Αλίμου και Ελληνικού – Αργυρούπολης, περιλαμβάνοντας τμήμα της επένδυσης στο Ελληνικό και όχι ολόκληρη την επένδυση...» και ότι «η κήρυξη – οριοθέτηση αρχαιολογικού χώρου δεν δεσμεύει την περιοχή ούτε μεταβάλλει επί τα χείρω τους συνήθεις όρους που ισχύουν γενικότερα από την πλευρά του αρχαιολογικού νόμου για δημόσια και ιδιωτικά έργα σε ολόκληρη τη χώρα».

Υπογραμμίστηκε δε ότι «η μόνη υποχρέωση που προκύπτει από την κήρυξη είναι ότι τα έργα που εκτελούνται στην περιοχή που οριοθετείται, πρέπει να εγκρίνονται από το Υπουργείο Πολιτισμού, μετά από γνώμη του αρμόδιου Συμβουλίου, και να

παρακολουθούνται από την αρχαιολογική υπηρεσία. Πρόκειται για συνήθεις όρους που ούτως ή άλλως τίθενται σε περιοχές όπου έχουν εντοπιστεί ή είναι ορατές αρχαιότητες, όπως στη συγκεκριμένη».

Ταυτόχρονα αναφέρθηκε ότι «στις περιοχές που πρόκειται να καλύψουν χωρικά σχέδια, όπως το σχέδιο χωρικής ανάπτυξης που προβλέπεται για την επένδυση του Ελληνικού, σύμφωνα με τη νομοθεσία προηγείται η κήρυξη αρχαιολογικών χώρων, εφόσον υπάρχουν ανάλογα αρχαιολογικά δεδομένα, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση».

Καταλήγει ότι «η κήρυξη – οριοθέτηση αρχαιολογικού χώρου δεν προκαλεί κανένα πρόβλημα στην εξέλιξη της επένδυσης του Ελληνικού ούτε στρέφεται ενάντια της. Απλά επισημαίνει και γνωστοποιεί με θεσμικό τρόπο ότι στην ευρύτερη περιοχή έχουν εντοπιστεί και υπάρχουν ορατές αρχαιότητες, συνεπώς θα πρέπει να τηρούνται οι προβλεπόμενες διαδικασίες του αρχαιολογικού νόμου, που ισχύουν σε όλα τα μεγάλα και μικρά έργα σε ανάλογες περιπτώσεις»

Σημειώνεται ότι ήταν γνωστή η ύπαρξη αρχαιοτήτων, οι οποίες είχαν εντοπισθεί ήδη από τη δεκαετία του '30, χωρίς όμως να έχει κηρυχθεί η περιοχή αρχαιολογικός χώρος. Εύλογο είναι το ερώτημα, γιατί δεν είχε πραγματοποιηθεί η κήρυξη σε προγενέστερο χρόνο.

Σύμφωνα με το άρθρο του Μπέλλου, (Η Καθημερινή, 04.11.2017), με τίτλο «Οριοθετήθηκε ο αρχαιολογικός χώρος στην έκταση του Ελληνικού», η Lamda Development, που ηγείται του επενδυτικού σχήματος της παραχωρησιούχου, δήλωσε ότι «αφού μελετήσει τις αποφάσεις και τα διαγράμματα που θα τις συνοδεύουν, θα είναι σε θέση να εκτιμήσει τις επιπτώσεις στο master plan και στο επιχειρηματικό σχέδιο, παραμένοντας προσηλωμένη στα υπογεγραμμένα και κυρωμένα από το Κοινοβούλιο συμβατικά κείμενα». Έχει δε τονίσει πως «η προσπάθεια ανάδειξης των αρχαιολογικών ευρημάτων περιλαμβάνεται από την αρχή στις δεσμεύσεις της και επιπλέον προβλέπεται και θεσμικά τόσο από τους σχετικούς νόμους όσο και από το μνημόνιο συνεργασίας με το υπουργείο Πολιτισμού, ανεξάρτητα από τις όποιες αποφάσεις οργάνων της πολιτείας».

5. Το Προεδρικό Διάταγμα για το Σχέδιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης και προσφυγές στο ΣΤΕ

Με την υπ' αριθμ. ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΙΠΚΑ/ΤΠΚΑΧΜΑΕ/Φ3/462107/305217/11713/3933/6.11.2017 απόφαση της Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού εγκρίνεται (α) το Σχέδιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (Σ.Ο.Α.) και (β) η Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων του έργου “ Ανάπτυξη του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού - Αγ. Κοσμά” Περιφέρειας Αττικής».

Η Απόφαση αυτή εντάσσεται στο Προεδρικό Διάταγμα της 1ης Μαρτίου 2018 (ΦΕΚ 35/01.03.2018) και εγκρίνεται το Σχέδιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (ΣΟΑ) του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού Αγίου Κοσμά. Στο άρθρο 7 εξειδικεύονται οι όροι για την προστασία και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μάλιστα στο άρθρο 12 ορίζεται ότι με την έναρξη ισχύος του παρόντος ΠΔ καταρτίζεται Μνημόνιο Συναντίληψης και Συνεργασίας κατά τις επιταγές του ν. 4072/2012 (Παράρτημα ΙΙ άρ. 6, Κεφάλαιο Γ', Μέρος Πρώτο). «Σε κάθε περίπτωση, τα ως άνω Μνημόνια περιλαμβάνουν όρο, σύμφωνα με τον οποίο η αρχαιολογική έρευνα και η λήψη μέτρων προστασίας και συντήρησης των μνημείων, όπου αυτά κρίνονται αναγκαία, προηγούνται της ενάρξεως οποιουδήποτε τεχνικού έργου και ολοκληρώνονται εντός ευλόγου χρόνου με γνώμονα την έγκαιρη υλοποίηση του έργου».

Κατά του ΠΔ υποβλήθηκαν στο ΣτΕ τρεις αιτήσεις ακυρώσεως. Σύμφωνα με άρθρο του Παναγόπουλου, (CNN Greece, 02.05.2018), με τίτλο «Νέα προσφυγή στο ΣτΕ για την επένδυση στο Ελληνικό», η πρώτη κατατέθηκε από κατοίκους των γύρω περιοχών και τεσσάρων νομικών προσώπων ενώ η δεύτερη κατατέθηκε από οικολογικές οργανώσεις για δασική έκταση της περιοχής με έρεισμα την προστασία του περιβάλλοντος (1305/2019 και 1306/2019 ΣτΕ αντίστοιχα). Αφορούσαν τα 6 ψηλά κτίρια- τοπόσημα και την προστασία του τοπίου. Η τρίτη (1761/2019 ΣτΕ) κατατέθηκε και πάλι από κατοίκους της περιοχής κατά του από 28.02.2018 ΠΔ. Η τελευταία απόφαση 1761/2019, επαναλάμβανε στην ουσία τις 1305/2019 και 1306/2019 αποφάσεις του Δικαστηρίου, με τις οποίες το ΣτΕ έκρινε ότι «ο αριθμός των 6 ειδικών κτιρίων είναι εύλογος προκειμένου αυτά να επιτελέσουν την αρχιτεκτονική τους λειτουργία ως τοποσήμων και, αφετέρου, ότι από τις συνοδευτικές του σχεδίου αρχιτεκτονικές μελέτες θα εξαρτηθεί αν θα εξαντληθεί το μέγιστο προβλεπόμενο ύψος των 200 μ» και ότι «η αρχαιολογική υπηρεσία δεν έχει αρμοδιότητα για την προστασία

του τοπίου παρά μόνον σε ειδικές περιπτώσεις όπως είναι οι περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλους που προστατεύονται με ειδική νομοθεσία». Υπογράμμισε μάλιστα ότι «δεν παραβιάζονται οι συνταγματικές επιταγές του άρθρου 24 για το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, που έχει αναχθεί σε συνταγματικά προστατευόμενη αξία». Απορρίφθηκαν επίσης και οι ισχυρισμοί των προσφευγόντων, ότι «το σχέδιο επιφέρει υποβάθμιση του περιβάλλοντος και επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης στις όμορες περιοχές».

Αναδεικνύεται ως εκ τούτου, αυτό που αναπτύχθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια και αφορά τη συνθετότητα του φυσικού και πολιτιστικού τοπίου, αφορά ζητήματα προστασίας αυτών και υπεράσπισης ενός πλέγματος συνταγματικών δικαιωμάτων που ανακύπτουν και απορρέουν από τις επιλογές διαχείρισης και αξιοποίησής τους. Ειδικά, όταν η διαχείριση και η αξιοποίησή τους συναρτάται με καίρια ζητήματα οικονομικής ανάπτυξης. Και μάλιστα όταν στη συναρμογή όλων αυτών επιζητείται η συνάντηση με την αρχή της αειφορίας.

6. Η ΚΥΑ, οι επίμαχες διατάξεις και οι αντιδράσεις

Με την ΚΥΑ (υπ' αριθμ. 74502 ΕΞ 2019 ΕΜΠ - ΦΕΚ 2792/Β/4-7-2019) στις 4 Ιουλίου 2019 εγκρίνεται η γενική οργάνωση του Μητροπολιτικού Πάρκου Πρασίνου και Αναψυχής του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού-Αγίου Κοσμά, και των περιβαλλοντικών όρων αυτού. Στο άρθρο 14 αυτής εξειδικεύονται οι όροι για την προστασία και ανάδειξη μνημείων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στο άρθρο 8 ορίζεται ότι: «Της έναρξης οποιουδήποτε τεχνικού έργου στο Μητροπολιτικό Πάρκο Πρασίνου και Αναψυχής προηγείται η αρχαιολογική έρευνα και η λήψη μέτρων προστασίας και συντήρησης των μνημείων, όπου αυτό κριθεί αναγκαίο, σύμφωνα με τους όρους του μνημονίου συνεργασίας που θα συναφθεί κατά την παρ. 12 του άρθρου 7 του π.δ. 28.2.2018 (ΑΑΠ 35)».

Στην παρ. 9, που αποτέλεσε την επίμαχη διάταξη, ορίζεται ότι «κατά την περιβαλλοντική αδειοδότηση, δυνάμει της παρ. 4β του άρθρου 3 του ν. 4062/2012, έργων και δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται εντός κτηριακών ενοτήτων του Μητροπολιτικού Πάρκου Πρασίνου και Αναψυχής γνωμοδοτούν, κατά τις κείμενες διατάξεις (ν. 3028/2002, ν. 4014/2011), οι υπηρεσίες του ΥΠΠΟΑ στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους»¹⁰.

Ο Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων (ΣΕΑ), σε δελτίο Τύπου (05.07.2019), υποστήριξε ότι η ΚΥΑ κινείται «στην κατεύθυνση της διασφάλισης της προστασίας και ανάδειξης των μνημείων, με την εκ του νόμου προβλεπόμενη συμμετοχή των αρμόδιων υπηρεσιών του ΥΠΠΟΑ στην περιβαλλοντική αδειοδότηση των κτηριακών ενοτήτων και στην έγκριση των μελετών στο περιβάλλον των μνημείων». Υπογράμμισε ότι «ο αρχαιολογικός νόμος ισχύει εξίσου για όλους, τόσο για τα κάθε λογής επενδυτικά σχήματα όσο και για τους απλούς μικροϊδιοκτήτες, και καμία πολιτική ή οικονομική συγκυρία δεν νοείται να ανατρέψει αυτή την αρχή».

Αντίθετα, η Ελληνικό Α.Ε, σε ενημερωτικό δελτίο Τύπου, στις 03.07.2019, δήλωσε ότι οι «θέσεις του υπουργείου Πολιτισμού που δημιουργούν απροσπέλαστα εμπόδια τόσο στην έναρξη όσο και στην ομαλή εξέλιξη του έργου, μη λαμβάνοντας υπόψη, τόσο τον ειδικό νόμο που αφορά στην επένδυση (Ν.4062/12) όσο και τις ειδικές προβλέψεις των Συμβάσεων που κυρώθηκαν από τη Βουλή (Ν.4422/17), καθώς και τους όρους του Προεδρικού Διατάγματος, βάσει των οποίων έχει εγκριθεί ο σχεδιασμός του έργου». Υποστηρίζει ότι «η ΚΥΑ, καταχρηστικά και αδικαιολόγητα, απαιτεί:

- α) γνωμοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού για όλες τις μελέτες που αφορούν ψηλά κτίρια, ειδικά κτίρια, ειδικές κατασκευές, έργα υποδομής κ.α.,
- β) έγκριση του Υπουργείου Πολιτισμού σε όλες τις μελέτες για κάθε είδους έργο, σε ακαθόριστη ακτίνα γύρω από τα μνημεία του Πάρκου.

Καταλήγει ότι «συνέπεια των ανωτέρω και έπειτα από 4,5 έτη προσπαθειών και συνεννοήσεων η απόφαση που εκδόθηκε, καθιστά την επένδυση μετέωρη για αόριστο διάστημα, πέρα από το ότι στέλνει εξαιρετικά δυσμενή μηνύματα σε κάθε σοβαρή επένδυση, εθνική η διεθνή». Ακολούθησε Αίτηση Θεραπείας των ΤΑΙΠΕΔ και Ελληνικό Α.Ε, η οποία εισήχθη στο ΚΑΣ τον Αύγουστο του 2019.

Συνεπώς, καθίσταται σαφές ότι οι αντιδράσεις αφορούν το ζήτημα της αρμοδιότητας του ΥΠΠΟΑ ή της έκτασης των αρμοδιοτήτων σε ζητήματα που εκφεύγουν της στενής αντίληψης περί αρχαιολογικής έρευνας και προστασίας της αρχαιολογικής πολιτιστικής κληρονομιάς και συμπλέκονται με τις έννοιες του πολιτιστικού, αρχιτεκτονικού και περιβαλλοντικού τοπίου υπό το πρίσμα αισθητικών και λειτουργικών αντιλήψεων.

7. Η νέα ΚΥΑ και οι αντιδράσεις

Στη νέα ΚΥΑ (υπ' αριθμ.93620 ΕΞ 2019.29 .08.2019), αλλάζουν τα επίμαχα άρθρα 9 και 10 της προηγούμενης ΚΥΑ. Εν ολίγοις, τα νέα άρθρα ορίζουν ότι το ΥΠΠΟΑ θα γνωμοδοτεί για μελέτες που αφορούν κτίρια και εγκαταστάσεις μόνο εντός των κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων , ενώ σε κάθε περίπτωση θα ελέγχονται οι όψεις των κτιρίων της πρώτης γραμμής εφάπτονται στους εν λόγω χώρους, σε ζώνη περίξ αυτών πλάτους 20 μ. Σε Υπόμνημά του, στις 21.08. 2019, ο ΣΕΑ αναφέρει: «Επειδή κάθε υπερμεγέθης οικοδομή, πόσο μάλλον το 200 μέτρων ύψους τείχος με τους ουρανοξύστες στο παράκτιο Αττικό μέτωπο του Ελληνικού, θα βρίσκεται σε συνεχή διάλογο και αλληλεπίδραση με τον ιερό βράχο της Ακρόπολης των Αθηνών, αλλά και εντός του περιβάλλοντος των διάσπαρτων μνημείων νεότερων και αρχαίων του ίδιου του Ελληνικού, ο Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων είναι υποχρεωμένος, να εκφράσει, στο πλαίσιο και της παραπάνω ισχύουσας νομοθεσίας την έντονη ανησυχία του».

7.1. Η προσφυγή στο ΣΤΕ

Ο ΣΕΑ υπέβαλε αίτηση ακύρωσης¹¹ και αίτηση αναστολής κατά του πέμπτου άρθρου της Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου (Α' 145/30.9.2019) και κατά της ερειδόμενης σε αυτήν ΚΥΑ έγκρισης πολεοδομικών μελετών του Ελληνικού (Β' 3687/3.10.2019). Υποστηρίζουν σε δελτίο Τύπου (8.11.2019) ότι με το άρθρο «αναβάλλεται επ' αόριστον και χωρίς κανέναν χρονικό ή άλλο όρο ή περιορισμό η απόδοση των κοινόχρηστων χώρων σε κοινή χρήση», μεταξύ των οποίων και το ακρωτήριο του Αγίου Κοσμά, τμήμα του ομώνυμου οριοθετημένου αρχαιολογικού χώρου «όπου έχουν πραγματοποιηθεί συστηματικές ανασκαφικές έρευνες , με ρητή πρόβλεψη στο ΠΔ έγκρισης του Σχεδίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (ΣΟΑ) να διαμορφωθεί σε επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο» . Στην ίδια ανακοίνωση υποστηρίζει ότι :«Η παρακράτηση για αόριστο χρονικό διάστημα ... αρχαιολογικού χώρου και μνημείων, από μια ιδιωτική εταιρεία συνιστά παραχώρηση άσκησης δημόσιας εξουσίας από ανώνυμη εταιρεία, καθώς μετακυλιέται στη σφαίρα του ιδιώτη η λήψη της απόφασης για την επίτευξη και υλοποίηση ενός δημόσιου σκοπού». Επιπλέον, υποστηρίζει, ότι η ένταξη των μνημείων στους κοινόχρηστους χώρους «τα εγκλωβίζει αορίστως σε

παντελώς αναρμόδια για τη διαμόρφωση, προστασία και ανάδειξή τους εταιρεία και αναιρεί από το κοινωνικό σύνολο το δικαίωμα απόλαυσής τους ως δημοσίων αγαθών».

Η προσφυγή βασίστηκε στις διατάξεις του ν.3028/2002 περί ελεύθερης πρόσβασης των πολιτών στον αρχαιολογικό χώρο (άρ. 3) και του νόμιμου κατόχου αυτού, (άρ. 7), που καθιστά τον αρχαιολογικό χώρο εκτός συνάλλαξης δημόσια περιουσία. Το ζήτημα καθίστατο ιδιαίτερα κρίσιμο υπό την προοπτική της «διοικησιακής ωρίμανσης του Μητροπολιτικού Πόλου»¹².

Υπό αυτές τις συνθήκες ξεκίνησαν την Παρασκευή, 03/07/2020, στο Ελληνικό, οι εργασίες για την μεγάλη επένδυση. Όπως αναφέρεται σε άρθρο του Fortune Greece, που δημοσιεύθηκε την ίδια ημέρα, με τίτλο «Ελληνικό: Τι θα φέρει η μεγάλη επένδυση στην ελληνική οικονομία», η επένδυση, ύψους 8 δισ. ευρώ, «θα δημιουργήσει 80.000 νέες θέσεις εργασίας -εκ των οποίων οι 10.000 στη φάση της κατασκευής- και θα προσελκύσει 1.000.000 νέους τουρίστες, συμβάλλοντας στην αύξηση του ΑΕΠ κατά 2,4%,» .

8. Συμπέρασμα Μελέτης Περίπτωσης

Συνάγεται, λοιπόν ότι οι μεγάλες επενδύσεις εκ της φύσεως τους απαιτούν σχεδιασμό και εφαρμογή υπό τη συμπερίληψη πολλαπλών και συνδυαστικών μεταβλητών χωροταξικών, πολεοδομικών, περιβαλλοντικών. Απαιτούν τις αντίστοιχες διοικητικές διαδικασίες που δρομολογούνται, όπως ορίζουν οι νόμοι, από συναρμόδια Υπουργεία με αποτέλεσμα ανάλογες καθυστερήσεις για την ολοκλήρωσή τους. Επιπλέον, έγινε σαφές ότι οι καθυστερήσεις που προκύπτουν δεν οφείλονται μόνο στην απαραίτητη και κυρίως έννομη απαίτηση προστασίας των αρχαιολογικών χώρων αλλά από τις επίσης σύννομες διεκδικήσεις των πολιτών. Οι επενδύσεις είναι ζήτημα πολιτικό δηλαδή δημόσιο, με οικονομικές και κοινωνικές προεκτάσεις με αποτέλεσμα να εγείρει διεκδικήσεις ερειδόμενες σε μια δέσμη συνταγματικών δικαιωμάτων. Ταυτόχρονα, υπό το κλίμα της οικονομικής κρίσης, των δημοσιονομικών πιέσεων, της κοινωνικής ωφέλειας και των πολλαπλών μακροχρόνιων εξωτερικοτήτων που θα προέκυπταν προς όφελος της ελληνικής οικονομίας, έγινε αντικείμενο συζήτησης και διαμάχης από τον πολιτικό κόσμο, την Κοινωνία των Πολιτών και τον Τύπο.

Σε άρθρο της Καθημερινής στις 21.10.2019, με τίτλο «Ανοίγει ο διάλογος για το Ελληνικό», ο Λουδοβίκος Κ. Βασενχόβεν, Ομότιμος καθηγητής Πολεοδομίας και

Χωροταξίας Ε.Μ. Πολυτεχνείου αναφέρει: *«Αυτό που είναι εντυπωσιακό είναι ότι στα χρόνια που πέρασαν, το έργο του Ελληνικού έπαψε να είναι απλώς ένα απλό έργο πολεοδομικής ανάπλασης, έστω και μοναδικό για τη σύγχρονη ιστορία του τόπου. Σταδιακά έφτασε να εκφράζει ευρύτερες κοινωνικές, πολιτικές και βέβαια οικονομικές εξελίξεις και να συμβολίζει αντικρουόμενες ιδεολογικές αξίες»* .

Ανακύπτει ενδεχομένως το ερώτημα για το εάν το ζήτημα των αρχαιοτήτων εργαλειοποιήθηκε ή όχι ,υπό αυτό πρίσμα, ως βάση αντεγκλήσεων και διαχρονικής πόλωσης δημιουργώντας θολές εντυπώσεις στους πολίτες για τον ρόλο των αρχαιοτήτων στην ανάπτυξη αλλά και πολλαπλές καθυστερήσεις για την πορεία του έργου.

Όπως διαπιστώθηκε, επιβλήθηκε η ανάγκη διατήρησης μιας λεπτής ισορροπίας και συμβιβασμών από τα ενδιαφερόμενα μέρη υπό τη μορφή δικαστικών κρίσεων του ΣτΕ. Την ίδια λεπτή ισορροπία επιχείρησε να διατηρήσει ανάμεσα στην προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς από τη μία και την οικονομική ανάπτυξη από την άλλη.

Όμως, οι αναπτυξιακές πολιτικές ως μέρος των δημόσιων πολιτικών κρίνονται επίσης με μια δυναμική εν εξελίξει διαδικασία. Έτσι, και στη συγκεκριμένη περίπτωση, θα είναι υπό διαχρονική αξιολόγηση η επιτυχής υπό την αρχή της αειφορίας σύζευξη της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και της οικονομικής ανάπτυξης: η ορθολογικότερη χρήση των πόρων φυσικών, πολιτιστικών, οικονομικών και τα πολλαπλασιαστικά οφέλη που θα προκύψουν μετά την επένδυση για το μέγιστο δυνατόν μέρος της κοινωνίας.

Αυτό που πρέπει να συγκρατηθεί και να αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης για το μέλλον είναι όχι μόνο το ζήτημα της έννομης προστασίας των αρχαιολογικών χώρων αλλά και της κατάλληλης αξιοποίησης των αρχαιολογικών χώρων του Ελληνικού, ώστε να αναδειχθούν επιτυχώς μέσα στο επενδυτικό έργο ανάπλασης και αναζωογόνησης και να πάρουν νέα πνοή. Υπό αυτή τη συνθήκη, μπορούν να προσδώσουν και μια προστιθέμενη αξία στο ίδιο το επενδυτικό έργο, ως πόλος έλξης επισκεπτών, λειτουργώντας έτσι και τα ίδια ως τοπόσημα. Αυτή η οπτική δεν προβλήθηκε επαρκώς, ώστε να αντιμετωπιστούν οι αρχαιολογικοί χώροι ως ευκαιρία, με αποτέλεσμα να θεωρούνται από τους πολίτες εμπόδιο στην ανάπτυξη.

Συμπέρασμα

Στο πρώτο κεφάλαιο, διαπιστώθηκε ότι ο νόμος 3028/2002 στοιχειοθέτησε και όρισε σαφώς τις διοικητικές διαδικασίες, οι οποίες προστατεύουν τους αρχαιολογικούς χώρους και συμβάλλουν στην ασφάλεια δικαίου του πολίτη και τη συνύπαρξή του με τους αρχαιολογικούς χώρους. Στα όρια αυτών, ο πολίτης ζει και αναπτύσσει κοινωνικές και οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες δεν υποχωρούν και δεν μένουν στάσιμες αλλά τίθενται περιορισμοί σε μια δέσμη ατομικών δικαιωμάτων. Η πλούσια νομολογία έχει προχωρήσει σε σταθμίσεις επί αυτών προκρίνοντας την αυξημένη αιψόρο προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος. θεωρώντας αυτήν την μεταβλητή κρίσιμο όρο για την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής του ανθρώπου . Συνάγεται, λοιπόν, ότι οι χωρικές ρυθμίσεις του νόμου διασφαλίζουν τον ρόλο των αρχαιολογικών χώρων στην αιψόρο προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς εξειδικεύοντας τους όρους με τους οποίους θα συμβαδίσουν με την ανάπτυξη.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, διαπιστώθηκε ότι οι αρχαιολογικοί χώροι μπορούν να ενταχθούν στην κοινωνική και οικονομική ζωή με την κατάλληλη διαχείριση, αξιοποίηση και ανάδειξη. Τότε, οι αρχαιολογικοί χώροι γίνονται τόποι που μπορούν να προσελκύσουν επισκέπτες και να συμβάλλουν στα άμεσα ή έμμεσα οικονομικά οφέλη που θα προκύψουν. Τότε, συνειδητοποιούν οι πολίτες, ότι μπορούν οι αρχαιολογικοί χώροι να αποτελέσουν μοχλούς οικονομικής ανάπτυξης και πολλαπλών εξωτερικοτήτων. Υπό αυτή τη συνθήκη ενδυναμώνεται το συναίσθημα οικειοποίησής τους από το κοινωνικό σύνολο, με αποτέλεσμα οι πολίτες να γίνονται ενεργοί συμμετέτοχοι στην προστασία τους. Συνάγεται, λοιπόν, ο ενεργητικός ρόλος των αρχαιολογικών χώρων τόσο στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και στην ανάπτυξη μέσα από την ένταξή τους στη σύγχρονη ζωή και τη συνείδηση των πολιτών.

Στο τρίτο κεφάλαιο, διαπιστώθηκε πως το φυσικό, οικιστικό και πολιτιστικό περιβάλλον ανάμεσα στο οποίο βρίσκονται τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ένα σύνθετο και ενιαίο όλον. Διαπνέεται δε, η σύνθεση αυτή από την αρχή της αιψορίας. Η πολυπλοκότητά της διαχείρισής του αποκαλύπτεται με την μελέτη περίπτωσης και καθιστά την συνύπαρξη αρχαιολογικών χώρων και μεγάλων επενδυτικών έργων σύνθετο εγχείρημα. Πρώτον, λόγω της ίδιας της φύσης τους, που απαιτεί τη συναρμοδιότητα Υπουργείων για την υλοποίησή τους, ανάμεσα στα οποία και το ΥΠΠΟΑ. Δεύτερον, λόγω των προσδοκώμενων οικονομικών ωφελειών, οι

οποίες καθίσταται αναγκαίο να προκύψουν χωρίς καθυστερήσεις, ειδικά σε περιόδους οικονομικών κρίσεων. Τρίτον, λόγω των ενδιαφερόμενων μερών που συμμετέχουν ή εμπλέκονται στη διαδικασία ως αποδέκτες των συνεπειών κατά την υλοποίηση της επένδυσης, με αποτέλεσμα την δικαστική προσφυγή ή την διατύπωση αντιρρήσεων στον τρόπο υλοποίησής της. Το ΥΠΠΟΑ τηρώντας τον νόμο προχώρησε στην κήρυξη των αρχαιολογικών χώρων προς χάριν της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το ΣτΕ από την άλλη, υπό την αρχή του δημοσίου συμφέροντος και την υπεροχή της οικονομικής ανάπτυξης, διατήρησε τη λεπτή ισορροπία ανάμεσα στην ανάγκη της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας και την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Οι προκύπτοντες συμβιβασμοί δεν μειώνουν τον ρόλο των αρχαιολογικών χώρων στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της αειφόρου ανάπτυξης. Η τήρηση της ισορροπίας δεν συνιστά υποχώρηση στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά επίτευγμα, καθώς η ύπαρξη και η ένταξη των αρχαιολογικών χώρων στα αναπτυξιακά σχέδια λειτουργεί ως ένας επιπλέον ανασχετικός παράγοντας στην υποχώρηση από την αρχής της αειφορίας. Συνάγεται λοιπόν, ότι η ένταξη της προστασίας των αρχαιολογικών χώρων στα αναπτυξιακά σχέδια δεν εμποδίζει την οικονομική ανάπτυξη αλλά συμβάλλει τόσο στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και στην αειφόρο ανάπτυξη.

Τα τρία κεφάλαια οδήγησαν στην επαλήθευση της υπόθεσης εργασίας ότι είναι εφικτό οι αρχαιολογικοί χώροι να λειτουργούν ως εργαλεία προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και αειφόρου ανάπτυξης.

Κατά την πραγμάτευση του υλικού της εργασίας ανέκυψε ο προβληματισμός σχετικά με τη θεώρηση για τον ρόλο των αρχαιοτήτων στα έργα επένδυσης και του ρόλου του ΥΠΠΟΑ κατά την υλοποίησή τους. Κυρίαρχη άποψη είναι ότι οι αρχαιότητες αποτελούν εμπόδιο¹ στην ανάπτυξη και ότι το ΥΠΠΟΑ, μέσω των διοικητικών διαδικασιών και της αρχαιολογικής έρευνας, συμβάλλει στις καθυστερήσεις υλοποίησης των αναπτυξιακών έργων. Ωστόσο, οι αρμοδιότητές του καθορίζονται από τον νόμο με σκοπό την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας. Παρά ταύτα, είναι εφικτή η σύντμηση των διαδικασιών.

Συνεπώς, προτείνεται η επικαιροποίηση όλων των κηρύξεων και η αυστηρή οριοθέτηση των αρχαιολογικών χώρων βάσει αρχαιολογικών δεδομένων. Η ολοκλήρωση και η αξιοποίηση του Αρχαιολογικού Κτηματολογίου, ως εκ τούτου,

καθίσταται απαραίτητη συνθήκη για την εκπλήρωση των παραπάνω. Το Αρχαιολογικό Κτηματολόγιο θα συμβάλει και στην ενδυνάμωση της ασφάλειας δικαίου των πολιτών, οι οποίοι θα γνωρίζουν τα όρια των αρχαιολογικών χώρων, τις ζώνες προστασίας και του όρους δόμησης, καθιστώντας σαφές το πλαίσιο των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών τους.

Ταυτόχρονα, είναι σημαντική η ιεράρχηση της σημασίας των αρχαιολογικών ευρημάτων βάσει αντικειμενικών κριτηρίων. Η σπανιότητα και η μοναδικότητα των ευρημάτων είναι το κριτήριο κήρυξης του περιβάλλοντός τους, σε αρχαιολογικό χώρο. Η ενεργοποίηση του κριτηρίου είναι σημαντική σε μια χώρα με πλούσιο αρχαιολογικό απόθεμα καθώς η συνεχής κήρυξη και ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων θα αποτελούσε έργο πολυδάπανο και εν τέλει μη λειτουργικό ειδικά εντός των αστικών ιστών.

Σημαντική είναι και η επαρκής στελέχωση των υπηρεσιών, ειδικά των Περιφερειακών με το απαιτούμενο προσωπικό, καθώς έτσι θα μειωθεί ο χρόνος για τη διενέργεια των σωστικών ανασκαφών και των ερευνών που εκτελούνται επί των ευρημάτων, ενώ ταυτόχρονα θα διευθετηθούν γρηγορότερα οι οριοθετήσεις και αναοριοθετήσεις των αρχαιολογικών χώρων.

Για την επίσπευση των διαδικασιών κρίνεται επίσης απαραίτητη η χρήση των ΤΠΕ και των νέων σύγχρονων επιστημονικών μεθόδων και εργαλείων με τα οποία γίνεται πλέον η αρχαιολογική έρευνα. Οι αυτοψίες επί παραδείγματι, θα μπορούσαν να διενεργούνται ακόμα και με εξ αποστάσεως εικονικές επισκέψεις. Επιπλέον, οι νέες τεχνολογίες συλλογής στοιχείων και μέθοδοι ανίχνευσης² αρχαιολογικών ευρημάτων επισπεύδουν σημαντικά τα αποτελέσματα των ερευνών³ προς όφελος της όσο το δυνατόν έγκαιρης διευθέτησης ζητημάτων που εξαρτώνται από αυτήν, και όπως προκύπτουν κατά την υλοποίηση των μεγάλων έργων και επενδύσεων.

Προτείνεται επίσης, η υιοθέτηση μιας επικοινωνιακής στρατηγικής από το ΥΠΠΟΑ τέτοιας που θα καθιερώσει νέα αντίληψη των πολιτών για τις αρχαιότητες και τον ρόλο τους αναφορικά με τις επενδύσεις. Επιπροσθέτως, είναι σημαντικό, να γίνει σαφές στους πολίτες, ότι οι αρχαιολογικοί χώροι μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξη⁴, αποδίδοντας με τη συμπερίληψη της προστασίας τους, προστιθέμενη αξία σε ένα επενδυτικό έργο. Αυτό είναι εφικτό με καινοτόμες σχεδιαστικές λύσεις και νέες μορφές αξιοποίησης⁵ και ανάδειξης (αρχαιολογικά πάρκα, ανοιχτά μουσεία) αλλά και με την χρήση προηγμένων ψηφιακών μέσων⁶.

Η αλλαγή θεώρησης δεν είναι απαραίτητη μόνο προς όφελος της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και του πολιτιστικού περιβάλλοντος, δηλαδή ως αυτοσκοπός. Είναι απαραίτητη, καθώς μέσα στην συναρμογή του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος, ο άνθρωπος ζει και αναπτύσσει την προσωπικότητά του. Συνεπώς, η προστασία τους, διασφαλίζει ταυτόχρονα ένα πλέγμα δικαιωμάτων, άμεσα συνδεδεμένων με κρίσιμες εκφάνσεις της ζωής του. Όπως η οικονομική ανάπτυξη, έτσι και τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς και γενικότερα ο πολιτισμός επενεργούν καθοριστικά στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής του ανθρώπου και ως εκ τούτου δεν χωρούν διαζευκτικά σχήματα αλλά νέοι τρόποι συνύπαρξής τους.

Σημειώσεις (ανά κεφάλαιο)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Σύμβασης της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO του 1972 (όπως κυρώθηκε με νόμο 1126/1981, ΦΕΚ 32 Α,11/2/1981) οι αρχαιολογικοί χώροι περιλαμβάνονται στην πολιτιστική κληρονομιά ως τοποθεσίες, οι οποίες αποτελούν ανθρώπινα έργα ή έργα της φύσης και του ανθρώπου και έχουν εξαιρετική παγκόσμια αξία, ιστορική, αισθητική, εθνολογική ή ανθρωπολογική.

2. Η επένδυση ονομάζεται έργο ανάπλασης του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού - Αγίου Κοσμά αλλά για λόγους συντομίας θα γίνεται αναφορά ως επενδυτικό έργο Ελληνικού.

3. Σύμφωνα με την Λαζαρέτου (2014, σελ 5) « η οικονομία του πολιτισμού έχει αποτελέσει αντικείμενο ενδιαφέροντος για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή καθώς συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα». Λαζαρέτου, Σ. (2014). *Η έξυπνη οικονομία : 'Πολιτιστικές' και 'δημιουργικές' βιομηχανίες στην Ελλάδα. Μπορούν να αποτελέσουν διέξοδο στην κρίση;* Αθήνα. Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος.

Συνταγματική προστασία του Πολιτιστικού Περιβάλλοντος

4.Ο Χαράλαμπος Κάτσος στο άρθρο «Πολιτιστικό περιβάλλον, πολιτιστική κληρονομιά και ο νέος νόμος 3028/2002:Πρώτες σκέψεις και εννοιολογικές προσεγγίσεις» σημειώνει: «Η νομολογία θεωρεί σε ένα πρώτο επίπεδο ότι με τη συνδυαστική ερμηνεία των διατάξεων του άρθρου 24 παρ. 1 και 6 του Συντάγματος «καθιερώθηκε ειδικώς, για πρώτη φορά αυξημένη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, η οποία, κατά τα παγίως κριθέντα, έχει ως περιεχόμενο αφενός μεν τη διατήρηση στο διηνεκές των μνημείων και λοιπών στοιχείων, τα οποία προέρχονται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και συνθέτουν την ιστορική, καλλιτεχνική και γενικώς πολιτιστική κληρονομιά της χώρας, αφ' ετέρου δε την επιβολή γενικών περιορισμών ή ειδικών μέτρων για την αποφυγή οποιασδήποτε βλάβης, αλλοιώσεως ή υποβαθμίσεως των μνημείων και του χώρου που τα περιβάλλει».

<https://nomosphysis.org.gr/7053/politistikoi-periballon-politistiki-klironomia-kai-o->

[neos-nomos-30282002-protos-skepseis-kai-ennoiologikes-proseggiseis-noembrios-2003/](#) , 12 Νοεμβρίου 2003, τελευταία επίσκεψη 06/09/2020)

5. Άρθρο 24 παρ. 1. Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας.

6. Για τη νομική φύση του δικαιώματος βλ. παρακάτω στο «Πολίτης και αρχαιολογικοί χώροι».

7. Ορισμός της είναι αυτός που δόθηκε από την Παγκόσμια Επιτροπή για την Οικονομική Ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών, γνωστή και ως Επιτροπή Brundtland στην Έκθεση «Το Κοινό μας Μέλλον», κατά τον οποίο «βιώσιμη είναι η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να μειώνει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους». WECD (1987 σελ 43), Our Common Future, Oxford University Press, Oxford, New York.

Ιστορική αναδρομή

8. Πάγια πρόβλεψη όπως αναφέρεται και στον 3028/2002, βλ. Κεφάλαιο 1.

9. Αντίστοιχο σώμα με αυτό του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου βλ. παρακάτω σημείωση 9 για την οριοθέτηση αρχαιολογικών χώρων του κεφαλαίου 1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Οι αρχαιολογικοί χώροι στον Νέο Αρχαιολογικό Νόμο

1. Ενδεικτικά η κοινωνική αρχαιολογία, που τόνισε τη σημασία του κοινωνικού πλαισίου και την ανάγκη συμπερίληψής του στην μελέτη όλων των πολιτισμικών δημιουργιών (Κοζυράκη, 2006, σελ. 21) και η διαδικαστική και μεταδιαδικαστική αρχαιολογία («Σύγχρονη Αρχαιολογία -Διαδικαστική, Μεταδιαδικαστική»), 03/08/2018, στο <https://perevia.gr/>, τελευταία επίσκεψη 06/09/2020). Όπως επίσης αναφορικά με τη διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων το μοντέλο ολιστικής διαχείρισης βλ. ενδεικτικά κατά τη Sullivan (1995).

2. Στα άρθρα 49-52, του Όγδου Κεφαλαίου του ν.3028/2002 ορίζονται τα συλλογικά όργανα (Τοπικά Συμβούλια Μνημείων, Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο, Κεντρικό

Συμβούλιο Νεότερων Μνημείων, Συμβούλιο Μουσείων) καθώς και οι κοινοί κανόνες για τη συγκρότηση και τη λειτουργία τους.

3. Απόφαση 275/2016 του ΣτΕ αναλυτικά στο :<https://nomosphysis.org.gr/13339/ste-2752016-paranomi-leitoyrgia-latomeioy-xoris-tin-apaitoymeni-egkrisi-toy-yppo/>, τελευταία επίσκεψη 06/09/2020

4. «Το τοπίο, ιστορικό ή όχι, αποτελεί μία δυναμική οντότητα μέσα στον χρόνο και ταυτόχρονα φορέα πολιτισμού, οπότε ως τέτοιο οφείλει να αντιμετωπίζεται σε κάθε απόπειρα σχεδιασμού. Αυτό συνεπάγεται ότι στις περιπτώσεις διαμόρφωσης αρχαιολογικών χώρων, των οποίων η υψηλή πολιτισμική αξία θεωρείται δεδομένη, η πολιτισμική παράμετρος αναφέρεται στο σύνολο του ευρύτερου τοπίου πέραν του ιστορικού και η ενσωμάτωσή της στον σχεδιασμό αποτελεί ζητούμενο». Τρατσέλα, 2012, σελ 67, Ιστορικότητα και Τοπίο: Σύγχρονοι προβληματισμοί για το σχεδιασμό αρχαιολογικών χώρων, *Ανάσκαμμα*, Ανασκαφικό Περιοδικό, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τεύχος 6, διαθέσιμο στο https://anaskamma.files.wordpress.com/2013/06/06_tratsela.pdf, τελευταία επίσκεψη 05/09/2020)

5. Βλ. αναλυτικά στο υποκεφάλαιο Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΝΟΜΟΣ 4014/ΦΕΚ 209/Α/21.9.2011)

6. Στα άρθρα 7, 4 αριθ. 2 στοιχ. α' και 12 της Σύμβασης της Γρανάδας

7. Στα άρθρα 1§3 και 5 στοιχ. iii της Σύμβασης της Βαλέτας

8. «Το έργο με τίτλο "Αρχαιολογικό Κτηματολόγιο" θα αποτελέσει την πρώτη ενιαία και συστηματική καταγραφή της Ακίνητης Περιουσίας, των Περιοχών Προστασίας Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος (Αρχαιολογικοί Χώροι, Ζώνες Προστασίας Α' και Β', Ιστορικοί Τόποι, Περιφερειακές Ζώνες και Περιβάλλοντες Χώροι Μνημείων κ.λπ.) καθώς και στοιχεία σχετικά με τα Ακίνητα Μνημεία».

(<https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=2368>, τελευταία επίσκεψη 05/09/2020)

9. Ο ν.3028/2002 ορίζει, στο άρθ. 35 «ως αρχαιολογική έρευνα πεδίου την έρευνα του εδάφους, του υπεδάφους, του βυθού της θάλασσας ή του πυθμένα λιμνών ή ποταμών που έχει ως σκοπό τον εντοπισμό ή την αποκάλυψη αρχαίων μνημείων, είτε αυτή

συνίσταται σε ανασκαφή, χερσαία ή ενάλια, είτε σε επιφανειακή έρευνα, είτε σε επιστημονική έρευνα που διενεργείται με γεωφυσικές ή άλλες μεθόδους»

10. Το έργο της αναριοθέτησης δεν έχει ολοκληρωθεί.

11. Απόφαση 2034/2015 ΣτΕ αναλυτικά στο : (<https://nomosphysis.org.gr/12948/ste-20342015-mi-nomimi-praxi-charaktirismou-os-organomenou-archeologikou-chorou-ton-kirigmenou-archeologikou-chorou-ton-lofon-pnikas-nimfon-mous>, τελευταία επίσκεψη 05/09/2020).

12. Σύμφωνα με το άρθρο 50 του Ν. 3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς», το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο εξετάζει και γνωμοδοτεί για θέματα που αφορούν στην προστασία αρχαίων μνημείων, αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών τόπων που χρονολογούνται έως και το 1830. (<http://ksymvoulia.culture.gr>, τελευταία επίσκεψη 05/09/2020).

13. Το ΤΑΠΑ είναι υπεύθυνο για την ανάδειξη και προβολή μνημείων και αρχαιολογικών χώρων της Ελλάδας, τη διαχείριση αρχαιολογικών πόρων από σταθερές πηγές εσόδων αλλά και από παραγωγικές δραστηριότητες που αξιοποιούν στοιχεία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Επιπλέον, είναι υπεύθυνο για τις απαλλοτριώσεις ακινήτων για αρχαιολογικούς σκοπούς και τη γενικότερη στήριξη του έργου της αρχαιολογικής υπηρεσίας. (<http://www.tap.gr/tapadb/index.php/stoxos> , τελευταία επίσκεψη 05/09/2020).

14. Απόφαση 1159/2015 ΣτΕ αναλυτικά στο : (https://nomosphysis.org.gr/?s=%CF%83%CF%84%CE%B5+1159%2F2015&swp_category_limiter=0&swp_tag_limiter=0&swp_writer_limiter=0&swp_source_limiter=0&y=0, τελευταία επίσκεψη 05/9/2020)

15. Οι όροι άσκησης των ως άνω δραστηριοτήτων στους ενάλιους αρχαιολογικούς χώρους ρυθμίζονται δυνάμει της ΚΥΑ με αριθ.

ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α1/Φ41/11228/1865 (ΦΕΚ Β' - 336/2004). Οι όροι άσκησης της υποβρύχιας δραστηριότητας με ΚΥΑ με αριθ.

ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α1/Φ41/42813/2830 (ΦΕΚ Β' - 1498/2003).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Πολίτες και Αρχαιολογικοί χώροι

1. Η έννοια του πολίτη συναντάται στην βιβλιογραφία σχετικά με τη νομική φύση του δικαιώματος, ωστόσο η πανανθρώπινη διάστασή του όπως αναφέρει και η Τροβά (Τροβά, 1992 σελ. 113) καθιστά ως υποκείμενο του δικαιώματος κάθε φυσικό πρόσωπο Έλληνα πολίτη και αλλοδαπό (Τάχος, 1998 σελ 77).

2. Στο ΕΣΠΑ 2014-2020 συμπεριλαμβάνονται προσκλήσεις για την ενίσχυση της ελκυστικότητας των χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς (αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία), για μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους, Μουσεία, πολιτιστικά δίκτυα στο πλαίσιο Ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων. (<https://www.espa.gr> , τελευταία επίσκεψη 06/09/2020) υπογραμμίζοντας έτσι την αποδεδειγμένη συμβολή τους στην ανάπτυξη. Το ΥΠΠΟΑ αναφέρει : «Όλα αυτά τα έργα στοχεύουν να αποδώσουν στο κοινό επισκέψιμους αρχαιολογικούς χώρους με πολύπλευρο παιδευτικό-ερευνητικό-πολιτιστικό χαρακτήρα, που θα αποτελέσουν πόλο έλξης επισκεπτών και θα δώσουν νέα πνοή και κίνητρο για την ενίσχυση του τουρισμού...» (<https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=1670> , τελευταία επίσκεψη 06/09/2020).

3. Στο δελτίο Τύπου του ΥΠΠΟΑ στις 02/08/20 αναφέρει: «Εγκαινιάστηκε το πρώτο ελληνικό υποθαλάσσιο μουσείο, στην Αλόνησο», από όπου και η δήλωση της Υπουργού, υπογραμμίζεται: *«Ο συνδυασμός αυτός του περιβαλλοντικού πάρκου με έναν ενάλιο υποθαλάσσιο αρχαιολογικό χώρο, δίνει στο νησί πολύ μεγάλο προβάδισμα σε σχέση με πολλές άλλες περιοχές της χώρας μας και της Μεσογείου. Η βιώσιμη ανάπτυξη είναι ο στόχος μας, είναι ο στόχος όλης της κοινωνίας, όχι μόνο της ελληνικής, αλλά και διεθνώς. Η αειφορία του περιβάλλοντος, ανθρωπογενούς και φυσικού, ιδιαιτέρως δε εκείνου που βρίσκεται σε στενή σχέση και συνάφεια με τη θάλασσα, αποτελεί στην εποχή μας ένα καίριο ζήτημα... Η δημιουργία καταδυτικών πάρκων και επισκέψιμων ενάλιων χώρων μπορεί να συμβάλει ταυτόχρονα στη βιώσιμη διαχείριση σύνθετων τοπίων πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς και στην αειφόρο ανάπτυξη των παράκτιων και νησιωτικών περιοχών. Η δημιουργία επισκέψιμων για το κοινό υποθαλάσσιων αρχαιολογικών χώρων... υπήρξε –και παραμένει– για την Ελληνική Πολιτεία και το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, ένα τολμηρό εγχείρημα μεγάλης ευθύνης και μια πρόκληση με ειδικές απαιτήσεις και προϋποθέσεις, που υπαγορεύονται από τρεις βασικές*

αναγκαιότητες: Την τήρηση της ασφάλειας του κοινού, την διαφύλαξη του φυσικού περιβάλλοντος, και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η διαχείριση, η ανάδειξη και η απόδοση στο κοινό ενός ενάλιου αρχαιολογικού χώρου οφείλει να υπηρετεί ταυτόχρονα το δικαίωμα πρόσβασης στην πολιτιστική κληρονομιά και τις ανάγκες προστασίας της.

(<https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=3396>, τελευταία επίσκεψη 10/09/2020)

4. Όπως διατυπώθηκε για πρώτη φορά στη συνθήκη του Άμστερνταμ. Στο άρθρο « Η προστασία των χώρων και των ακίνητων μνημείων στα ευρωπαϊκά και διεθνή κείμενα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς» η Αγνή Καραδήμου σημειώνει ότι : « Όπως διατυπώθηκε στη Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975) η προστασία έχει ως στόχο τη διατήρηση και την ομαλή ένταξη κτιρίων και συνόλων στη σύγχρονη χωροταξία, χωρίς τροποποίηση της κοινωνικής σύνθεσης. Η πολιτική της ολοκληρωμένης συντήρησης (integrated conservation), η οποία προτείνεται, συνίσταται ακριβώς στην ενσωμάτωση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στον σύγχρονο πολεοδομικό αλλά και κοινωνικό ιστό». (<https://nomosphysis.org.gr/18675/i-prostasia-ton-xoron-kai-ton-akiniton-mnimeion-sta-eyropaika-kai-diethni-keimena-prostasias-tis-politistikis-klironomias/> , δημοσιεύθηκε 16/11/2018, τελευταία επίσκεψη 06/09/2020)

5. Η πρόσβαση των αρχαιολογικών χώρων ρυθμίζεται με την Υπουργική Απόφαση, υπ' αριθμ ΥΠΠΟΑ/ΓΡΥΠ/591722/12422. 31.10.2019, ΦΕΚ3976 και η προσωρινή παραχώρηση χρήσης με την Υπουργική Απόφαση υπ' αριθμ ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΠΚΑ/ ΤΠΚΑΧΜΑΕ/Φ56/357180/ 256204/7869/3303, 16.10.2018,ΦΕΚ 4521.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Α. Αρχαιολογικοί χώροι και Αειφόρος Ανάπτυξη

1.Συγκεκριμένα, με την ΣτΕ Ολομ. 2175/2004 γίνεται δεκτό ότι με το άρθρο 24 §§ 1 και 6 Σ. «καθιερώνεται αυξημένη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, δηλαδή των μνημείων και λοιπών πολιτιστικών αγαθών που προέρχονται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και συνθέτουν λόγω της ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής

σημασίας τους την εν γένει πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας... Εξάλλου, η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος οργανώνεται και εξειδικεύεται με τις διατάξεις του ν. 3028/2002.

B Μελέτη Περίπτωσης

2. Ο νόμος 4608/2019 όπως τροποποιήθηκε με τον 4712/2020 διακρίνει σε κατηγορίες τις επενδύσεις σε: Στρατηγικές Επενδύσεις 1, Στρατηγικές Επενδύσεις 2, Εμβληματικές Επενδύσεις, Στρατηγικές Επενδύσεις Ταχείας Αδειοδότησης και Αυτοδίκαια Εντασσόμενες Στρατηγικές Επενδύσεις.

3..Με τον Ν.3894/ 2010 εισήχθησαν στην ελληνική νομοθεσία τα «Ειδικά Σχέδια Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Περιοχών Εγκατάστασης Στρατηγικών Επενδύσεων» με στόχο “τον ορθολογικό σχεδιασμό και την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των περιοχών υποδοχής των Στρατηγικών Επενδύσεων.

4.Το ΤΑΙΠΕΔ συνάπτει Μνημόνιο Συναντίληψης με την Hellinikon Global ISA για λογαριασμό της Lamda Development, στις 7 Ιουνίου 2016 το οποίο συμπλήρωσε τη σύμβαση του 2014 ο επενδυτής ανέλαβε συνολικά την ευθύνη για τη χρηματοδότηση και κατασκευή:

- Όλων των συγκοινωνιακών υποδομών
- Των εγκαταστάσεων και δικτύων κοινής ωφέλειας
- Των αναγκαίων λιμενικών έργων
- Τη δημιουργία πεζοδρόμων και ποδηλατοδρόμων μήκους 50 χιλιομέτρων
- Την υπογειοποίηση τμήματος της λεωφόρου Ποσειδώνος
- Την αναπαλαίωση και λειτουργία των διατηρητέων κτηρίων εντός του ακινήτου
- Την πλήρη ανάπλαση του παραλιακού μετώπου
- Τη δημιουργία 1 χιλιομέτρου παραλίας ελεύθερης προς χρήση στο κοινό.

(<https://thehellinikon.com/> τελευταία επίσκεψη 05/09/2020)

5.Ο φάκελος του Σχεδίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (ΣΟΑ) του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού Αγίου Κοσμά περιλαμβάνει 7 διακριτά κείμενα (ν. 4062/2012):

1. Έκθεση Τεκμηρίωσης βασικών επιλογών ΣΟΑ, που συνοδεύεται από Τεύχος Περίληψης.
2. Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ), συγκροτούμενη από ένα βασικό τεύχος 10 κεφαλαίων, και τριών (3) Παραρτημάτων.
3. Τεχνική Έκθεση Οριοθέτησης Υδατορευμάτων, συνοδευόμενη από 27 διαγράμματα).
4. Τοπογραφικό Διάγραμμα συνοδευόμενο από τεύχος συντεταγμένων.
5. Πρόγραμμα Ανάπτυξης κατά φάσεις εκτέλεσης, με χρονοδιάγραμμα.
6. Μελέτη Γεωλογικής Καταλληλότητας, που συνοδεύεται από 3 χάρτες.
7. Ειδική Μελέτη: Αιτιολογική Έκθεση για τα Υψηλά Κτήρια.

6. Η ΣΜΠΕ εκτιμά τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις που θα προκύψουν από έργο ή επένδυση, ενώ σημαντικό στοιχείο της είναι οι εναλλακτικές λύσεις που προτείνονται και η επιλογή αυτής που ενδυναμώνει την περιβαλλοντική διάσταση του έργου ή της επένδυσης. (<https://www.espa.gr/el/Pages/DictionaryFS.aspx?item=398>, τελευταία επίσκεψη, 05/09/2020). Η ΣΜΠΕ αποτελεί το βασικό κείμενο της Στρατηγικής Περιβαλλοντικής Εκτίμησης. «Η Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση (Σ.Π.Ε.) είναι μια δυναμική διαδικασία που στοχεύει στην εκπλήρωση του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης, διαμέσου της ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής διάστασης στο κατά το δυνατόν έγκαιρο στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού πολιτικών, σχεδίων και προγραμμάτων».

(<http://www.epperaa.gr/el/Pages/StrategicSurveyEnvironmentalEffects.aspx> , τελευταία επίσκεψη 05/09/2020).

7. Η πρόταση του ΚΑΣ ανέφερε πως τα ύψη δεν πρέπει να ξεπερνούν τα 156 μέτρα της Ακρόπολης προκειμένου να μην αλλοιωθούν η οριζοντογραμμή και ο χαρακτήρας του αστικού τοπίου.

8. Είχαν προηγηθεί στην περιοχή κηρύξεις αρχαιολογικών χώρων. Συγκεκριμένα με την υπ' αριθμ. 25666/984/30.5.1957 απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων «Περί κηρύξεως αρχαιολογικών χώρων Αττικής» (Β' 184/8.7.1957, αναδημοσίευση Β' 265/1.10.1957), με την οποία χαρακτηρίστηκε ως αρχαιολογικός χώρος η περιοχή της χερσονήσου του Αγίου Κοσμά και με την υπ' αριθμ. ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΠΚΑ/ΤΠΚΑΧΜΑΕ/ Φ57/68178/40545/ 3236/930/8.10.2015 απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού «Οριοθέτηση αρχαιολογικού χώρου Αγίου Κοσμά, Δήμου Ελληνικού, Περιφέρειας Αττικής» (ΑΑΠ 223/9.11.2015).

9. «Στον αέρα η επένδυση του Ελληνικού», 06/08/2016, (<https://www.newsit.gr/ellada/ston-aera-i-ependysi-toy-ellinikoy-thelei-na-to-kirykse-i-arxaiologiko-xoro-o-mpaltas/1188449> , τελευταία επίσκεψη 08/09/2020) και «Αντιδράσεις για την πρόθεση της κυβέρνησης να ανακηρύξει σε αρχαιολογικό χώρο το Ελληνικό», 06/08/2016, (<https://eleftherostypos.gr/politiki/25033-antidraseis-gia-thn-prothesi-tis-kubernisis-na-anakuriksei-se-archaiologiko-choro-to-elliniko> , τελευταία επίσκεψη, 08/09/2020). Ενώ για τη σημασία των αρχαιοτήτων ενδεικτικά : «Φωτογραφίσαμε τα αρχαία του Ελληνικού!», 02/10/2017 (<https://www.liberal.gr/politics/fotografisame-ta-archaia-tou-ellinikou/169707> , τελευταία επίσκεψη, 08/09/2020).

10. Εκτός των αρχαιολογικών χώρων νομοθετική πρόνοια υφίσταται και για τα νεώτερα μνημεία εντός του χώρου επένδυσης: «Υποβάλλονται προς έγκριση στις αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠΠΟΑ οι μελέτες που αφορούν στις όποιες επεμβάσεις στο περιβάλλον των χαρακτηρισμένων κτηρίων ως νεότερων μνημείων , λαμβάνοντας υπόψη και τις α) ΥΠΠΟΑ/ΔΝΣΑΚ/11483/321/8.3.2006 απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού περί χαρακτηρισμού ως μνημείου του κτιρίου του πρώην «Ανατολικού Αεροδρομίου Αθηνών» (Β' 351/24.3.2006) και β) ΥΠΠΟΑ/ΔΝΣΑΚ/41429/1057/5.6.2009 απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού περί χαρακτηρισμού ως μνημείων τριών (3) υπόστεγων της Πολεμικής Αεροπορίας στο πρώην Αεροδρόμιο Ελληνικού (Χασάνι) (ΑΑΠ 400/13.8.2009), καθώς και τα διαλαμβανόμενα στο άρθρο 7 παρ. 4 του π.δ. 28.2.2018 (ΑΑΠ 35)».

11. Η αίτηση ακυρώσεως (υπ' αριθμ. 2873/2019) που είχε προσδιορισθεί προς συζήτηση ενώπιον της Ολομέλειας για τις 06/03/2020, τελικά δεν συζητήθηκε καθώς οι αιτούντες υπέβαλαν δήλωση παραίτησης προ της δικάσιμου. Αυτό οφείλεται στην τροπολογία επί της Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου (ΠΝΠ) και της συναφούς ΚΥΑ έγκρισης πολεοδομικών μελετών του Ελληνικού (ΦΕΚ 181 Α /18.11.2019)

12.Κρίνει ποια τμήματα της έκτασης των 6.000 στρεμμάτων του Ελληνικού θα περάσουν στην πλήρη κυριότητα του παραχωρησιούχου και σε ποια θα έχει απλώς το δικαίωμα χρήσης, διοίκησης, διαχείρισης και εκμετάλλευσης, και θα ξαναπεράσουν στην πλήρη κυριότητα του Δημοσίου όταν λήξει η 99ετής παραχώρηση.

Συμπέρασμα

1.Επί παραδείγματι αναφέρονται: α)το επενδυτικό έργο της εταιρείας COSCO στον Πειραιά. Ενδεικτικά τα άρθρα : «"Μπλόκο" στο σχέδιο ανάπτυξης του λιμανιού του Πειραιά από το ΚΑΣ - Αντιδράσεις από τον ΟΛΠ», δημοσιεύθηκε: 03/04/2019 στο <http://www.enikonomia.gr/timeliness/211656.periorismoi-sto-schedio-anaptyxis-tou-limaniou-tou-peiraia-apo-to.html>, τελευταία επίσκεψη 06/09/2020 και « 'Βόμβα' στις επενδύσεις της Cosco στον Πειραιά», δημοσιεύθηκε 03/04/2019 στο https://www.economistas.gr/oikonomia/11182_bomba-stis-ependyseis-tis-cosco-ston-peiraia, τελευταία επίσκεψη 06/09/2020. β) η επένδυση στην Αφάντου της Ρόδου. Ενδεικτικά τα άρθρα : «Ξεκόλλησε η πολύπαθη επένδυση 300 εκατ. ευρώ στην Αφάντου της Ρόδου» στο <https://www.fortunegreece.com/article/xekollise-i-polipathi-ependysi-300-ekat-evro-stin-afantou-tis-rodou> , δημοσιεύθηκε 05/10/2018, τελευταία επίσκεψη 06/05/2020 και « Γκολφ Αφάντου: τον γύρο του κόσμου κάνουν τα έργα και οι ημέρες του ΚΑΣ», δημοσιεύθηκε 06/04/2019 στο <http://www.newsnowgr.com/article/1245917/gkolf-afantou-ton-gyro-tou-kosmou-kanoun-ta-erga-kai-oi-imeres-tou-kas.html>, τελευταία επίσκεψη 06/09/ 2020.

2. Ενδεικτικά αναφέρονται οι γεωφυσικές διασκοπήσεις: «Σε μεγάλα αναπτυξιακά προγράμματα, οι γεωφυσικές διασκοπήσεις αποτελούν απαραίτητο εργαλείο για την ανάδειξη και τη διαχείριση αρχαιολογικών θέσεων, ενώ η χρήση αεροφωτογραφιών και δορυφορικών τηλεσκοπικών απεικονίσεων (ψηφιακής μορφής) βοηθάει στον εντοπισμό και την οριοθέτηση περιοχών με πιθανό αρχαιολογικό ενδιαφέρον».
(<https://ims.forth.gr/el/page/view?id=50>, τελευταία επίσκεψη, 08/09/2020)

Αναλυτικά, επίσης για τα νέα μέσα στην ανασκαφική έρευνα στο άρθρο «Ανασκαφική Έρευνα και Τεκμηρίωση», Νταλαγιάννη, Χ. (<https://www.academia.edu> , τελευταία επίσκεψη 08/09/2020)

3. Για τις γεωφυσικές διασκοπήσεις: «το αποτέλεσμά τους οδηγεί στην πληρέστερη σχεδίαση των ανασκαφών, στη συμπλήρωση των ανασκαφικών δεδομένων και στην επιτάχυνση της έρευνας». Γρηγόρης Ν. Τσόκας – Παναγιώτης Ι. Τσούρλος «Εντοπισμός και χαρτογράφηση θαμμένων αρχαιοτήτων με γεωφυσικές μεθόδους», 09/10/2017 (<http://clioturbata.com> ,τελευταία επίσκεψη 08/09/2020).

4. Στο πλαίσιο του Οικονομικού Φόρουμ των Δελφών 2020, η υπουργός Πολιτισμού και Αθλητισμού, Λίνα Μενδώνη υπογράμμισε ότι: «Τα έσοδα από τον πολιτισμό είναι περίπου το 3% του ΑΕΠ της χώρας, ενώ τα εθνικά κονδύλια για τη χρηματοδότησή του είναι πολύ λιγότερα από το 1%». «Μελέτη του υπουργείου Πολιτισμού την περίοδο 2005-2015 κατέδειξε ότι για κάθε 1 ευρώ επένδυσης στον πολιτισμό, η απόδοση φτάνει τα 3,44 ευρώ, δηλαδή περισσότερο από το τριπλάσιο της επένδυσης».

<https://www.liberal.gr/politics/l-mendoni-o-politismos-fernei-plouto-ison-me-to-3-tou-aep/306613> , δημοσιεύθηκε 09/06/2020, τελευταία επίσκεψη 06/09/2020.

-Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι για την περίοδο Ιανουάριος – Αύγουστος 2019 οι εισπράξεις από τους αρχαιολογικούς χώρους σημείωσαν αύξηση 9,4% και έσοδα 90.076.113 ευρώ . Αναλυτικά στο:

<https://www.statistics.gr/documents/20181/e553d182-85cf-7b0a-b72d-74b68b33e27f> , τελευταία επίσκεψη 06/09/2020.

5.Το ΥΠΠΟΑ και το ΤΑΠΑ έχουν καταλήξει στην ανάγκη αποτελεσματικής αξιοποίησης των αναψυκτηρίων και των πωλητηρίων για την αύξηση των εσόδων από τους αρχαιολογικούς χώρους.

(<https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=3094> , τελευταία επίσκεψη 06/09/2020).

6.Για τη χρήση ψηφιακών μέσων ενδεικτικά στο άρθρο: «Η Microsoft χορηγεί ψηφιακή εφαρμογή για τρισδιάστατη αναπαράσταση των μνημείων της Αρχαίας Ολυμπίας»

(<https://www.culturenow.gr/h-microsoft-xorigei-psifiaki-efarmogi-gia-trisdiastati-anaparastasi-ton-mnimeion-tis-arxaias-olympias/>),δημοσιεύθηκε 06/05/2020, τελευταία επίσκεψη 06/09/202

Βιβλιογραφία

- **Σύνταγμα 1975/1986/2001/2008**

-Νόμοι

N.1834 -ΦΕΚ Α' 22. φ.32 «Περί των επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών, περί ανακαλύψεως και διατηρήσεως των αρχαιοτήτων και της χρήσεως αυτών».

N.BXMζ' - ΦΕΚ Α' 158 «Περί αρχαιοτήτων καθόλου».

N. 5351/1932 - ΦΕΚ Α' 275 «Περί Αρχαιοτήτων».

N.3028/2002 - ΦΕΚ Α-153/28-6-2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτισμικής Κληρονομιάς».

-Εισηγητική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτισμικής Κληρονομιάς».

- Επιστημονική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτισμικής Κληρονομιάς».

N.3894/ 2010 - ΦΕΚ Α'204/2.12.2010 «Επιτάχυνση και διαφάνεια υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων».

N.4014/2011 -ΦΕΚ 209/Α/21.9.2011 «Περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων, ρύθμιση αυθαιρέτων σε συνάρτηση με δημιουργία περιβαλλοντικού ισοζυγίου και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Περιβάλλοντος».

N. 4062/2012 -ΦΕΚ Α'70/30.3.2012 «Αξιοποίηση του πρώην Αεροδρομίου Ελληνικού – Πρόγραμμα ΗΛΙΟΣ – Προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές (Ενσωμάτωση Οδηγίας 2009/28/ΕΚ) – Κριτήρια Αειφορίας Βιοκαυσίμων και Βιορευστών (Ενσωμάτωση Οδηγίας 2009/30/ΕΚ)».

N. 4072/2012 -ΦΕΚ Α'86/11.4.2012 «Βελτίωση επιχειρηματικού περιβάλλοντος - Νέα εταιρική μορφή - Σήματα - Μεσίτες Ακινήτων - Ρύθμιση θεμάτων ναυτιλίας, λιμένων και αλιείας και άλλες διατάξεις».

N.4422/2016 -ΦΕΚ 181/Α/27-9-2016 «Κύρωση της από 14.11.2014 Σύμβασης Αγοραπωλησίας Μετοχών για την απόκτηση του 100% του μετοχικού κεφαλαίου της

εταιρείας ΕΛΛΗΝΙΚΟ Α.Ε. και της από 19.7.2016 Τροποποιητικής Σύμβασης και ρύθμιση λοιπών συναφών θεμάτων».

Ν.4623/2019 - ΦΕΚ 134/Α/9-8-2019 «Ρυθμίσεις του Υπουργείου Εσωτερικών, διατάξεις για την ψηφιακή διακυβέρνηση, συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις και άλλα επείγοντα ζητήματα».

Ν.4638/2019 - ΦΕΚ 181/Α/18-11-2019 «Κύρωση: α) της από 25.9.2019 Π.Ν.Π. «Επείγουσα ρύθμιση για την απαλλαγή από την υποχρέωση απόδοσης του φόρου διαμονής» (Α 142), β) της από 30.9.2019 Π.Ν.Π. «Κατεπείγουσες ρυθμίσεις αρμοδιότητας των Υπουργείων».

Ν. 4608/2019 –ΦΕΚ Α 66/25.04.2019 «Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα και προσέλκυση Στρατηγικών Επενδύσεων και άλλες διατάξεις».

-Προεδρικά Διατάγματα

Προεδρικό Διάταγμα 35/2018 (ΦΕΚ 35/01.03.2018): Έγκριση του Σχεδίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (ΣΟΑ) του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού-Αγίου Κοσμά Περιφέρειας Αττικής.

-Υπουργικές Αποφάσεις

Απόφαση ΥΕΠΘ25666/984/30.5.1957:« Περί κηρύξεως αρχαιολογικών χώρων Αττικής» (Β΄ 184/8.7.1957, αναδημοσίευση Β΄265/1.10.1957.

Απόφαση ΥΠΠΟΑ/ΔΝΣΑΚ/11483/321/8.3.2006: περί χαρακτηρισμού ως μνημείου του κτιρίου του πρώην «Ανατολικού Αεροδρομίου Αθηνών» (Β΄ 351/24.3.2006).

Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΝΣΑΚ/41429/1057/5.6.2009 : περί χαρακτηρισμού ως μνημείων τριών (3) υπόστεγων της Πολεμικής Αεροπορίας στο πρώην Αεροδρόμιο Ελληνικού (Χασάνι) (ΑΑΠ 400/13.8.2009), καθώς και τα διαλαμβανόμενα στο άρθρο 7 παρ. 4 του π.δ. 28.2.2018 (ΑΑΠ 35)».

Απόφαση ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΙΠΚΑ/ΤΠΚΑΧΜΑΕ/ Φ57/68178/40545/
3236/930/8.10.2015:«Οριοθέτηση αρχαιολογικού χώρου Αγίου Κοσμά, Δήμου
Ελληνικού, Περιφέρειας Αττικής» (ΑΑΠ 223/9.11.2015).

Απόφαση ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΙΠΚΑ/ΤΠΚΑΧΜΑΕ/Φ57/447483/295142/11471/3862/2
017: Κήρυξη - οριοθέτηση ως αρχαιολογικού χώρου περιοχής των Δήμων Αλίμου και
Ελληνικού-Αργυρούπολης, Περιφερειακής Ενότητας Νότιου Τομέα Αθηνών,
Περιφέρειας Αττικής, ΦΕΚ 256/ΑΑΠ/2017, 02-11-2017.

Απόφαση ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΙΠΚΑ/ΤΠΚΑΧΜΑΕ/Φ3/462107/305217/11713/3933/6.1
1.2017 :«Έγκριση α) του Σχεδίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (Σ.Ο.Α.) και της
β)Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων του έργου “Ανάπτυξη του
Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού – Αγ. Κοσμά”, Περιφέρειας Αττικής».

Απόφαση ΥΠΠΟΑ/ ΓΔΑΠΚ/ΔΙΠΚΑ/ ΤΠΚΑΧΜΑΕ/Φ56/357180/ 256204/7869/3303,
16.10.2018,ΦΕΚ 4521: Έγκριση όρων, διαδικασιών και καθορισμού των οργάνων
χορήγησης άδειας για την προσωρινή παραχώρηση χρήσης μνημείων, αρχαιολογικών
χώρων, ιστορικών τόπων και μουσείων για την πραγματοποίηση πολιτιστικών ή άλλων
εκδηλώσεων.

Απόφαση ΥΠΠΟΑ/ΓΡΥΠ/591722/12422. 31.10.2019, ΦΕΚ3976 :Τροποποίηση της
αριθμ. ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΑΜΕΕΠ/ΤΑΜΣ/ 346553/247338/5874/3323/27.6.2019
κοινής υπουργικής απόφασης «Καθορισμός αντιτίμου επίσκεψης οργανωμένων
αρχαιολογικών χώρων, ιστορικών τόπων, μνημείων και μουσείων - Απαλλαγή από την
υποχρέωση καταβολής.

-Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις

Κοινή Υπουργική Απόφαση 74502 ΕΞ 2019 ΕΜΠ - ΦΕΚ 2792/Β/4-7-2019: Έγκριση
γενικής οργάνωσης του Μητροπολιτικού Πάρκου Πρασίνου και Αναψυχής του
Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού-Αγίου Κοσμά, και των περιβαλλοντικών όρων
αυτού.

Κοινή Υπουργική Απόφαση 93620 ΕΞ 2019 - ΦΕΚ 3347/Β/29-8-2019:Έγκριση
χωρικής οργάνωσης της Ζώνης Ανάπτυξης Α-Α1 «Γειτονιά Τουρισμού-Αναψυχής και
Επιχειρηματικού Πάρκου» του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού-Αγίου Κοσμά και
των περιβαλλοντικών όρων αυτής.

-Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου

Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου Τεύχος Α' 145/30.09.2019: Κατεπείγουσες ρυθμίσεις αρμοδιότητας των Υπουργείων Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Εσωτερικών, Οικονομικών και Υγείας.

-Διεθνείς Συμβάσεις

Σύμβασης της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO του 1972, όπως κυρώθηκε με νόμο 1126/1981, ΦΕΚ 32 Α,11/2/1981.

Σύμβαση της Γρανάδας, 1985, όπως κυρώθηκε με ν. 2039/1992 ΦΕΚ 61/Α/13.04.1992.

Σύμβαση της Βαλέτας, 1992 όπως κυρώθηκε με ν. 3378/2005 ΦΕΚ 203/Α'/19.8.2005.

Σύμβαση Φλωρεντίας, 2000, όπως κυρώθηκε με ν.3827/2010 ΦΕΚ 30/Α/25-2-2010.

-Αποφάσεις Δικαστηρίων

1239/1982 ΣτΕ,10/88 ΣτΕ,150/90 ΣτΕ,2801/91 ΣτΕ,2300/1997 ΣτΕ,3478/2000 ΣτΕ,3224/2006, ΣτΕ,3851/2006 ΣτΕ,3454/2004 ΣτΕ,1580/2007 ΣτΕ,2513/2009 ΣτΕ,3041/2011 ΣτΕ,925/2011 ΣτΕ,1159/2015 ΣτΕ,2034/2015 ΣτΕ,275/2016 ΣτΕ,366/2016 ΣτΕ,590/2016 ΣτΕ,300/2018 ΣτΕ,1305/2019 ΣτΕ,1306/2019 ΣτΕ 1761/2019 ΣτΕ, οι Αποφάσεις διαθέσιμες και στην επίσημη ιστοσελίδα του Συμβουλίου της Επικρατείας <http://www.adjjustice.gr> .

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ακριβοπούλου, Χ., Ανθόπουλος, Χ. (2015). *Εισαγωγή στο διοικητικό δίκαιο*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/2532>.

Βουδούρη, Δ. (2004). «Ο νέος νόμος 3028/2002 υπό το φως των διεθνών και ευρωπαϊκών κανόνων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς», στο: Τροβά Ε.(επιμ.), *Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο*, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

Δαρζέντας, Ε. (1995). «Ερμηνεία, πραγμάτωση και άμεση από το Συμβούλιο της Επικρατείας εφαρμογή του Συντάγματος», στο συλλογικό τόμο «*Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ*», Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα.

Ζιώγα-Σακκά Α. (1985). Περί αρχαιοτήτων, στο Ν. Ανδρουλάκη, Κ. Σταμάτη, Ν. Κουράκη, Χ. Μπάκα, Α. Ζιώγα-Σακκά και Π. Βασιλακόπουλου (επιμ.), *Επιλογή ειδικών ποινικών νόμων -Σύντομες ερμηνευτικές παρατηρήσεις*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Σάκκουλας.

Καράκωστα Ι.(2006²). *Περιβάλλον και δίκαιο*, Αθήνα-Κομοτηνή

Κουτούπα-Ρεγκάκου (2007²). *Δίκαιο του περιβάλλοντος*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη σελ 26

Μάνεσης, Αρ.(1986). «Οι κύριες συνιστώσες του συστήματος θεμελιωδών δικαιωμάτων του Συντάγματος 1975», στο «*Οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη*», Αθήνα, Σάκκουλας.

Μάργαρη, Ζ. Ν. (2017). Λαϊκός Πολιτισμός και τοπική ανάπτυξη στο «*Αειφορία, βιώσιμη ανάπτυξη και τοπικές κοινωνίες*» στο Πολυμέρου- Καμηλάκη Α., Καραμανές Ε., Μάργαρη Ζ. Ν, Ποτηρόπουλος Π., και Καραχρήστος Ι.,Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης.

Μάργαρη, Ζ. Ν.(2018). Πολιτιστική Ανάπτυξη και Αειφορία στο Μάργαρη, Ζ. Ν, Καραχρήστος, Ι. *Διαχείριση πολιτιστικής κληρονομιάς και δράσεις πολιτιστικής ανάπτυξης*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης.

Παναγοπούλου-Μπέκα, Γ. (1992). *Το έννομο αγαθό περιβάλλον*, Θεσσαλονίκη

Παπαπετρόπουλος, Δ. (2006). *Νόμος 3028/2002 για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς*, Κείμενο - Σχόλια – Ερμηνεία. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλας.

Πούλιος, Ι.(2015). *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη*; Αλιβιζάτου, Μ; Αραμπατζής, Γ.; Γιαννακίδης, Α.; Καραχάλης, Ν.; Μάσχα, Ε.; Μούλιου, Μ.; Παπαδάκη, Μ.; Προσύλης, Χ.; Τουλούπα, Σ.(2015) *Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα*.(διαθέσιμο στο www.kallipos.gr)

Σιούτη, Γ. (2011). «Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος», εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη,

Σιούτη, Γ. (1985). *Η Συνταγματική Κατοχύρωση της προστασίας του Περιβάλλοντος* Εκ Σάκκουλας, Αθήνα,

Σιούτη, Γ. (2000). *Δίκαιο Περιβάλλοντος, Γενικό Μέρος* Εκ Σάκκουλας, Αθήνα.,

Τάχος, Α.(1998). *Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλας.

Τροβά, Ε.(επιμ.), (2004). *Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο*, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη.

Τροβά, Ε. (2004). Η εννοιολογική κατηγοριοποίηση του νόμου 3028/02 και το Σύνταγμα μετά την αναθεώρηση του 2001. Σύνταγμα και πολιτιστική πολιτική, σε Τροβά Ε. (επ.), *Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο*, Πρακτικά Συνεδρίου Ευρωπαϊκού Κέντρου Δημοσίου Δικαίου, 3-4 Ιουνίου 2003, Σάκκουλας Αθήνα-Θεσσαλονίκη.

Τσάτσος, Δ. (1998). *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σάκκουλας

Χαμηλάκης, Γ. (2012). *Το έθνος και τα ερείπιά του, Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα

Χριστοφιλόπουλου, Δ. (2005). *Πολιτιστικό δίκαιο - προστασία πολιτιστικών αγαθών*, Σάκκουλας, Αθήνα

Ξενόγλωσση

Ashworth G., Howard, P.(1999). *European Heritage Planning and Management*, Intellect, Exeter, England, Portlandor, USA

Holtorf C. J. (2008). “Is the Past a Non-renewable Resource?” στο Fairclough, G., Harrison, R., Jameson, J.Jr, Schofield, J. (edited by), *The Heritage Reader*, Routledge, London and New York

Sullivan, S. (1995). A Planning Model for the Management on Archaeological Sites. Στο De la Torre, M. (ed), *The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region*, International Conference Organized by the Getty Conservation Institute and J. Paul Getty Museum, 6-12 May (pp 15-26). Los Angeles: The Getty Conservation Institute.

Μελέτες

Λαζαρέτου, Σ. (2014). *Η έξυπνη οικονομία : 'Πολιτιστικές' και 'δημιουργικές' βιομηχανίες στην Ελλάδα. Μπορούν να αποτελέσουν διέξοδο στην κρίση;* Αθήνα. Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος.

Διατριβές

Καζανάς, Α.Τ. (2010). *Η Ποινική Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Το προστατευόμενο έννομο αγαθό και η επίδραση του στο αξιόποινο των εγκλημάτων του ν. 3028/2002.* (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Κοζυράκη, Μ. (2006). *Ολοκληρωμένη διαχείριση και ανάδειξη πολιτισμικών-αρχαιολογικών τοπίων: η περίπτωση της κεντρικής Κρήτης.* (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: Θεσσαλονίκη.

Vacharopoulou, K. (2006). *Conservation of Classical Monuments: A Study of Anastylis with Case Studies from Greece and Turkey.* (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή). University of London: London

Άρθρα

Ελληνικά

Κιουσοπούλου, Λ.(2011). «Η ένταξη των αρχαιολογικών χώρων και των μνημείων στη σύγχρονη ζωή» *Νομικές Συμβολές* .Τεύχος 1/2011 - Έτος 4^ο, σελ, 18 και 20.

Παπαθανασόπουλου, Γ. (1983). Η υποβρύχια αρχαιολογία και η σημασία της, *Αρχαιολογία*, τ. 8, σ.16 επ.

- Πούλιος, Ι. (2010β).** Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς: Ορολογία, έννοια και μοντέλα διαχείρισης. *Αρχαιογνωσία* Τόμος 16 (Τεύχη 1-3), σελ.321-340.
- Πούλιος, Ι. (2012).** Εισαγωγή στη Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς: Ορολογία, Έννοια και Μοντέλα διαχείρισης. *Αρχαιογνωσία*, Τόμος 16, σελ 337
- Σκουλάς, Γ.- Σκουλά, Δ. (2011).** «Το δικαίωμα του Πολίτη στο Πολιτιστικό Περιβάλλον : Η Συνταγματική και Νομική του Διάσταση στην Παιδεία και στον Πολιτισμό», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος ΙΕ. ΤΕΥΧΟΣ 60 Καλοκαίρι, σελ.43
- Τρατσέλα, Μ. (2012).** Ιστορικότητα και τοπίο: Σύγχρονοι Προβληματισμοί για το σχεδιασμό αρχαιολογικών χώρων. *Ανασκαφικό Περιοδικό Ανάσκαμμα*, Τεύχος 6, σελ 67, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης,.

Ξενόγλωσσα

- Voudouri, D. (2010).** «Law and the politics of the past», *International Journal of Cultural Property*, 17 σελ, 547-568, USA.

Διαδικτυακές Πηγές

-Διαδικτυακά Άρθρα

- Καραδήμου, Α.(2018).** « Η προστασία των χώρων και των ακίνητων μνημείων στα ευρωπαϊκά και διεθνή κείμενα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς», *Νόμος + Φύση*, (<https://nomosphysis.org.gr/18675/i-prostasia-ton-xoron-kai-ton-akiniton-mnimeion-sta-eyropaika-kai-diethni-keimena-prostasias-tis-politistikis-klironomias/>,τελευταία επίσκεψη 06/09/2020).
- Δελλαπόρτα, Κ. Π.(2005).** «Υποβρύχια Αρχαιολογική Κληρονομιά στην Ελλάδα: Νομική Προστασία και Διαχείριση», 30/11/2005, *Νόμος+ Φύση*, (<https://nomosphysis.org.gr/10093/upobruxia-arxaiologiki-klironomia-stin-ellada-nomiki-prostasia-kai-diaxeirisi-noembrios-2005/>), τελευταία επίσκεψη 08/08/2020).

Πάντος, Α. Π. (2002-2003). «Ο Νόμος 3028/2002 “Για την προστασία των αρχαιοτήτων και της πολιτιστικής εν γένει κληρονομιάς”, Συλλογή κειμένων ομιλιών, ερμηνειών και γνωμών».

(https://www.academia.edu/40678343/%CE%9F_%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82_3028_2002 ,τελευταία επίσκεψη 09/08/2020).

Πάντος, Α. Π. (2005). «Κανονιστικό πλαίσιο διαχείρισης ακινήτων μνημείων», Οδηγός Πολιτισμικής Τεκμηρίωσης και Διαλειτουργικότητας, Παράρτημα 8, (Επιμέλεια : Κωνσταντόπουλος, Π., Μπεκιάρη, Χ., Ντερ, Μ.). Κέντρο Πολιτισμικής Πληροφορικής Ινστιτούτο Πληροφορικής ΙΤΕ (διαθέσιμο στο:

https://projects.ics.forth.gr/CULTUREstandards/paradotea/paradotea_final/K8_parartim_akanonistikoPlaisioDiaxeirisisAkikinitonV02.pdf, τελευταία επίσκεψη 05/08/2020).

Κάτσος, Χ. (2003). «Πολιτιστικό περιβάλλον, πολιτιστική κληρονομιά και ο νέος νόμος 3028/2002: πρώτες σκέψεις και εννοιολογικές προσεγγίσεις», *Νόμος+ Φύση*, (<http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=53&lang=1&catid=1> τελευταία επίσκεψη 12/08/2020).

Νταλταγιάννη, Χ. (χ.χ) «Ανασκαφική Έρευνα και Τεκμηρίωση»,(<https://www.academia.edu>, τελευταία επίσκεψη 08/09/2020)

Ξεπαπαδάκου, Μ. (2012). «Σύγχρονη πόλη και άνθρωπος. Μια σχέση συνειδητή; Ο ρόλος των αρχαιολογικών χώρων στη σχέση αυτή», , *Monumenta*, 06. (<https://www.monumenta.org> ,τελευταία επίσκεψη 13/08/2020).

Σαλή- Παπασαλή, Α. (2006). « Μουσεία Ανοιχτού Χώρου: Οι Αρχαιολογικοί χώροι και οι ιστορικές πόλεις» , (<https://salitesi.gr/gr/publications>, τελευταία επίσκεψη 17/08/2020).

Τρατσέλα, Μ. (2012). «ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟΠΙΟ: Σύγχρονοι προβληματισμοί για το σχεδιασμό αρχαιολογικών χώρων», *Ανάσκαμμα*, Ανασκαφικό Περιοδικό, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τεύχος 6, (https://anaskamma.files.wordpress.com/2013/06/06_tratsela.pdf, τελευταία επίσκεψη 05/09/2020).

Τσακνάκης, Ε. (2018). Σύγχρονη Αρχαιολογία (Διαδικαστική, Μεταδιαδικαστική), Αρχείο Ιστορίας και Πολιτισμού, Περραιβία, (<https://perevia.gr>, τελευταία επίσκεψη 06/09/2020).

Τσόκας, Γ. Ν – Τσούρλος, Π. Ι. (2017). «Εντοπισμός και χαρτογράφηση θαμμένων αρχαιοτήτων με γεωφυσικές μεθόδους», (<http://clioturbata.com>, τελευταία επίσκεψη 08/09/2020).

-Δημοσιογραφικά διαδικτυακά άρθρα

Βλαζάκη, Μ. «Το Ελληνικό, οι ουρανοξύστες και η ανάπτυξη», Η Αυγή, 18/08/2019, (<http://www.avgi.gr/article/10812/10124911/pros-ti-e-epanexetasi-tes-meletes-periballontikon-epiptoseon-tou-ellenikou->, τελευταία επίσκεψη 31/08/2020).

Θέμελης, Π. «Χρήση και προστασία αρχαιολογικών χώρων», Το Βήμα, 13/09/2014, (<https://www.tovima.gr/2014/09/13/opinions/xrisi-kai-prostasia-arxaiologikwn-xwrwn/>, τελευταία επίσκεψη 28/08/2020)

Κώπτη, Α. «Φωτογραφίσαμε τα αρχαία του Ελληνικού!», Liberal, 02/10/2017 (<https://www.liberal.gr/politics/fotografisame-ta-archaia-tou-ellinikou/169707>, τελευταία επίσκεψη, 08/09/2020).

Μπέλλος, Η. «Οριοθετήθηκε ο αρχαιολογικός χώρος στην έκταση του Ελληνικού», Η Καθημερινή, 04.11.2017, (<https://www.kathimerini.gr/933211/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/orio8eth8hke-o-arxaiologikos-xwros-sthn-ektash-toy-ellhnikoy>, τελευταία επίσκεψη 30/08/2020).

Παναγόπουλος, Γ. «Νέα προσφυγή στο ΣτΕ για την επένδυση στο Ελληνικό», CNN.gr, 02 Μάιος 2018, (<https://www.cnn.gr/ellada/story/128331/nea-prosfygi-sto-ste-gia-tin-ependysi-sto-elliniko>, τελευταία επίσκεψη 01/09/2020).

Σπύρου, Θ. «Ανάγνωση και ερμηνεία του παρελθόντος» Η Καθημερινή, 25.07/2010, (<https://www.kathimerini.gr/400024/article/politismos/arxeio-politismoy/anagnwsh-kaiermhneia-toy-parel8ontos>., τελευταία επίσκεψη 17.08.2020)

Συκκά, Γ. «Αρχαία μνημεία, χρήση και κατάχρηση», Η Καθημερινή, 07/05/2018, (<https://www.kathimerini.gr/962323/article/epikairothta/ellada/arxaia-mnhmeia-xrhsh-kai-kataxrsh>), τελευταία επίσκεψη 17/08/2020).

- Διαδικτυακά δημοσιογραφικά άρθρα (χωρίς όνομα συντάκτη).

- Newsit, 06/08/2016, «Στον αέρα η επένδυση του Ελληνικού», (<https://www.newsit.gr/ellada/ston-aera-i-ependysi-toy-ellinikoy-thelei-na-to-kiryksei-archaiologiko-xoro-o-mpaltas/1188449>), τελευταία επίσκεψη 08/09/2020).

- Ελεύθερος Τύπος, 06/08/2016, «Αντιδράσεις για την πρόθεση της κυβέρνησης να ανακηρύξει σε αρχαιολογικό χώρο το Ελληνικό», (<https://eleftherostypos.gr/politiki/25033-antidraseis-gia-thn-prothesi-tis-kuvernisis-na-anakuriksei-se-archaiologiko-choro-to-elliniko>), τελευταία επίσκεψη, 08/09/2020).

- Fortune Greece ,05/10/2018, «Ξεκόλλησε η πολύπαθη επένδυση 300 εκατ. ευρώ στην Αφάντου της Ρόδου», (<https://www.fortunegreece.com/article/xekollise-i-polipathi-ependisi-300-ekat-evro-stin-afantou-tis-rodou>), τελευταία επίσκεψη 06/05/2020).

- Enikonomia.gr, 03/04/2019, «"Μπλόκο" στο σχέδιο ανάπτυξης του λιμανιού του Πειραιά από το ΚΑΣ - Αντιδράσεις από τον ΟΛΠ», (<http://www.enikonomia.gr/timeliness/211656.periorismoi-sto-schedio-anaptyxis-tou-limaniou-tou-peiraia-apo-to.html>), τελευταία επίσκεψη 06/09/2020).

- Economistas.gr, 03/04/2019, « 'Βόμβα' στις επενδύσεις της Cosco στον Πειραιά», (https://www.economistas.gr/oikonomia/11182_bomba-stis-ependyseis-tis-cosco-ston-peiraia), τελευταία επίσκεψη 06/09/2020).

- News now.gr ,06/04/2019, « Γκολφ Αφάντου: τον γύρο του κόσμου κάνουν τα έργα και οι ημέρες του ΚΑΣ», (<http://www.newsnowgr.com/article/1245917/gkolf-afantou-ton-gyro-tou-kosmou-kanoun-ta-erga-kai-oi-imeres-tou-kas.html>), τελευταία επίσκεψη 06/09/ 2020).

- Η Καθημερινή, 21.10.2019, «Ανοίγει ο διάλογος για το Ελληνικό», (<https://www.kathimerini.gr/1047891/article/epikairothta/ellada/anoigei-o-dialogos-gia-to-ellhniko>), τελευταία επίσκεψη 01/09/2020).

- Culture.now, 06/05/2020, «Η Microsoft χορηγεί ψηφιακή εφαρμογή για τρισδιάστατη αναπαράσταση των μνημείων της Αρχαίας Ολυμπίας», (<https://www.culturenow.gr/h-microsoft-xorigei-psifiaki-efarmogi-gia-trisdiastati-anaparastasi-ton-mnimeion-tis-archaias-olympias/> , τελευταία επίσκεψη 06/09/2020).

- Liberal, 09/06/2020, «Λ. Μενδώνη: Ο πολιτισμός φέρνει πλούτο ίσον με το 3% του ΑΕΠ», ([https://www.liberal.gr/politics/l-mendoni-o-politismos-fernei-plouto-ison-me-to-3-tou-aep/306613](https://www.liberal.gr/politics/l-mendoni-o-politismos-fernei-plouto-ison-me-to-3-tou-aep/) , τελευταία επίσκεψη 06/09/2020).

- Fortune Greece, 03/07/2020, «Ελληνικό: Τι θα φέρει η μεγάλη επένδυση στην ελληνική οικονομία», (<https://www.fortunegreece.com/article/elliniko-ti-tha-feri-i-megali-ependisi-stin-elliniki-ikonomia/>, 03/07/2020, τελευταία επίσκεψη 30/08/2020).

-Διεθνείς Εκθέσεις

- United Nations World Commission on Environment and Development, Brundtland Report, «Our common future», 1987, Oxford University Press, Oxford; New York, διαθέσιμο στο: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>, (τελευταία επίσκεψη 29/08/2020).

-United Nations Conference on Environment& Development Agenda 21, Rio de Janeiro, 1992, διαθέσιμο στο: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (τελευταία επίσκεψη, 29/08/2020)

-Διαδικτυακοί Τόποι

- **Επίσημη ιστοσελίδα Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού**

<https://www.culture.gov.gr> από όπου :

- Δελτίο Τύπου 06.08.2016 «Ενημερωτικό Δελτίο Τύπου του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού για τα καταστροφολογικά δημοσιεύματα για το Ελληνικό», διαθέσιμο στο: <https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=1654> ,(τελευταία επίσκεψη 17/08/2020)

-Δελτίο Τύπου 02.08.2020, «Εγκαινιάστηκε το πρώτο ελληνικό υποθαλάσσιο Μουσείο, στην Αλόνησο», διαθέσιμο στο

<https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=3396> (τελευταία επίσκεψη 10/09/2020)

- **Επίσημη Ιστοσελίδα Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων**, <https://www.sea.org.gr> , από όπου:

- Δελτίο Τύπου 08.11.2019, « ΚΟΙΝΗ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ: Στο ΣτΕ τρία σωματεία του Υπουργείου Πολιτισμού κατά της Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου και της Υπουργικής Απόφασης Πολεοδόμησης του Ελληνικού» διαθέσιμο στο <http://www.sea.org.gr/details.php?id=925> (τελευταία επίσκεψη 23/082020).

- Δελτίο Τύπου 05.07.2019, «ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟ ΠΡΩΗΝ ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ» διαθέσιμο στο <https://www.sea.org.gr/details.php?id=890> (τελευταία επίσκεψη 23/082020)

-Υπόμνημα 21.08.2019 «ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΕΑ σχετικά με την εξέταση του θέματος "Αίτηση θεραπείας κατά της αρ. πρωτ. ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΙΠΚΑ/ΤΠΚΑΧΜΑ/176797/12392/3539/1338/16-5-2019 Υ.Α. σχετικά με την Έγκριση Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων του έργου Εφαρμογή του Σχεδίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού – Αγίου Κοσμά-Περιφέρειας Αττικής" στο ΚΑΣ/21-8-2019» διαθέσιμο στο <https://www.sea.org.gr/details.php?id=901> (τελευταία επίσκεψη 23/082020)

- **Επίσημη ιστοσελίδα, του έργου «Μητροπολιτικός Πόλος Ελληνικού- Αγ. Κοσμά» της Lamda Development** <https://thehellinikon.com>, από όπου:

-Δελτίο Τύπου 31.03.2014, «Υπογραφή Σύμβασης» διαθέσιμο στο <https://thehellinikon.com/%cf%85%cf%80%ce%bf%ce%b3%cf%81%ce%b1%cf%86%ce%ae-%cf%83%cf%8d%ce%bc%ce%b2%ce%b1%cf%83%ce%b7%cf%82> , (τελευταία επίσκεψη 23/082020).

Δελτίο Τύπου 07.06.2016, «Υπογραφή Μνημονίου Συναντίληψης για το Ελληνικό» διαθέσιμο στο <https://thehellinikon.com/%cf%85%cf%80%ce%bf%ce%b3%cf%81%ce%b1%cf%86%ce%ae-%ce%bc%ce%bd%ce%b7%ce%bc%ce%bf%ce%bd%ce%af%ce%bf%cf%85->

[https://www.espa.gr/...%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%af%ce%bb%ce%b7%cf%88%ce%b7%cf%82-%ce%b3%ce%b9%ce%b1](https://www.espa.gr/...), (τελευταία επίσκεψη 23/082020).

Δελτίο Τύπου 03.07.2019, «Με αφορμή την Κοινή Υπουργική Απόφαση» διαθέσιμο στο <https://thehellinikon.com/%ce%b1%ce%bd%ce%b1%ce%ba%ce%bf%ce%af%ce%bd%cf%89%cf%83%ce%b7-4>, (τελευταία επίσκεψη 23/08/2020).

- **Επίσημη διαδικτυακή πύλη του ΕΣΠΑ 2014-2020**, <https://www.espa.gr>, από όπου οι πληροφορίες για την Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων διαθέσιμο στο <https://www.espa.gr/el/Pages/DictionaryFS.aspx?item=398> τελευταία επίσκεψη, 05/09/2020 (Κεφάλαιο Σημειώσεων).

- **Επίσημη ιστοσελίδα, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη** <http://www.epperaa.gr>, από όπου οι πληροφορίες για την Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση διαθέσιμο στο <http://www.epperaa.gr/el/Pages/StrategicSurveyEnvironmentalEffects.aspx>, τελευταία επίσκεψη 05/09/2020. (Κεφάλαιο Σημειώσεων).

- **Κεντρική Σελίδα ΕΛΣΤΑΤ**, <https://www.statistics.gr>, από όπου τα στοιχεία εσόδων Σεπτεμβρίου 2019 από τους αρχαιολογικούς χώρους διαθέσιμο στο <https://www.statistics.gr/documents/20181/e553d182-85cf-7b0a-b72d-74b68b33e27f> τελευταία επίσκεψη 06/09/2020. (Κεφάλαιο Σημειώσεων).

- **Επίσημη ιστοσελίδα Κεντρικών Συμβουλίων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού**, από όπου η αναφορά των αρμοδιοτήτων τους διαθέσιμο στο <http://ksymvoulia.culture.gr>, τελευταία επίσκεψη 05/09/2020. (Κεφάλαιο Σημειώσεων).

- **Επίσημη Ιστοσελίδα Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών**, <https://ims.forth.gr>, από όπου η αναφορά για τις χρήσεις γεωφυσικών μεθόδων στην αρχαιολογική έρευνα, διαθέσιμο στο <https://ims.forth.gr/el/page/view?id=50>, τελευταία επίσκεψη, 08/09/2020 (Κεφάλαιο Σημειώσεων).

- **Επίσημη Ιστοσελίδα Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων**, <http://www.tap.gr>, από όπου η αναφορά για τις αρμοδιότητές τους διαθέσιμο στο <http://www.tap.gr/tapadb/index.php/stoxos>, τελευταία επίσκεψη 05/09/2020. (Κεφάλαιο Σημειώσεων).

Ε.Π.
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ
ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)
Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Ταύρος
τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479
www.ekdd.gr

